

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna.

Zvonko PANDŽIĆ

Wirtschaftsgymnasium Tauberbischofsheim
Dr.-Ulrich-Straße 1
97941 Tauberbischofsheim
Deutschland
zvonko-pandzic@t-online.de

UDK 821.163.42.09 Marulić, M.

DOI: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v6i1.1>

Izvorni znanstveni članak *Original Research Article*

Primljeno 22. veljače 2019.

Received: 22 February 2019

Prihvaćeno 18. ožujka 2019.

Accepted: 18 March 2019

MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINUM

Hrvatski prepjev i egzegeza Marka Marulića

Velle parum est; cupias ut re potiaris, oportet.

P. Ovidius Naso, *Epistulae ex Ponto*, 3,1,35

Stanislao Škunca, OFM alumno doctissimo sacrum

Sažetak

Autor u ovoj studiji nastavlja svoja istraživanja iz 2009. o izgubljenim djelima hrvatske proze koja je Marko Marulić (1450. – 1524.) sastavio za svoju sestru Biru (Elviru, Veru), o čemu piše on sam, ali i njegov bliski prijatelj Frane Božićević. Analizirana je egzegeza *Magnificata* iz *Firentinskoga zbornika* (*Ashb. 1582*) tako što je autor usporedno čitao tekst tog hrvatskog rukopisnog izlaganja iz Firence i odgovarajući tiskani tekst latinske Biblije (1489) iz privatne biblioteke Marka Marulića, na kojoj je on svojeručno bilježio rubne glose i minijaturne crteže. Utvrđeno je da autor egzegeze, rukopis potječe iz Splita, dijelom preuzima, prevodi i parafrazira komentare Nikole od Lyre koji su objavljeni usporedno – stih po stih – s latinskim tekstom Biblije koju

je posjedovao i glosirao Marulić. Kako nijedan ini pisac iz Splita njegova doba nije posjedovao, a kamoli glosirao rečenu Bibliju, zaključeno je da je Marulić, uz brojne druge dokaze i indicije, i zbog te činjenice, autor spomenute egzegeze i *Firentinsko-ga zbornika*. Time je konačno verificirana dugo osporavana teza Carla Verdianija (1957) kojom je Maruliću atribuirano autorstvo tog zbornika. Tom je verifikacijom pogođen i čitav niz inih hrvatskih prozних rukopisa koje također valja pripisati autoru Marku Maruliću. S pogledom na skorašnju 500. obljetnicu smrti oca hrvatske književnosti (1524. – 2024.) autorovi nalazi stavljaju hrvatsku filologiju pred velike kritičko-izdavačke izazove.

Ključne riječi: Marko Marulić, egzegeza, *Magnificat*, *Firentinski zbornik* (Ashb. 1582), atribucija anonimnih hrvatskih kodeksa

1. Što je to *Magnificat*?

U Lukinu se evanđelju (Lk 1,39–56) čita da je Marija, nekoliko dana nakon što joj je anđeo Gabrijel navijestio Isusovo rođenje, pošla u gorje posjetiti svoju rodicu Elizabetu. Duhom Svetim nadahnuta Elizabeta pozdravlja i blagoslivlje Mariju i njezino dijete (»blagoslovljena ti među ženama, i blagoslovljen plod utrobe tvoje«) dočim Marija odgovara hvalospjevom koji slavi Boga (Lk 1,46–55). Taj se hvalospjev prema prvom stihu u Vulgati zove *Magnificat anima mea Dominum*, a hrvatski *Veliča duša moja Gospodina*.

Magnificat nalazi svoj žanrovski, sadržajni i kompozicijski uzor u starozavjetnom hvalospjevu proročice Ane (1 Sam 2, 1–10), a preuzima doslovce ili neizravno i druge psalamske i proročke stihove. Počinje zahvalom Bogu za sve ono što je učinio za samu Mariju (46–49), potom se promatra opće Božje spasiteljsko djelo (50–53), naposljetku je riječ o milosti koju je Bog udijelio izabranom narodu (54–55) po obećanju koje je nekoć dao Abrahamu i potomcima njegovim. Milost koju Bog ukaza Mariji djelotovorna je za cijeli narod izraelski, pa time i za sav narod Božji u Crkvi.

Hvalospjev veliča spasiteljsko djelo Božje, njegov moćni zahvat u korist poniženih, malih i poniznih, dočim je opomena upućena oholima i bogatima koji sjede na prijestoljima ovoga svijeta. Iskustva ranijih spasonosnih djelovanja bude nadu i u buduća, odnosno postojana djela milosti Božje. Marijina poniznost (*humilitas*), dakle spremnost da prihvati svoju zadaću, postaje ključna krepost koju trebaju nasljedovati svi Kristovi i njezini štovatelji.

U četvrtu nedjelju Došašća čita se ulomak evanđelja o susretu Elizabete i Marije koji završava s prvom rečenicom *Magnificata*. Na blagdan Pohođenja

Marijina (31. svibnja) i Uzašašća Blažene Djevice Marije u nebo (Velika Gospa, 15. kolovoza) u evanđelju se čita cijeli hvalospjev. Već oko 530. sveti je Benedikt u pravilu svoga reda (*Sancti Benedicti Regula monasteriorum*) propisao da za večernje službe (oficija) nakon psalama dolazi čitanje, što je u praksi prihvaćeno kao čitanje *Magnificata*. Isti izbor ima i *Rimski časoslov* pa cijela Crkva do danas – po teološki dosljednoj interpretaciji – zajedno s Majkom Gospodinovom svakodnevno hvali i slavi milostivoga Boga, bilo čitanjem bilo pjevanjem *Magnificata*.

S *Rimskim časoslovom* i gregorijanskim pjevanjem hvalospjev je proširen po cijeloj Europi i na svim jezicima, pa je tako ušao i u hrvatski oficij, bio on na crkveno-slavensko-glagoljaškom amalgamu ili pučkom jeziku, jer oba slijede *Rimski časoslov*. Već stoljećima ga svojim instrumentalnim i vokalnim kompozicijama šire najpoznatiji skladatelji i pjevači. Kako je *Magnificat* s velikim zanosom na njemački preveo i protumačio i sâm Martin Luther (*Das Magnificat, verdeutscht und ausgelegt*, 1521.), nije bilo zapreka da se hvalospjev proširi i po zemljama koje je zahvatila reformacija, inače vrlo suzdržana glede štovanja Bogorodice. Tako se i danas često izvodi i sluša peteroglasna kantata *Magnificat* Johanna Sebastiana Bacha iz 1723. (u Es-duru BWV 243a) i 1730. (u D-duru BWV 243), nastala u kasnobaroknom protestantskom Dresdenu. *Magnificat* je u svim svojim inačicama, tekstualnoj, glasovnoj i instrumentalnoj, *de facto* ›kanoniziran‹, dakle ne samo od god. 325. i koncila u Niceji pa nadalje kao biblijski tekst Lukina evanđelja, nego i praktički – liturgijskim i paraliturgijskim – živim čitanjem, pjevanjem i sviranjem u kontinuitetu tijekom skoro dva tisućljeća, kao jedan od najpoznatijih i najljepših hvalospjeva svjetske himnografije.

2. O metodi istraživanja – Marula Marulom

Marulićeva marijanska – autorska i prevedena – hrvatska poezija kao i teologija o Mariji pisana latinskim jezikom su poznate, ali je njegov *Magnificat* (*Veliča duša ma*) ostao na rubu zanimanja (slično i prepjev *Te Deum laudamus*), iako su mu i prepjev, još od Jagićeva izdanja (Marulić 1869: 213), i hrvatsko izlaganje (ekspozicija, egzegeza), već odavno (Verdiani 1973: 47–59, 119–148) bili objavljeni. Marulićevo je autorstvo cijeloga *Života sv. Ivana Krstitelja*, u kojemu se, u firentinskom rukopisu, dvaput interkaliran nalazi himan *Veliča duša ma*, u *Vartalu* također dvaput, jedanput tu u istovrsnom i međuovisnom *Životu sv. Ivana Krstitelja*, a drugi put unutar jedne druge pjesme, bilo potvrđeno od Verdianija (1957, 1973), kasnije od Tomasovića (1999: 257sl.) i, navlastito, od

Parlova (2002). Oni su argumentirali suprotiva davnašnjim pokušajima (Malić 1976, Moguš 1976) da se ospori Marulićevo autorstvo *Firentinskoga zbornika*, a samim time i Marulićeva prepjeva *Veliča duša ma* i popratne ekspozicije na hrvatskom, tvrdeći da se nekim riječima iz toga zbornika Marulić u svome opusu nije koristio. Njihova je tvrdnja, koja je počivala na manjkavom uvidu u hrvatska djela Marulova, konačno *falsificirana*, a Verdianijeva višestruko *verificirana* (Pandžić 2009: 50–106), jer su, između ostaloga, ama baš sve riječi koje navodno nije poznao Marulić, pronađene u njegovim hrvatskim djelima.

Ovdje propitujemo međuovisnost hrvatskih kodeksâ u kojima se nalaze prozni prijevod i sedam prijepisa dvanaesterackog prepjeva hvalospjeva. Kako su pak ti kodeksi sadržajno i(li) ortografski usko povezani ne samo međusobno nego i s inim splitskim kodeksima s početka 16. st., a skoro svi opet i s latinskim i talijanskim predlošcima (metatekstovima), to ćemo na primjeru *Magnificata*, odnosno *Života sv. Ivana Krstitelja* kao tekstualnog čvorišta rasprave, uznastojati produbiti i novim nalazima proširiti sinoptičko-kodikološku, filološku, a manjim dijelom i teološku analizu i argumentaciju o Marulićevoj izgubljenoj hrvatskoj prozi započetu prije desetak godina u knjizi *Nepoznata proza Marka Marulića* (Pandžić 2009).

I ovaj se put radi o *temeljnim istraživanjima* (*Grundlagenforschung, basic research*), dakle o daljnjem dokazivanju *što je to uopće* Marko Marulić na hrvatskom jeziku napisao, odnosno o proširenju paradigme *hrvatska proza i poezija Marka Marulića*.¹ Na taj se način trebaju stvoriti novi, uvelike prošireni temelji za buduća istraživanja i (pre)vrednovanja hrvatske književnosti, jezika, poetike, teologije i kulture uopće u doba europskog humanizma i hrvatske renesanse, a djelâ Marka Marulića i posebno. Kritika se teksta i proširenje opusa *kategorijski*, tj. po razini i predmetu istraživanja – *što je to* dakle određeni autor *uopće* napisao – a ne tek po izabranoj znanstvenoj metodi (metajeziku), razlikuje od metode kojoj je cilj pojasniti *kako* je isti autor svoja *već odavno poznata djela* sastavljao, primjerice, kojim se tipom dvanaesterca koristio ili na koji način danas treba njegova djela pisana neujednačenim latiničnim slovopisom (orto)grafijski i fonematski transponirati u suvremenu gajicu. Naš pristup ne osporava takav način istraživanja, dapače, književnoteorijski i lingvistički on je posve opravdan, barem dok je u refleksiji određeneog istraživača prisutna svijest da to nije jedina metoda književnopovijesnog i lingvističkog istraživanja, te da još uvijek ni izbliza nije

¹ Iscrpniju kodikološku, filološku i teološku analizu svih za Marulićevo djelo relevantnih hrvatskih kodeksa i inkunabula koje je na latinskom glosirao, ponudit će naša knjiga: *Tajna djela Marka Marulića. Drugi plov suprot kulturi zaborava u hrvatskoj humanistici* (radni naslov).

zaokružen ni opus ni korpus ni kanon, zanemarimo načas činjenicu da se ta tri književnoteorijska pojma ponekad koriste arbitrarno i(li) *promiscue*, hrvatskih djela Marka Marulića. Ipak, ovdje taj pristup ostavljamo po strani, interpretacija dolazi nakon atribucije, i, po mogućnosti, kritičkog izdanja teksta.

Drugim riječima, kako je to ispravno prosudio Parlov (2002: 444) prilažući nove dokaze (uz Verdiani 1957, 1973) za Marulićevo autorstvo *Života sv. Ivana Krstitelja*, kritika (povijest nastanka, formacija) i atribucija teksta moraju počivati na već odavno potvrđenim metodološkim kriterijima, kakvi su oni nutarnji – jezični, intratekstualno-stilistički i sadržajni – sravnjeni naravno i s vanjskim (intertekstualnim) literarnim i teološkim uzorima i predlošcima pisca:

»U procesu atribucije nekoga djela držimo da nije dostatna sama jezična analiza (zbog faktora prepisivača!) niti inače nesigurni metrički kriteriji. Njima je potrebno dodati kriterije okrenute nutarnjoj kritici teksta, po kojima se utvrđuje stil autora, njegov način izražavanja i misaona osobitost, a što se utvrđuje preko analize sadržaja (duhovnog, teološkog, književnog itd.) dotičnog spisa. Najsigurniji put u ovakvu pristupu druga su djela istog autora, odnosno tumačenje jednog autora njegovim vlastitim djelima.«

Zapravo, tu je nutarnju sinoptičku metodu biblijska filologija već od trećeg kršćanskog stoljeća (Origen), nešto kasnije i sv. Jeronim, koristila za konačno oblikovanje i izlaganje biblijskog kanona, slično i kasnoantička hermeneutika (Porfirije) istražujući povijest nastanka i kriterije izlaganja (κριτήρια τῆς ἐξηγήσεως) Homerovih (Ὅμηρον ἐξ Ὁμήρου σαφηνίζειν; »Homera iz Homera objasniti«), Platonovih (»Platonem ex Platone«) i Aristotelovih djela. Ovdje je zanimljivo navesti, pomaže nam razumjeti hermeneutiku formacije i interpretacije povijesnih tekstova uopće, pa tako i Marulićevih,² da je hrvatski filozof i humanist, najpoznatiji tumač Platonove i Aristotelove filozofije u drugoj polovici u 16. st., Crešanin Frane Petrić (1529. – 1597.), razvio metodu po kojoj se konačno moglo razlučiti prava Aristotelova djela od njegovih *spuria*. Oslanjajući se i na antičke komentare koje je otkrio na Cipru, svojom je analizom reatribuirao nekoliko djela koja su bila pripisivana Aristotelu, a doveo je u pitanje i njegovu *Metafiziku* kao jedinstveno djelo. Nalazi su mu dijelom potvrđeni tek u 20. st., primjerice teza da je druga knjiga *Metafizike* (α II, tj. ἄλφα ἑλαττων, *al-*

² I Glavičić (1993: 15) je za rekonstrukciju spornih mjesta u Marulićevoj latinskoj *Davidias* ustvrdio da je najbolja metoda usporedba sa sličnim mjestima, tj. tumačiti »Marulića Marulićem«.

pha minor, manja alfa) tu zapravo strano tijelo, što je verificirao veliki njemački filolog Wolfgang Jaeger (1888. – 1961.).³

U načelu ista ta, dvostruka metoda istraživanja – *duplex theoria* – *tekstualno-kritičko filološko* kolacioniranje jezično-stilističkih osobina (ne)datiranih hrvatskih kodeksa kao i onih djela koja su sigurno Marulićeva (›Marula Marulom‹) uz analizu povijesnih svjedočanstava o njima, te, s druge strane, *kodikološka, sadržajno-teološka i poetološka intratekstualna i intertekstualna usporedba* njegovih rukopisa s citiranim predlošcima, vrijedi naravno ne samo za hrvatska nego i za latinska djela Marulova. Potonja su, srećom, skoro sva u međuvremenu tiskom objavljena,⁴ uz latinski tekst dodan je hrvatski prijevod, velikim marom, prije svih, Branimira Glavičića (1926. – 2010.). Bilo je to moguće jer su pod autorovim imenom stoljećima čuvana po raznim europskim knjižnicama, uredno katalogizirana i u publikacijama izrijekom opisana kao Marulićeva, uključujući tu, između ostalih, *Davidias, Vita divi Hieronymi* i tzv. *Glasgowske epigrame*, koje su katalogizirali i Maruliću još davno atribuirali Škoti Young John i Henderson Aitken (1908: 270–271).

Ipak, *barem* dva pitanja i glede Marulova latinskog opusa još uvijek traže odgovor, odnosno izdavački napor, što ovdje tek spominjem: a) je li on doista i na latinskom jeziku napisao djelo *De imitatione Christi*, ili je tu riječ o njegovu hrvatskom prijevodu iz 1500. istoimenog glasovitog djela Tome Kempenca, a koji je u međuvremenu dvaput tiskan u cjelovitom obliku (Marulić 1989a, 1989b);

³ Petrić je donio brojne kriterije za kritičko propitivanje autorstva Aristotelova opusa koje je potom sveo na dva za atribuciju teksta ključna suprakriterija: »1. durch einen *textkritisch-philologischen* Vergleich intrastruktureller stilistischer Merkmale der griechischen Sprache mit ältesten Interpretamenten und Zeugnissen über das *Corpus Aristotelicum* [...]. 2. durch einen *philosophisch-inhaltlichen* Vergleich, der die ›reine Lehre‹ des Aristoteles [...] *intrastrukturell* im Sinne der Selbstausslegung [...] und *interstrukturell* über die zu erschließende Interpretationstradition offenlegen sollte« (Pandžić 1999: XXV).

⁴ Nakon što je ovaj tekst bio predan u tisak u knjižnici Franjevačkog samostana u Splitu na Poljudu otkrio sam tridesetak tomova (inkunabula i knjiga tiskanih do 1522.) iz Marulićeve privatne knjižnice (naslova je manje jer su neka djela višetomna), koje je on svojeručno komentirao i sitnoslikarski ukrašavao. Njegovi rubni komentari na Ciceronovoj *De inventione* i na tzv. *Rhetorica ad Herennium*, inkunabula je iz 1483., imaju npr. oko tisuću što duljih što kraćih bilježaka uz brojne minijature. Samo za te *glossae* nužno je planirati jedan novi svezak u sabranim mu djelima. I komentari na inim inkunabulama i ranim tiskovinama s početka 16. st. tražit će, po prvoj procjeni, daljnje sveske u latinskom dijelu Marulovih sabranih djela. O brojnim *hrvatskim* rukopisima, koje sam prije desetak godina pronašao i(li) njemu atribuirao, govori se u 7. poglavlju ove rasprave. Već je sada razvidno da će se u Marulovim sabranim djelima jednoga dana naći, već prema opsegu određenog rukopisa, i desetak novih hrvatskih svezaka. Tekstovi su to s (bez)brojnim novotvorenicama u leksiku i inovacijama u stilistici, istinski početci hrvatske književnosti na narodnom jeziku, i danas vrlo dobre razumljivosti i – navlastito – inovativne jezične stilizacije (*volgare illustre*). Sve u svemu, Marulovo književno djelo postupno dobiva posve novi opseg i novu, daleko precizniju, vizuru.

b) kada će *usporedno* biti izdane tri njegove hrvatske *vitae* (usp. Pandžić 2009: 138–141), sv. Dujma, sv. Staša i prijenosa njihovih tjelesa iz Solina u Split grad (rk. 589, str. 323–352, Knjižnica Male braće u Dubrovniku), s latinskim, opet najvjerojatnije Marulovim, inačicama istih *vitâ* koje je objavio Farlati (1751). Kao deziderat ostaje i *usporedno* hrvatsko-latinsko izdanje Marulićeva *Života sv. Jerolima*, iako je ta *vita* ponaosob objavljena u obje inačice.

Za razliku od latinskih mu tiskanih djela koja su bila čitana i prevedena po cijeloj Europi i šire, bila su dakle za ono doba globalnog karaktera, Marulićeva hrvatska rukopisna djela i prijevodi, koja je sastavio uglavnom za svoju dragu sestru Biru, bila su regionalnog karaktera, tj. rado čitana, prepisivana i preseljavana, na tisak na hrvatskom zbog skupoće nije se ni pomišljalo, uglavnom po ženskim samostanima u Splitu, Trogiru i Zadru. Sačuvani su nam stoga često samo prijepisi, a i ti, međutim, zbog oštećenja papira slijedom stalnog čitanja, uglavnom bez naslovnice i kolofona, zbog čega je atribucija hrvatskih Marulovih djela, u usporedbi s latinskima, daleko složenija zadaća interdisciplinarne filologije i kodikologije. Ipak, sačuvani su i nedavno pronađeni i ini splitski hrvatski rukopisi *datirani još za života Marulova*, pa će upravo ti biti prvi kodikološki i filološki orijentir, odnosno korektiv sljedećih razmišljanja o njegovim ›tajnim‹, odnosno ›zatajenim‹ hrvatskim djelima.

Pritom valja naglasiti da je Marulić desetljećima imao i svoj vlastiti skriptorij, tj. pisare koji su njegove tekstove prepisivali učisto (Pandžić 2009: 59), bilo već zgotovljene radove s pisanoga predloška, bilo po njegovu diktatu, kako su to već pretpostavljali Verdiani i Hamm. Marulić naime u pismu od 4. travnja 1507. bilježniku Jakovu Grosolariju, svom mletačkom agentu i prijatelju, zbori kako je djelo *Vita beati Hieronymi* dao prepisati prije nego što mu ga pošalje u Mletke (Milošević 1992: 50): »Interim beati Hieronymi vitam, his diebus a nobis editam tibi mittam, cum primum ab illis, quibus concessi transcribendam, habere poterō«. Lučin (2017: 10, bilj. 16) je pokušao ispraviti Glavičićev prijevod »concessi transcribendam«, kako ne bi bilo »dao na prepisivanje«, što bi se moglo shvatiti kao nalog ili narudžba, nego ›ustupio na prijepis«. Ustupio ili dao, svedjedno, nakana je Marulićeva posve jasna, prije nego što rukopis pošalje u Mletke želio je da mu ostane barem jedan primjerak. Grosolari je u svakom slučaju dobio prijepis koji su načinili Markovi pisari, jer je sačuvan Marulićev autograf pisan na pergameni (usp. Novaković 1994), a taj je kasnije dospio u Englesku. Kako Marulić »spominje više prepisivača«, Lučin smatra »da se ovdje nije mislilo na podjelu posla zbog opsežnosti«. I nije. Marulić je usput samo dao do znanja da

njegovi pisari *trebaju vremena* za prepisati *Vita divi Hieronymi* prije nego što on rukopis spremi u Mletke. Očito je pisare imao i inače i već odavno, a ne tek *ad hoc* za tu jednu zgodu iz 1507. To je utoliko vjerojatnije jer se dugo bavio i pravnim poslovima kao sudac, no vodio je, danas bi se reklo, i odvjetničku i(li) bilježničku pisarnicu, Grosolari mu je bio partner u Mletcima.

Da je Marulić doista imao *više* pisara, barem od 80-ih godina *quattrocenta*, posvjedočio je i Bartolomeo Merula iz Mantove, službujući učitelj gramatike u Splitu (1478. – 1489.), naslijedivši na tom mjestu Marulićeva učitelja Tidea Acciranija (usp. Parenti 1978: 271–283, Košuta 1992: 69sl.). Merula je u to doba sastavio nekoliko epigrama, sačuvani su u jednom firentinskom kodeksu (*Magliab. VII, 1183, ff. 122^v–136^v*), posvetio ih je pojedinim uglednim Splićanima i zidinama grada Splita (*De muro Spalatinae Urbis*), tako jedan (f. 127^v) *Ad Marcum Marulum*, a drugi, već na sljedećem listu (f. 128^{rv}), *Ad scribas domini Marci (Pisarima gospodina Marka)*. Prvi je objavio Košuta (1992: 70), u njemu se Marulić slavi kao Bogom nadahnuti pjesnik (*Castalidum cultor*), drugi ovdje donosim prijepisom i preslikom:⁵

Ad scribas domini Marci

Dyrceos memini latices haurire solebam,

Aut hedera aut querna cingere fronde comas.

Nil mihi Musa dabat nil pleb<e>s sordida semper,

Paupertas aderat tergeminumque sophos.

Cerea uelabat miserum uel trita lacerna,

Que poterat tauri cornua panda pati.

Nunc igitur steriles Musasque lyramque relinquo

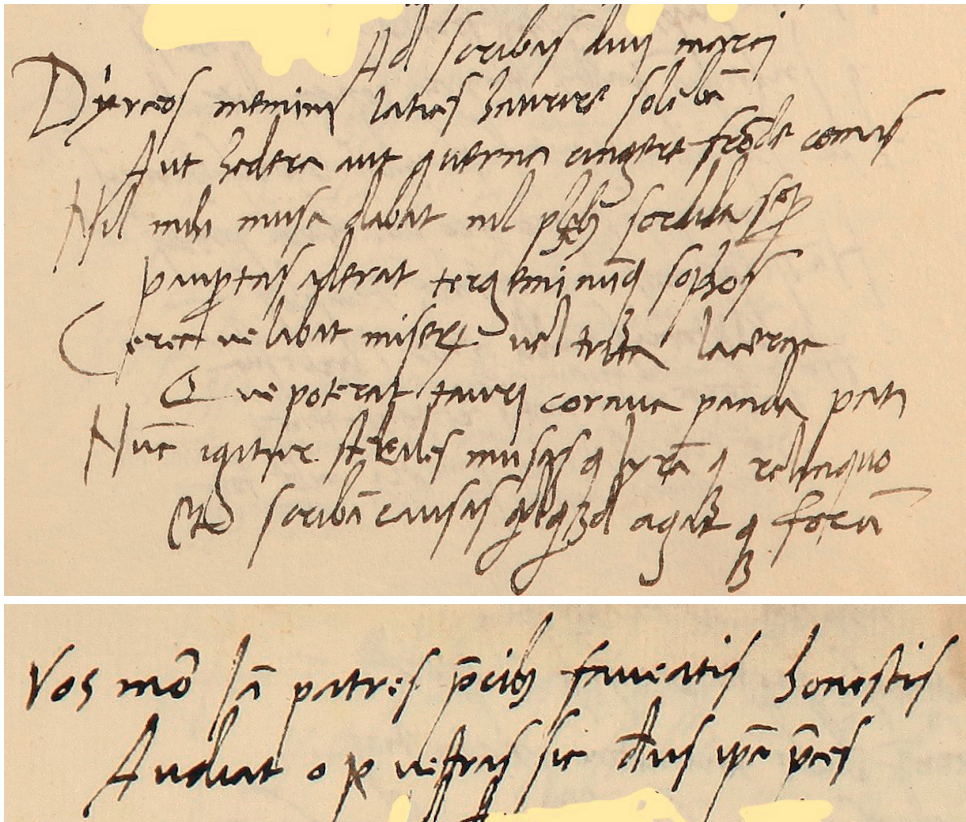
Et scribam causas quidquid agatque forum.

Vos modo iam patres precibus faueatis honestis,

Audiat o uestras sic Deus ipse preces.

⁵ Pri čitanju nekih riječi epigrama pomogao mi je Bratislav Lučin, voditelj *Marulaniuma* u Splitu, zacijelo najbolji poznavatelj ›kanoniziranog‹ Marulićeva opusa u Hrvatskoj. Nadam se da će dati svoj obol i u analizi novotkrivenih, ovdje temetiziranih, Marulovih hrvatskih djela, kao i onih latinskih (usp. prethodnu bilješku). U filologiji hrvatskoga latinizata, u pripadajućoj latinskoj metrici, ali i u poznavanju geneze starije *hrvatske* metrike, po mom skromnom sudu, nema mu premca u današnjoj Hrvatskoj. Ovo i zbog toga jer je hrvatska poezija od samih početaka bila pod utjecajem latinske, a Marulićeve inovacije u metru svoje izvorište također imaju u latinskoj i talijanskoj poeziji. Kako je Lučin duboko prodro i u jednu i u drugu književnost i poeziju, a hrvatski kroatisti koji se danas bave Marulićevim djelom latinski jezik, iznimkama čast, uglavnom ne poznaju, njemu je već odavno pripala zadaća, da, uz latinska, priprema i sva ozbiljnija izdanja Marulićevih hrvatskih djela.

U maniri Marcijalovih epigrama, a uz asocijacije na Vergilija i Horacija, autor bilježi samorefleksiju svoga pjesnikovanja. Ranije je slijedio muze, bršljanovim i hrastovim vijencima kitio kose, no ništa mu nije dao ›trostruki aplauz‹, tj. muza, prljavog puka i općeg siromaštva. Sada napušta jalova posla, muze i liru, pa će pisati o tomu što se bude radilo na sudu. Njih pak, Markove pisare, u onoj mjeri u kojoj se posvete hvalevrijednim molitvama (razmatranjima), čut će sam Bog.

Sl. 1. Bartolomeo Merula *Pisarima* gospodina Marka
(Magliab. VII, 1183, f. 122^v)

Merula povezuje sudbinu svoju i Markovih pisara. Sam je nakon muza, lire i ispraznog aplauza odlučio mijenjati zanimanje pa će sada pisati o parnicama na sudu, dočim se pisari posvećuju meditacijama na slavu otaca, tj. Markovim djelima. Kako znamo da je Merula u prethodnom epigramu Marulića nazvao pjesnikom kastalidskih muza (*Castalidum cultor*), jasno je da i njegovi pisari, prionivši pobožnim razmatranjima, mogu očekivati da će ih uslišiti sam Bog. U

našem kontekstu jedna je vijest iz Merulina epigrama posebno važna. Marulić je u 80-im godinama 15. st. pisao poeziju, a služili su mu njegovi pisari. Stoga pitanje pisoruka (autografa) neće biti odlučujuće za konačnu atribuciju nekog hrvatskog kodeksa Marku Maruliću, prijepis je uvijek mogao načiniti i neki od pisara. O njoj će suditi ne jedan, nego nekoliko inih kriterija interdisciplinarnе filologije uz pomoć kodikologije i paleografije.⁶

3. Inačice Marulićeva *Magnificata*

Vidjeli smo da je po *Rimskom časoslovu* (brevijaru) nakon psalama večernje službe slijedilo čitanje ili pjevanje *Magnificata* iz Evandjelja po Luki. Marulić je sastavljajući *Oficij blažene dive Marije*, najvjerojatnije za svoju sestru Biru jer su svi dijelovi u rodovski obilježenim fleksijama prilagođeni ženskoj osobi, to čitanje preveo u prozi; lijevo je Marulićev prijevod, a desno, usporedbe radi, prijevod iz starijeg *Vatikanskog molitvenika* (oba prema Fancev 1934: 96 i 28):⁷

Veliča duša moja gospodina: i uzradova se duh moj u bogu spasu momu. Jer pogleda na humilēnstvo rabe svoje: evo bo od sada blaženu će mene zvati svi narodi. Jer mi velika učini ki moguć jest: i sveto ime njegovo. I milosrdje njegovo od naroda do naroda bojućim se nega. Postavi moć u mišcu svoju: rastarka oholih pametju srca njih. Shiti mogućih s pristolja, i uzvisi poniženih. Lačnih napuni dobra: a bogatih ostavi tašćih. Prija Izraela slugu svoga, spomenu se od milosrdja. Kako je obitao otcem našim, Abramom i simenu njegovu u vike.

Usuelica dufca moia gofpoda. I-ufradoua-fe dux moi o-bogu spafiteglu momu. Iere prifri na-fmirenje rabe fuoie. ouo odfele blašgenu-me gouore fui narodi. Iere ucini meni uelicha. coi ufmošgan ieft i fueto ime gnegouo. I miloft gnegoua od-roda do-roda boiechi-fe gnega. Stuori criepoft u-mišci fuoioi rasparfca ohole mifalju farça suoga. Snimi moguche f-priftofia i-ufduife fmirne. Lacne napuni blaga a-bogate otpufti tafti. primi ifdraela dieteta fuoga fpomenuo-fe ieft od-milofti suoie. Cacho gouorio ieft fo-očći nafciemi abramu i-fiemenu gnegouu deri do-ueicha.

⁶ U idealnom bi slučaju dostupnost svih hrvatskih kodeksa na svemreži (*e-codices*) po uzoru na švicarski projekt <http://www.e-codices.unifr.ch/de> znatno olakšala istraživanje i ovdje diskutiranih ranonovovjekovih rukopisa. Kao prioritet valjalo bi na taj način učiniti pristupačnim legat Ivana Kukuljevića Sakcinskog iz Arhiva HAZU-a. O proširenim mogućnostima kodikologije i paleografije u digitalno doba usp. Rehlein et al. eds. 2009. Međutim, autopsiju rukopisâ *in situ* digitalna pomagala ne zamjenjuju nego samo olakšavaju.

⁷ Ovdje bi se moglo donijeti i dvije ine pučkojezične varijante, s kojima je Marulić mogao izravno ili neizravno doći u kontakt (Fancev 1934: 241, 268/Gianelli), tj. onu iz *Dubrovačkog psaltira* i onu iz *Najstarijeg štampanog hrvatskog molitvenika*. Kako je već na prvi pogled očito da one imaju daleko više zajedničkih crta međusobno i s *Vatikanskim molitvenikom* negoli s inačicom iz *Oficija blažene dive Marije* Marka Marulića, za našu argumentaciju ovdje nisu nužne.

Malić (1999, 2003, 2004) je čak nekoliko puta pokušavala osporiti Marulićevo autorstvo tog oficija (**I a 5**, Arhiv HAZU), što je inače već bio potvrdio i glavne dijelove objavio Fancev (1933, 1934), premda ni ona nije osporavala da su prepjevani himni oficija njegovih, poznati inače kao Marulićevi iz vremenski kasnijeg Lucićeva *Vartala*. Usto, taj oficij, prepisan je u prvoj polovici 16. st., počinje s epigramom koji ga izriječkom pripisuje Maruliću (Fancev 1933: 69; 1934: 79):

*Marul tumači toj na slavu gospoje,
Zemļa i nebo koj svagdan hvale poje.
Molite za ņega, ke koli čtite toj,
da bog s truda sega stavi ga u pokoj. Amen.*

U *Oficiju* opažamo i jedinstvenu lingvističku pojavu, na nju se Malić uopće ne osvrće, a ta pojava Marulovo autorstvo cijeloga teksta samo potvrđuje, tj. i inih dijelova, a ne samo nesporno njegovih prepjevâ himana. I u proznom prijevodu i u prepjevu *Magnificata*, očito se radi o jednom autoru, uočavamo naime istu lingvističku pojavu koju u ono doba u toj čestoti susrećemo, koliko imam pregleda, isključivo u Marulićevim hrvatskim djelima. Riječ je o *kategoriji produševljenosti* (živosti) muških imenica ne samo u jednini, to je inače redovna pojava u hrvatskome jeziku, nego i u *množini* (usp. sve podvučene dočetke gen. pl.), što dubrovački štokavski oficiji i hrvatski književni jezik nemaju, pa ni Marulić ni bilo tko drugi tu lingvističku pojavnost nije mogao preuzeti iz dubrovačkih ili inih oficija (tako Malić 2004) koji ju ne poznaju, nego je to očito njegov lingvistički zahvat.

Ta se kategorija u slavenskim jezicima razvijala postupno, što je u nominalnoj fleksiji dovelo do zamjene akuzativa genitivom, izvorno samo u jednini muških imenica. Objekt radnje stavljao se u genitiv jednine umjesto u akuzativ kako bi ga se moglo razlučiti od nominativa, tj. subjekta. Akuzativ u staroslavenskom ostaje kod ›svoj‹ (*posъla rabъ svojъ*) i iza prijedloga jer nema objekta s rekcijom nominativa (*věrujъ vъ bogъ*). Daljni je korak učinjen kada su i *feminina* mogla biti stavljena u genitiv ako stoje pored *masculina* (*lûbiti otъca i matere*), pa čak i *neutra* ako se odnose na agentne osobe (gen. sg. *slova*). Međutim, proširenje kategorije produševljenosti na množinu, kao što je to slučaj u ruskom, poljskom i gornjolužičkom jeziku, današnji hrvatski književni jezik ne poznaje, stoga je Marulićev prijevod blizak prijevodima na te jezike (ovdje donosim Lk 1, 51–53

interlinearno: 1. hrvatski suvremeni, 2. Marulićev prozni, 3. ruski i 4. poljski prijevod):

Junačko djelo izvede mišicom svojom:

Postavi moć u mišcu svoju:

Явил силу мышцы Своей:

Okazał moc ramieniem swoim:

rasprši one koji su oholi u misli srca svoga;

rastrka oholih pametju srca njih;

рассеял надменных помышлениями сердца их;

rozproszył pysznych z zamysłów ich serc;

zbaci s prijestolja vladare, a uzvisi neznatne;

Shiti mogućih s prijestolja, i uzvisi poniženih;

Низложил сильных с престолов и вознес смиренных;

Stracił władców z tronów, a wywyższył poniżonych;

Gladne zasiti dobrima, a bogataše otpusti praznih ruku.

Lačnih napuni dobra: a bogatih ostavi tašćih.

Алчущих исполнил благ, а богатыщихся отпустил ни с чем.

Głodnych nasycy dobrami, a bogatych z niczym odprawia.

Prođuševljenost muških imenica i u množini poznaje međutim čakavski dijalekt, pa tu kategoriju možemo načelno svrstati u čakavizme. Kod Marulića je ona relativno česta i upadljiva pojava, dakle ne samo u ovdje citiranom *Magnificatu*, što prije može upućivati na njegovu *vlastitu književnu stilizaciju*. Stariji molitvenici i oficiji naime, pa i oni glagoljski, prođuševljenost u prijevodima ovoga ulomka, koliko sam to uspio provjeriti, izgleda ne poznaju. Stoga mu se redakciju *Magnificata*, tj. činjenicu da je na svoj način preradio neki njemu možda poznati raniji *prozni* prijevod hvalospjeva, pokorničkih psalama i litanija, svi himni su isključivo njegov prepjev, kao i autorstvo cijeloga *Oficija blažene dive Marije*, i zbog te činjenice, ne može osporiti (falsificirati).⁸

⁸ Ako bi netko to htio činiti morao bi, između ostaloga, pronaći i inomu autoru atribuirati neki drugi prozni i(li) dvanaesterački prijevod *Magnificata* iz oficija *usporedive dobi*, koji bi imao, kao

Što se pak tiče ponegdje predmnijevanog općeg glagoljskog utjecaja na Marulićevu prozu i poeziju, tu se od doba Kukuljevića i Jagića u spoznaji nije ništa bitno izmijenilo, on nastoji pisati općerazumljivim jezikom svoga naroda, tj. uz svjestan odmak od pisanja na glagoljskom jezičnom amalgamu.⁹ Jezik kojim piše, uza sve pogreške kasnijih prepisivača, stilistički je (sintaktički) prepoznatljiv, rječnik je pročišćen, biran s purističkim nabojem uz mnoštvo kalkiranih novotvorenica i kontaktnih sinonima,¹⁰ i daleko je najbogatiji za to doba razvoja hrvatske pučkojezične pismenosti, a ima tek pregledan broj romanskih spalatizama. Ako izuzmemo metrički uvjetovane poteškoće kod čitanja njegove dvanaesteračke poezije, jezik mu je – unatoč čakavskom supstratu – interdijalektno razumljiv, i priprostem puku njegova vremena i nama danas. Navlastito se to odnosi na njegove prozne hrvatske tekstove. Razumljivost je i bila Marulova nakana kada se oslonio na Danteov ideal jezika prema *De vulgari eloquentia*, odnosno na analogni jezični ideal hrvatskoga ›volgare illustre‹. Konačno, samo takvim jezikom složena mogla su biti čitana (*lectio divina*), razumljena i prikazivana njegova prozna, epska, dramska i ina poetska pobožna djela, a to mu je i bila svrha pisanja na hrvatskome jeziku.

Za usporedbu gornjeg Marulićeva prijevoda *Magnificata* s glagoljskom tradicijom, odnosno u svrhu kontrole naše teze, donosimo i glagoljsku inačicu (uz transliteraciju) istog hvalospjeva iz tzv. Akademijina brevijara (Šimić 2014: f. 38^{bc}) koja, međutim, uz brojne ine razlike, ne poznaje kategoriju produševljenosti u množini.

u obje inačice ovdje, istovrsne dočetke gen. pl. (podvučeno), tj. onakve kakve ima Marulićevo i prozno i prepjevano *Veliča duša ma*. Štrkalj Despot (2011: 55) je i bez toga ustvrdila da je Malić »pokazala da taj rukopis nije Marulićev«. Međutim, već je Fancev (1933) znao da to nije pisaruk (autograf) Marka Marulića, o tome dakle nije ni bilo spora jer je oficij *prepisao* neki pisar, ali uopće nije sumnjao u *autorsko i redaktorsko djelo* Marulovo. Da *Oficij blažene dive Marije* nije djelo Marka Marulića Malić je, dakle, samo kazala, ali to nije ni pokazala ni dokazala.

⁹ Ne znači to da on glagoljsku slavensku liturgijsku pismenost nije poznao, dapače, sigurno mu je bila poznata i na glagoljici i na hrvatskoj ćirilici jer je na latinski preveo i *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta*, djelo pronađeno u Poljicima. Međutim, pišući hrvatski on svjesno nije slijedio tu tradiciju nego onu pučkojezičnu kako bi ga svi razumjeli, što posebno naglašava u posveti *Judite*. Napisao je i jednu danas izgublenu raspravicu (*trattadello*) na talijanskom o napadajima nevjernika na kršćane da se tiska kako bi ju svi u Mlecima razumjeli (Milošević 1992: 34): »[...] scritto è in sermon vulgare, aciò chadauno possa intender«.

¹⁰ O tradiciji hrvatskog jezičnog čistunstva usp. Pandžić (2019a).

<p> ԳՐԻՄԵՔՅՆՈՒ ՄԵԱՒ ԴԱՏ ԳՆԻ . Ը ար թեոհոնարի զՅ ՄԵՆՈՒ ԴԱՏ . Կ Եթեք յրոհեք ԴԱՅՈՒ . . ԱԿՅ ընթոհեք ԵՒ ԵՄ ԽԵՅԵՅՅ ԵՒԵՅ ԴՈՄՅՅՅ . զՅ ԵՅ ԳՆՅ ՄԻԵ ԵԴԻՒՈՒՅՆՈՒ ԴՅ ԿՈՒՅ ԵՆՈՒՅ . . ԱԿՅ ԴՈՄՈՒԵՅ ԴԵԽ ԿՈՒՄԵՅԿԻ ԶԿԵՅ յճմեա յճոտ Զ ԴՈՄՅ ԶԿԿՅ ԵՅՅ . Ը ԴՅ ՄԵՅԴՈՒՅ ԵՅՅ Գ ԵՆՈՒԻ ԿՈ ԵՅՈՒ ԵՅՅ ԿՅՄԴՅ ԵՅՅ . ԸՈՄՈՒԵՅ ՄԵՆՈՒԻՄՅՅ ԿՅՄԿՅՅՅ ԸՈՄՅՅՅ . ԵՒԴՈՒՅՅՅ ԳՆՅ ՄԵՅՅ ԿՅԴՄԵՅՅ ԿԵՎԻԻ ԶԿՈ . ՔՅԹԻԻ ճՈՒԵ ԿՅԴՄԵՅՅ ԶԴԻԿԴՈՒՄՅԻԻԻ . Զ ԿՈ ԹՈՒՅՅՈՒ ԴՄԽԵՅԵՅՅ . ԹԻՒԿՅՅՅՅ Զ յրմեչոտ ԵԴԻԿՈՒ . Ի ԵՅԳՈՒՈՅՅ ճոտ ըճոհոնարոտ ՈՒՄՅՅ . ըՈՒԵՅԿՈՒ ԶԹԻԻ Ի ԳՅԿԿԻ ԴՈՄՅՅՅՅ . ըՅՄՅԵՅՅՈՒ ԿԿԻ ԸՈՒ ԸՈՒՅՅՅ . ԱԿՅՈՒՅ ԳՆԻԻ Կ ԶԿՈՒ ԵՄՅՈՒ ԻՄՅԻՒԿ Զ ԿԵՄՅԵՅ ԵՅՅ ԿՈՒ ԿՈՒԿՅ . </p>	<p> Veličít * duša moé hospoda. I v'zradova se duhъ moi * o Božě spasě moemъ. Êko prizrě na směrenie rabi svoee: * se bo otselě blažet' me vsi rodi. Êko stvori m(ъ)ně velika imže silnъ estъ: * i sveto ime ego. I milostъ ego ot roda v rodъ: * boečim' se ego. Stvori dr'žavu miš'ceú svoeú: * rastočie grědie misliú srdьca ihъ. Nizloží silnie i přestola: * i vzesetъ směrenie. Lačúčeє isplnitъ blagъ: * a bogatie oтъpustitъ t'če. Priětъ iz(drail)a otroka svoego * romenuvъ milostъ svoú. Êkože glagola къ o(тъ)c(e)мъ našimъ * Avramu i sěmeni ego va věki. </p>
---	---

Osim proznog prijevoda Marulić je sastavio i »prekrasnu stihovanu transpoziciju *Magnificata*« (Verdiani 1973: 51), koja je sačuvana u čak sedam prijepisa i svi se uglavnom dobro slažu: dva su u *Životu sv. Ivana Krstitelja* iz *Firentinskog zbornika*, dva su u *Vartalu* (IV a 31) redaktora Petra Lucića (1990), od kojih je jedna tu unesena u *Život blaženoga i svetoga Ivana Krstitelja* (f. 256^v), a druga je interkalirana u pjesmu *Slavna gospoja zača Isusa* (f. 280^r–283^v). Nalazimo je i u *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (I a 62, f. 25^{rv}) unutar pjesme *De as[s]um[p]tione Domin[a]e*, jednom u R 6634 (f. 16^v) pod naslovom *Magnificat*. Zapisana je i u pjesmi *Od uzvišen'ja Gospina* u rukopisu I b 83 (f. 300^r–303^r), tj. u *Lulićevu zborniku*. Neke inačice, tako mlađa iz *Vartala* (f. 283^v), imaju završni dvostih koji nema podlogu u Lukinu evanđelju, što je, kao molitveni završetak, dodatak nekog prepisivača.¹¹ Izvorno je prepjev bio bez posljednjeg dvostiha, tj. dok hvalospjev kasnije nije preuzet u molitvenike i oficije (inčije Kolumbić u: Lucić 1990: 799sl.).

¹¹ Ocu i sinu huala i duhu sfetomu,
 do chonca od pocala trim bogu iednomu. (I a 62, f. 25^{rv})
 Otçu sinom huala // i duhu sfetomu,
 do chonça od počala // tri bogu iednomu. (R 6634/ N° 21, f. 16^v)
 Ocu, Sinu huala i Duhu Svetomu,
 Do konca od počala, ter Bogu jednomu! (Lucić 1990: 500)

Ovdje usporedno donosim dva najstarija prijepisa *Magnificata* iz dva *Života sv. Ivana Krstitelja*, dodajem i oba preslika (sl. 2 i sl. 3), koji se inače vrlo dobro sadržajno slažu, pa se mora zaključiti da je inačicu iz *Vartala* pisar *Firentinskog zbornika* ili preuzeo ili su obje imale zajednički stariji predložak, kako je o tome već i Verdiani argumentirao. Lijevo je inačica prema najstarijem dijelu *Vartala* iz pisoruka Marka Marulića (IV a 31, f. 256^v), a desno ona integralna iz *Firentinskog zbornika* (Ashb. 1582, f. 12^r). Drugu, u ekspoziciju *Magnificata* interli-nearno kaliranu inačicu iz tog zbornika, donosimo u sljedećem poglavlju.

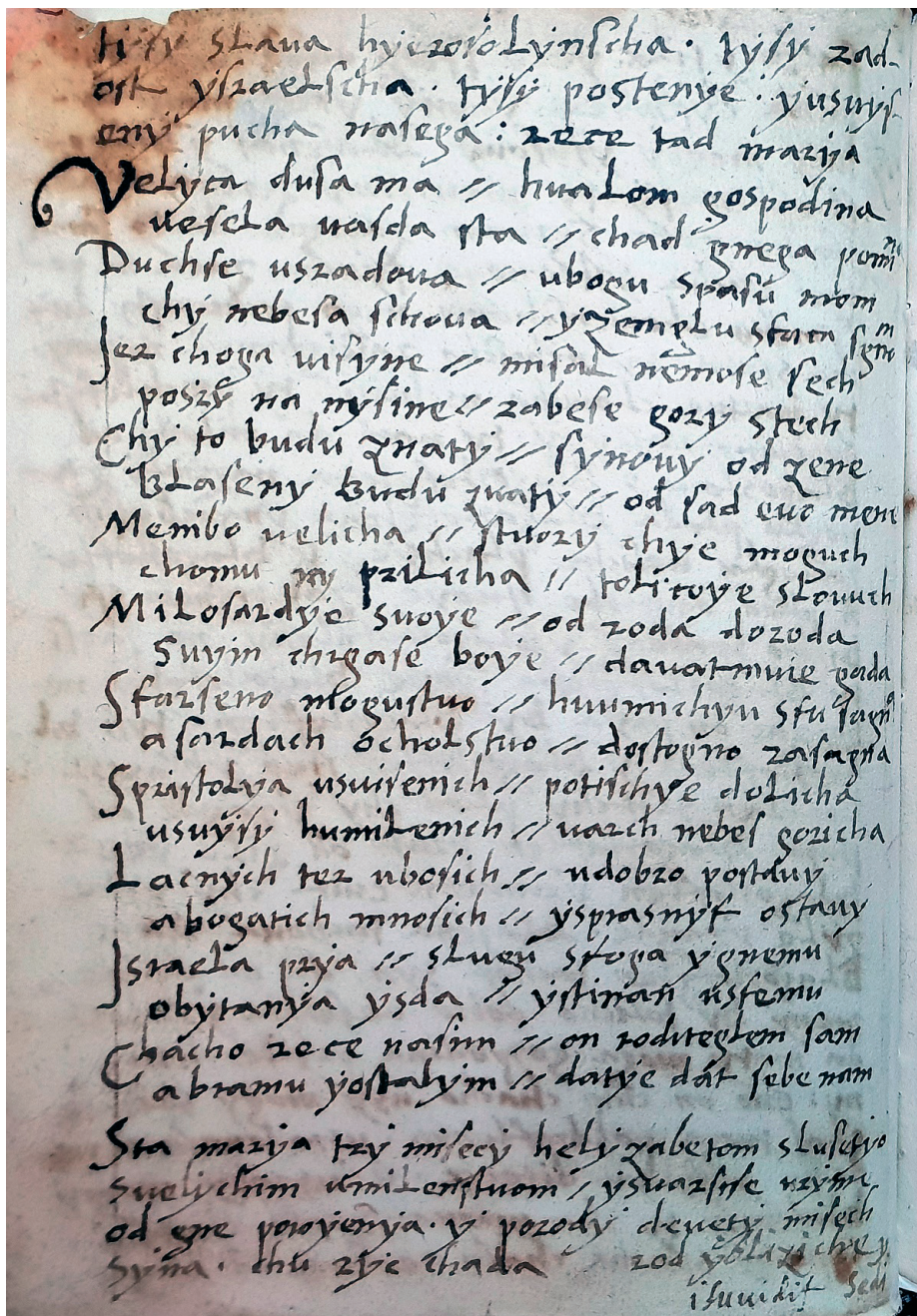
<p>Velyca dusa ma // hualom gospodina uesela uasda sta // chad gnega pomina. Duch se usradoua // u bogu spasu mom chý nebesa schoua // ý zemglu sfacha s gnom.¹² Jer choga uisýne // misal ne mose sech posrý na nýzine // rabe se gorý steh. Chý to budu znatý // sýnouý od zene blazený budu zuatý // od sad euo mene. Meni bo uelicha // stuorý chýe moguch chomu ný prilicha // toliko ýe slouuch. Milosardýe suoýe // od roda do roda suým chi ga se boýe // dauat mu ie goda. Sfarseno mogustuo // huumichýu sfu sagna a sardach oholstuo // dostogno rasagna. S pristolýa usuisenich // potischýe dolicha usuýsý humilenich // uarch nebes goricha. Lachných ter ubosich // u dobro postauý a bogatich mnosich // ýsprasnýf ostauý. Israela prýa // slugu sfoga ý gnemu obýtanýa ýsda // ýstinan u sfemu. Chacho rece nasim // on roditeglem sam abramu ý ostalým // da týe dat sebe nam.</p>	<p>Vesela¹³ dussa ma • hualom gospodina uesela uasda sta • chad gnega pomina. Duh se uzradouua • u bogu spasu mom chi nebesa schouua • zemglu i suacha s gnom. Jer choga uisinu • misal ne more seh Pozri na nizinu • rabe se gori steh. Chi to budu znatj • sinouue od xene Blasenu te zuatj • od sad euuo mene. Meni bo uelicha • stuori chi e moguh chomu ni prilicha • toliko ýe slouuh. Milosardýe suoýe • od roda do roda sfim chi ga se boýe • dauat mu he goda. Sfarseno moguhstuo • fmiscu suoýu sagna a sardac oholstuo • dostóyno razagna. S pristolýa usuisenih • potishe dolicha usuissi umiglenih • sfarh nebes goricha. Laçnih ter ubosih • u dobra postauui a bogatih mnozih • isprasnif ostauuj. Israela pria • slugu suoga gnemu obehanýa izda • istinan u suemu. Chacho reçe nassim • roditeglem on sam abraamu i ostalim • da he dat sebe nam.</p>
---	---

Slovopis oba rukopisa bit će tabelarno i sinkronijski uspoređen s (tip)ografijom *Judite* i nekoliko drugih splitskih rukopisa s početka 16. st. u poglavlju

¹² Usp. zadnji stih Marulićeve *Judite*: »Chi nebesa schova/ i sfacha ostala«.

¹³ Verdiani (1973: 52) ovo odstupanje od *veliča* objašnjava na uvjerljiv način: »[...] riječ *vesela* kojom u DL počinje prvi stih dopušta pretpostavku – vidjet ćemo kako to nije jedini slučaj – da se tu radi o rastresenu prepisivaču (jer na f. 9^r, kojega je prvi distih posebno analiziran ima *veliča*), pa zbog toga, opet ponavljam, čitav DL moramo smatrati kopijom, ne uvijek vjernom kopijom [...]«.

7. Stoga ovdje nije nužno o tome raspravljati. Ortografiju *Firentinskog zbornika* već je opisao Verdiani (1973: 14–16), a umetka u *Vartalu Mladenović* (1959).

stado svoje da ne gishto ogisti. da usmicha obrosti. da slovicha od griha
 oslobodi. daga istammica ispegla da sloboga prosuimiti. da ubogoga
 obogati: Sicut locutus est. ad patres nostros. abraam et semini eius:
 Chachoje govori oče nassim. abraamu i simenu gnegomu. provocho patriarcha
 i zno abraamu reče. In semine tuo benedicetur omnes gentes. Abraam
 posimenu tuomu svui novodi hote biy blagosloven. zas moy sin chohese
 porodit od tuoga cholina. bocho hote svui spasev biy. chi godi budu
 spasev xeliv i ugnega uvouat. Azato reče maria zabev. Vesela dussa ma
 h ualom gospodina. vesela uasda sta chud. gnegu homina. Duhsr usnadoua
 ubogu spasi mo. chi nebesa schouva. zemlja izumcha sgnom. Jer choja
 usinu. misal nemora. seh pozri na nizinu. vabr sr gori seh. Chi to budu
 znay. sinovur od xeni. blisemur. mam zuni. od sud euno menr.
 Membo uelicha. stavri chir. moguh. chomu m prilicha. tolichoje. slovuh.
 Milosardje svoje. od voda da voda. sim chigast boje. dnuum. muhr. voda
 Sunsseno moguhstno. fmisca svoju. sagna. asardac. dholstno. dostoyno razagn.
 Spristolja usuisemh. porisha. dolicha. uswissi umiglemh. stah. nebes. gatica
 Laznih ter ubogih. udobra postnuj. abogatih. mnogih. isprasm. ostauj.
 Israela prin. sluga svoja gnemu. obemmya igda. isinnan usumu.
 Chacho reče nassim. vodiregle. on sam. abraam iostalim. dahr. dan sebr. nam
 Sta maria rei mifeci stetom svojo zabev slusehioj sudichim umiglestuo.
 Sunssise frimr. od gnr. pavogeya. i porodi zabeta deuej msee sinn. Chu
 ris chada porodi. blisiche. isusev. slissasse. mnoga veselja. iradouaja. asmeah
 svoih. da gospodin bog biseyoj uchagal uelicho milosardje. zas gudno zaga
 i porodi tneho slauva i tachouva sinn. pride osmi dan pavovoyevu diha.
 panososs. direca. daga obrisu i zunhuga osim imenom zacharia. azabera
 reče. mydat. nr. da giuast. chahr. zuni. Lechosseyoj blisici. nigdorezr
 utoumu voda ne zovur. tim gimenom. pimse. oca mo zacharia. chi
 nemoje od govovij. yevr. bisr. mim. Azato prosu. pero i chalamar. i chovru
 v pisa. giuan jest ime gnegoumo. sursr. zagudisse. da mam iame

Sl. 3. Firentinski zbornik, Ashb. 1582 (N° 1), f. 12^r.

4. Marulićeva Biblija i egzegeza *Magnificata* na hrvatskom

Kada je talijanski paleoslavist Carlo Verdiani (1905. – 1975.) god. 1953. otkrio *Firentinski zbornik* opisao ga je u svojoj velikoj i učenoj publikaciji (1957) »Il codice dalmatico-laurenziano. Ms. croato dei primi decenni del XVI secolo«. Iste je godine Josip Badalić (1957), koji se dopisivao s Verdianijem, objavio svoj rad »Marulićevi hrvatski autografi u Arhivu Jugoslavenske akademije« i u njemu *Ziuot blasenoga sfetoga Iuana Charstitela* Marka Marulića iz najstarijeg dijela zbornika *Vartal* koji je u posljednjoj četvrtini 16. st. skupio Petar Lucić, a prvi put u cijelosti objavio Nikica Kolumbić (Lucić 1990). Verdiani (1973) je uz prijevod Hrvoja Morovića i Radovana Vidovića, dvojice vrijednih splitskih štovatelja Marulićeva djela, a uoči 450. obljetnice njegove smrti (1974), objavio knjigu *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV stoljeća* i u njoj izdao prvi, izvorni dio zbornika (drugi dio su kasniji zapisi više osoba na praznim listovima), uključujući tu i usporedno kritičko izdanje firentinske i trogirke (iz *Vartala*) verzije *Života svetoga Ivana Krstitelja*. Međuovisnost obje inačice pokazala je da je zapravo riječ o jednom autoru odnosno izvoru, djelu koje je u firentinskoj inačici prošireno, te, kao i ina djela tog zbornika, stalnim obraćanjem prilagođeno ›poljubljenoj sestrici‹ kao adresatu. Ta je sestra bila, po Verdianijevu zaključku, Marulova sestra, redovnica Bira, kod koje su se, po svjedočanstvu njegova biografa Frane Božićevića (2007: 31), nalazila »mnogobrojna književna djela i poslanice s poticajima na čestit i blažen život, što ih je na domaćem jeziku i vlastitom rukom napisao sam Marko«.

Verdiani je koristio interdisciplinarnu metodu istraživanja, počev od usporedbe vodenih znakova papira (filigrana) Marulićevih sigurnih kodeksa i novopronađenoga, sadržajnih paralela, mnogobrojnih Marulićevih – i ničijih inače – hrvatskih stihova ugrađenih u taj zbornik, koji je nastao prije negoli je ijedan stih Marulićeve poezije bio tiskan i proširen,¹⁴ latinskih predložaka, jezičnih i

¹⁴ Da su Marulićeva ina hrvatska prozna i pjesnička djela bila tiskana za njegova života, mogla su utjecati na mlađe pjesnike kao što je tiskana *Judita* (1521) utjecala na pjesništvo Hektorovića, Lucića i Zoranića. Međutim, poznati stihovi iz drugih djela Marka Marulića koji su uneseni primjerice u *Firentinski zbornik*, nisu ranije bili nigdje objavljeni, za njih je znao samo autor. Onaj koji je sastavljao zbornik imao je međutim pri ruci praktički *svu njegovu i samo njegovu hrvatsku poeziju u rukopisu*. Relevantno je dakle da u zborniku nema ničijih drugih stihova osim poznatih Marulovih autorskih i prevedenih, te onih koji inim autorima nisu pripisivani. I ti su po svojoj prilici njegovi jer su vrlo promišljeno utkani u prozu. Iz *Života sv. Ivana Krstitelja* umjetničkom se ljepotom ističe, osim *Magnificata*, uvodna i završna pjesan u slavu Stvoritelja: *Ti chi suitom Vldas, suarh nebes sidehi*, odnosno, *O chragliu angelschi, chis nebesa stuoril*, kao i prepjev Petrarčina soneta CCCLXV *Io vo piagendo i mei perduti tempi/ Plaçu fsud hodehi, minuto xiuglenye*. Da

stilističkih analiza, sadržajnih i biblijskih referenci i sl., što se pokazalo kao širok i dobro trasiran put za atribuciju tog kodeksa Marku Maruliću (Pandžić 2009: 50–106). Verdiani (1973: 32):

»Neovisno o činjenici je li DL [*Firentinski zbornik*] izrađen rukom nekog prepisivača, ili ga je netko pisao po diktatu, treba imati pred očima da se kaligrafske crte koje karakteriziraju DL mogu staviti uz bok onima u *Cod. Ms. Vaticano Latino Nr. 5249*, koji potječe iz Splita, na što upućuje zapis na poleđini tog rukopisa, također iz Splita: *Inscriptiones repertae Salonis*, a to je dobro poznato djelo Marka Marulića. Vatikanski rukopis ima isti tip papira kao i DL, istu marginaturu i paginaturu te *isti filigran* (sl. 19 [i.e. 9]). [...] Smatram da je ta sukladnost izvanredno uvjerljiva, bilo da pomišljamo na autorovu ruku, bilo da se radi – što je vjerojatnije – o prepisivaču koji je običavao raditi za Marka Marulića.«

Kada se k tomu uzme u obzir nekoliko isključivo njegovih pjesama koje su interkalirane u *Firentinski zbornik*, svaki onaj koji se je bavio kodikologijom zna da tu slučajne podudarnosti uopće ne može biti. Također ne može biti slučajno da je *Firentinski zbornik* ukrašavala i pisala ista ruka kao i latinski rukopis *Hunter 334* iz Glasgova (usp. Pandžić 2009: sl. 10ab). Taj sadrži Marulićeve epigrame i komentare uz natpise starih isto kao i *Vat. Lat. 5249*, rukopis koji je Verdiani kodikološki usporedio s *Firentinskim zbornikom*. Sva su tri rukopisa, firentinski, vatikanski i glasgovski dakle iz jedne splitske pisarnice, one Marka Marulića.

Ovdje dodajem nove dokaze za Marulićevo autorstvo *Firentinskoga zbornika* i *Života sv. Ivana Krstitelja* u njemu, kao i, posebno, u taj *Život* dvaput interkaliranog prepjeva, uključujući tu i jedinstveno izlaganje (ekspoziciju, egzegezu) *Magnificata*. To je, barem po momu sudu, prva egzegeza jednoga biblijskog teksta na novohrvatskome jeziku uopće. Umetnuta je u firentinski *Život sv. Ivana Krstitelja*, a nema je u inačici iz *Vartala*.

je zbornik pisao netko drugi onda mu pristup Marulićevim rukopisima ne bi uopće bio moguć, mnoštvo stihova u njemu uopće ne bi stajalo, odnosno, morao ih je dobiti od samoga Marulića koji je u vrijeme nastanka zbornika još bio živ. U tom bi slučaju taj navodni ini autor naveo koji su stihovi Marulovi. Jedino autor Marulić nema potrebe navoditi da sam ugrađuje, dograđuje i interkalira svoje stihove u razna djela svoga autorstva. Promišljena sadržajna i umjetnička kompozicija poezije i proze govori, međutim, isključio u prilog Marulova autorstva.

Maruliću je Biblija bila nepresušno vrelo primjera (*exempla*) kreposnog života, ali i ljudske slabosti, navlastito oholosti, starozavjetnih slika i alegorijskih predložaka, zapravo skoro cijelo književno mu djelo, latinsko i hrvatsko, imalo je za ishodište Bibliju. U Splitu toga doba nitko nam nije poznat tko bi uopće tumačio Bibliju, a kamoli u tom opsegu i s takvim znanjem. I na koncu života, u svojoj oporuci, s velikom pomnjom popisuje i poklanja sve svoje knjige, na prvom su mjestu dvije Biblije, prva u četiri sveska »cum comento«, druga »sine comento«, te jedan vlastoručni sažetak, *Compendium Bibliae*.

Tu njegovu Bibliju »cum comento«, sačuvana je do danas, listao sam kao gimnazijalac u Splitu 1974., pa navodim nekoliko detalja oko nje. Navraćao sam tada kod fra Stanka Škunce, inače profesora latinskog i grčkog jezika,¹⁵ u knjižnicu franjevačkog samostana na Poljudu, gdje se čuva daleko najveći broj splitskih inkunabula (usp. Badalić 1952). On je upravo u to vrijeme suhom olovkom bilježio folijaciju u sva četiri sveska te Biblije koju je Marulić oporučno ostavio poljudskim franjevcima, a pokazao mi je i njegove rubne bilješke i crteže koje je vlastoručno zapisao i oslikao. Svesci nisu imali u tiskari oslikane inicijale i folijaciju, mletački su tiskari tu dodatnu uslugu naplaćivali vrlo skupo, pa je Marulić nabavio manje raskošno izdanje latinske Biblije iz 1489. To su četiri sveska na preko 2000 tiskanih stranica (tiskar Bonetus Lucatellus) velikog formata (in 2°), a teška su zajedno barem desetak kilograma. Saznao sam da se Marulićeve obljetnice (450 godina od smrti) te godine nijedna od javnih ustanova nije sjetila. Iz današnje perspektive gledano, mislim da je Verdiani godinu dana prije, a nakon dvadeset godina istraživanja, uz Morovićevu i Vidovićevu pomoć, za tu obljetnicu ipak dao daleko više negoli je to mogao učiniti neki *ad hoc* skup toga doba.

Kada je pak Franz Posset, američko-njemački autor brojnih zapaženih knjiga s područja humanizma i reformacije, skoro četiri desetljeća kasnije pisao svoju knjigu *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489* (Köln 2013), pri čemu je analizirao sve rubne zapise, kristograme, križeve, kaleže, manikule i druge crteže u nastojanju da približi Marulićevu biblijsku hermeneutiku, savjetovao sam mu da se cijela ta Biblija presnimi i objavi na CD-ROM-u uz njegovu knjigu. Roland Marti, profesor slavenskih jezika i kulture iz Saarbrückena, urednik najpoznatije njemačke slavističke serije u kojoj su nekoć objavljena brojna djela

¹⁵ Studirao je u Rimu latinski i grčki jezik, gdje je objavio i svoju disertaciju pisanu latinskim jezikom o dubrovačkom latinskom pjesniku Iliji Crijeviću: Stanislaus Škunca, *Aelius Lampridius Cervinus poeta ragusinus (saec. XV)*, Romae 1971. Njemu posvećujem ovaj rad.

i rasprave iz hrvatske književnosti, među inima i prva hrvatska gramatika, čakavsko-njemački rječnik u tri sveska i sl., složio se, iako su time troškovi rasli. Međutim, nekoliko samozatajnih njemačkih i hrvatskih ljudi, ljubitelja hrvatske renesansne književnosti, tako jedinstvene u slavenskome svijetu, svojim su osobnim priložima podržali izdanje, pa je knjiga objavljena, uz nju i cijela Marulićeva Biblija. Ne smije se prešutjeti ni dozvola franjevacu, ni veliki trud koji su uložili Branko Jozić i Bratislav Lučin iz Marulianuma u Splitu strpljivo danima snimajući *in situ* Bibliju bez pomagala koja imaju velike knjižnice. Oni su potom na svaki snimak stavili i elektronsku folijaciju, što danas bitno olakšava snalaženje i citiranje *najvažnijeg metateksta* književnih djela Marka Marulića. Zapravo, tko god htio izučavati genezu i produkcijsko-estetsku potku Marulićevih bilo latinskih bilo hrvatskih djela, tu Bibliju ne smije zaobići, dočim će mu Possetova analiza uvelike olakšati rad. Na primjeru *Života sv. Ivana Krstitelja* iz *Firentinskog zbornika* i u njemu interkalirane Marulićeve egzegeze *Magnificata*, želim pokazati zašto je to tako.

Slično Verdianiju (1957, 1973) Badalić (1957: 47) nije mogao »naći izvornika za Marulićev »Život sv. Ivana Krstitelja«, ali je utvrdio da je ekspozicija »[...] rađena sasvim na temelju biblijske kronike po evanđelju Lukinom (I, 5–24, 57–80)«. I Parlov (2002: 446) razmišlja tako glede firentinske inačice: »[...] tekst uglavnom slijedi evanđeoske izvještaje, uz kratke meditativno-pjesničke dodatke koji se oslanjaju na svetopisamski predložak«. Međutim, osim na evanđeoski predložak, taj se tekst iz *Firentinskog zbornika* oslanja i na ekspoziciju (*post illa*), komentar Nikole de Lyra (1270/75–1349) na cijelu Bibliju, što dosada nije bilo poznato, iako je Posset (2013) utjecaj Lyrinih i Burgosovih komentara iz spomenutog izdanja Biblije na Marulića studiozno dokumentirao bilježeći sve rubne Marulove bilješke uz iste. Lyrina ekspozicija, uz uvode sv. Jeronima i dodatke Pavla iz Burgosa, čini i najveći dio spomenutog izdanja latinske Biblije. Nju je od 90-ih godina 15. stoljeća do preminuća 5. siječnja 1524. posjedovao i kao glavno pomagalo pri sastavljanju praktično svih svojih književnih djela koristio Marko Marulić. Taj nalaz ima dalekosežne posljedice za autorstvo izvornog i glavnog dijela *Firentinskog zbornika* do lista 120^v, koji je ispisan jednom rukom, poglavito pak za *Život sv. Ivana Krstitelja*. Svi dijelovi rukopisa imaju brojne biblijske citate, pri čemu uz latinski tekst uvijek dolazi i hrvatski prijevod. Srodni *Život sv. Ivana Krstitelja* u *Vartalu* ima hrvatske, a izostavlja latinske citate. Navedenim tekstovima autor je Marko Marulić.

Za ilustraciju te teze i Marulićeva načina rada donosimo usporedno po nekoliko rečenica iz *Života sv. Ivana Krstitelja* na hrvatskome u izvornoj grafiji (ipak s umjesto *f*) i njihove latinske predloške iz Lyrine ekspozicije. Prepisujem cijeli u tom *Životu* interkalirani hrvatski *Magnificat*, no ne i cijelu Marulovu ekspoziciju, što bi opsegom još više premašilo zadane okvire ovoga priloga. Time želim dokazati da je Marulićeva rečena Biblija, dakle ne samo biblijski tekst Vulgate koji je uvijek isti, nego i postila (ekspozicija) Nikole iz Lyre, tj. tekst koji nije dio same Biblije, a dolazi samo u njegovu komentaru, također bila predložak *Firentinskoga zbornika*. Samo onaj tko je u *Splitu* pri ruci imao Bibliju ›cum comento‹ Nikole iz Lyre mogao je sastaviti zbornik.¹⁶ Da je upravo to izdanje koristio Marko Marulić dokazuju njegove – *vlastoručne* – rubne bilješke na primjerku te Biblije kao i brojni prevedeni citati i parafraze Lyrinog komentara u hrvatskom tekstu zbornika.¹⁷ Uz Lyrin latinski tekst hrvatske prijevode i parafraze donosim podvučeno.

¹⁶ Dodatke Pavla iz Burgosa na istu Bibliju ovdje još nisam detaljno istraživao, iako je za pretpostaviti da ih je Marulić tu i tamo također preuzimao jer je u samoj Bibliji svojeručno stavljao bilješke i uz njih, što je minuciozno popisao Posset (2013: 219–231).

¹⁷ Time se dokazuje da je u Splitu toga doba samo Marulić i *posjedovao i glosirao* Bibliju s Lyrinim komentarima. Doduše, u dominikanskom samostanu postoji još jedno izdanje Biblije s Lyrinom postilom iz 1481. (Badalić 1952: nr. 206), ali taj primjerak nitko nije glosirao, također nije poznato da bi itko od splitskih dominikanaca u to doba pisao hrvatske tekstove. Međutim, splitskom dominikancu Luki Urmaniću, knjižničaru samostana, Marulić je oporučno ostavio, uz brojne knjige, i danas izgubljeni, vlastoručno napisani sažetak Biblije (›compendium Bible manū meā conscriptum ac per me compilatum‹). Upravo je taj *compendium* Marulić najvjerojatnije koristio pišući svoja latinska i hrvatska djela, pa tako i *Firentinski zbornik* (N°1) i R 3662 (N°14). Izvršitelji su oporuke *compendium* u nekoj zamjeni dali franjevcima na Poljudu (Zaninović 1950). Slično mu je djelo *Repertorium* (Marulić 1998, 2000) u kojemu su konkordirani ključni pojmovi iz djela klasične starine i otačke literature. Taj, rekli bismo sustavni i znanstveni pristup najvažnijim književnim uzorima njegovih djela, sama je srž Marulićeve filološke, teološke i hermeneutičke metode uopće.

Ashb. 1582 (N°1), f. 7^r–11^v:Biblia Latina (1489), IV_f. 059^v–f. 061^v:

Vmigleni chragl Daudid xehehi umnoxatj slusbu bosyü u templu naredi da duade set i çetire popi da sluse u crqui sfachi suoÿu nedigliu. Meu chimi popi bi ýedan imenom Abia od choga izaÿde pop zacharia chi ýimasse xenu po ime xabetu neplodnicu. Ti bihu xiuuili u miru strahom bosým obslusuyühi zapouidi gnegouue. Bihu prisli obadua na starost ne imiyühi ploda od utrobe suoÿe. Prid urime i nedigla da zacharia bude slusit u templu. [...]

*Veliça dussa ma • hfalom gospodina
uesela uasda sta • chad gnega pomina.*

Chacho dabi htilla rehi Maria: Ti mene chualis zabeta i usuisuÿes, a ýa hualim i usuuissuÿem gospodina boga¹⁸ choga dobrotu i milosardÿe meni suacha poda.

*Duh se uzradouua • v bogu spasu momu
chi nebesa schouua • zemglu i suuacha s
gnom.*

Oni choi boga huali raduÿe se gnegouua dussa. A zato pochle dussa u paruom uerssu huali boga i u drugom uerssu prauui da se duh gne uzradouua zaç bijsse puna duha sueta. [...]

A Maria se usradouua u bogu [...]. Vsradouua se anna chada ýoÿ bog sinna da samuela imenom i reçe: *Exultavit cor meum in domino*, usradoua se sarce moÿe u gospodinu.¹⁹ [...]

David volens ampliare cultum dei ordinavit de vigintiquatuor generationibus vigintiquatuor sacerdotes qui successive servirent per hebdomadas in templo domini. Et octava sors cecidit super Abiam ut ibi dicitur, de quo descendit iste Zacharias. Et uxor illius de filiabus Aaron, [...] et nomen eius Elisabeth. [...] Erant ambo iusti ante Deum [...] incedentes in omnibus mandatis [...] et iustificationibus domini sine querela, [...] et non erat illis filius [...] eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis [...] sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini.

Magnificat etc.

Quasi diceret Maria: O Elisabeth, tu me magnificas, sed ego totum deo attribuens ipsum magnifico in hoc cantico.

Ubi primo ponitur modus cantici, secundo subditur causa cantandi, ibi: quia respexit. Circa primum declaratur laus virginis tanquam magna cum dicitur *magnificat*, ut devota,

¹⁸ Vrlo lijep primjer Marulova prijevoda Lyrina komentara.

¹⁹ Maruliću je jasno da *Magnificat* po svojoj strukturi od tri dijela za uzor ima hvalospjev Ane (1 Sam 2, 1–10), iz njega citira uspoređujući radost Marijini i Aninu, što na ovom mjestu Lyra ne čini.

<p><i>Jere choga uisinu • misal ne more seh</i> <i>Pozri na nisinu • rabe gori steh.</i></p> <p>[...] Vmigenstuo marie bi nebescha schalla po choý bog ch nam priýde, oholast adamouua smart çinj na suuit prijťj. Vmigenstuuu marie xiuot nam da. Diuua maria naýpria ima <u>humigenstuo na sarcu pach na ustih.</u> [...]</p> <p>Maria usnich oslobodi, dreseloga utissi, neuilgnoga osdrauuj, prauednomu milost daýe, angelu radost, sinu bosýu puut çlouuiçaschu. <u>Eto uuidite da yu suui narodi blasenom zouu, zaç ne samo charstýane da ýos i xidouue i turcj i mahomet u suuom zachonu gouuori gdo bi blasenu diuu obsouua²⁰ da ga sestocho imayu chastigatj.</u>²¹ A zato reçe blasena gospe terchi suoýoý zabetj:</p> <p><i>Chi to budu znatj • sinouue od xene</i> <i>Blasenu te zuuatý • od sad euuo mene.</i> <i>Meni bo uelicha • stuori chino e fsemoguch</i> <i>chomu ni prilicha • tolichu ye slouuh.</i></p> <p>Vçini mi mnoga chi e moguh zaç mi da sedam dari duha suueta, ginim dil milostj suoýe da, a meni suu suoýu milost darouua. [...]</p> <p><i>Milosardýe suoýe • od roda do roda</i> <i>suuim chi ga se boýe • dauat mu ye goda.</i></p>	<p>ibi: <u>anima mea non tamen labia mea.</u> [...]</p> <p><u>Ecce enim ex hoc beatum me dicent omnes generationes, id est Judaei et gentiles. Ex omnibus generationibus aliqui sunt conversi ad fidem qui confitentur istam virginem beatam. Hoc enim patet in Saracenis, unde in Alchorao Mahumeti dicitur de Maria virgine.</u></p>
---	--

²⁰ Oçito je psovka u Splitu bila poznata i u Marulovo vrijeme, pa se bori protiv nje.

²¹ Ovdje preuzeti Lyrin citat o Muhamedu i njegovu zakonu jedinstven su dokaz Marulićeva autorstva ekspozicije jer je on u svojoj latinskoj Bibliji na šest mjesta (Posset 2013: 228) vlastoručno stavljao bilješke praktički uza sva mjesta gdje Lyra i Burgos spominju Muhameda i Kuran. Zanimanje islamom proteže se – što izravno što neizravno – većinom njegovih djela.

<p>[...] <u>Ne samo grisnichom milosardÿe uchasa da ÿoshe i prauadnim i ocem i sinom. Cho milosardÿe dauuid proroehumigleno prossasse gouorehi bogu: <i>Ostede nobis domine misericordiam tuam et salutare tuum da nobis.</i> Pochasi nam gospodine milosardÿe tuoÿe i spasenÿe tuoÿe daÿ nam. Cho milosardÿe uchasa chada prijde s nebes na zemgliu za nasse spasenÿe, <i>propter nostram salutem.</i></u></p> <p><i>Sfars seno moguhstuuo • fmiscu suoÿu sagna</i> <i>a sardac oholstuuo • dostoyno razagna.</i></p> <p><u>Bog uchasa moh u misci suoÿoÿ, misca bosÿa ÿest sin bosÿi. ÿere chachonot ÷louuich suoÿom miscom dillo çini tacho otac nebeschi uas suit po sinu suomu stuori i uçini. [...]</u></p> <p><u>Oholi xidouuuue chi se narugasse ouom miscom ne htisse u isusa uerouatj <i>dispersit</i>, rastarcha ih i rasagna po suuitu, ÿere po smartj isusouuj çettardesset i duua lita prigdosse rimglane titto i uespasian chi hÿerosolim rasualisse²² xidouuue pobisse i pohitasse i prognasse po suuitu. Od tada do danaznega dne i fsachi dan uuidimo da bog oholih chastiga.</u></p> <p><i>S pristolya usuisenih • potishe dolicha</i> <i>Vsuuissi humiglenih • sfarh nebes goricha.</i></p>	<p><u>Et misericordia eius, id est beneficium incarnationis quod ex misericordia dei factum est. Unum patebat David: <i>Ostede nobis domine misericordiam tuam</i> [...].</u></p> <p>[...] <u>in filii tui incarnatione.</u></p> <p><u>Fecit potentiam in brachio suo, id est in filio suo, qui vocatur brachium domini, Isaia 53. Brachium Domini cui relevatum est.</u></p> <p><u><i>Dispersit superbos, id est legiperitos et phariseos qui fuerunt superbi</i> [...]. Et ipsi cum ceteris Judeis 42. anno a passione christi fuerunt capti et captivati per Titum et Vespasianum et per orbem dispersi.</u></p> <p>*****</p> <p>R 3662 (N°14), f. 19^v–20^r:²³</p>
--	---

²² Tema »rasutja jerosolimskoga« (usp. *Orationes ex Egesippo, De excidio Hierosolomitano*, obično dodatak uz *De bello Judaico* Josipa Flavija, obje na oporučnom popisu Marulićevih knjiga) u doba Tita i Vespazijana Marulićeva su trajna preokupacija. O tomu se govori i u apokrifnim *Acta Pilati* koja je preveo na hrvatski (1513), a sačuvana su u dva prijepisa (Hamm 1987), N° 9 se danas čuva u Beču (*Od rasutja jerosolimskoga*), a N° 11 (*Kako Pilat pisa k Tiberiju cesaru*) u Londonu.

²³ Zbog uštede na prostoru i zbog toga što je tekst izravno usporediv s onim iz *Firentinskog zbornika* na ovom mjestu unosimo instruktivan popis nedjela i kazni »za volju oholosti«. Lyra toga nema, tekst je dakle i lijevo i desno Marulićev.

<p>Bog potishe i uarse dolicha suich chi se usoholisse na nebu goricha. Oholi <u>lucifer</u> bi prognan is chragleustuaa nebeschoga, i <u>adam</u> is raya zemalgschoga za uogliu oholastj. Bog pogubi chraglia <u>senacheribu</u>, uoýschu sfu, ýednu noh sto i osamdeset i pet tisuh, i napochon sini mu glauu odsichosse za ciha oholastj. Chragl <u>saul</u> cih oholie chraglieustuo pogubi. Cragl <u>nabuchodonosor</u> pogubi pamet i prognan bi is kragleustuaa te xiuino trauu grizisse chacho uuol.</p> <p>A suachoga chi bi humiglen bog ga usuisi. Vmiglen bi abraam [...] umiglen bi moises [...] umiglen bi dauid [...] umiglen bi hýeremia proroch [...] umiglen bi giuuan charstitegl [...] umiglenu bi maria [...] umiglen bi gospodin isus [...].</p>	<p>A sada slisaite cholicho strasno i zestocho bog castiga i pedipsa <u>superbih i oholih</u>.²⁴</p> <p>Oholast angela progna is nebes chacho pise isaia proroch c° XIII gouorechi: <i>Quomodo cecidisti lucifer</i>, chacho se upade is nebes lucifere za uogliu suoje oholasti.</p> <p>Za uogliu oholasti progna bog <u>adama</u> nascega otca i <u>mater euu</u> is raia zemalgschoga.</p> <p>Za uogliu oholasti uaze bog craglestuo <u>roboamu</u> sinu salamunouu <i>III Regum c° XII</i>.</p> <p><i>Isaie c° XXXVIII</i>. Za uogliu oholasti bog castiga cragla <u>senachariba</u> zac angel nebeschi pobi mu u jednu noch sto i osamdeset i pet tisuch uoische. Napokon sini gnegoui ubise ga.</p> <p><i>Daniel c° IIII°</i>. Za uogliu oholasti castiga bog craglia <u>nabuchodonosora</u> zac mu pamet uaze i progna ga izmeiu gludi i stasce u pustigni ziuinom giduchi seno chacho uol.</p> <p><i>Machabeorum c° IX</i>. Za uogliu oholasti castiga bog <u>craglia antiocha</u> zac ga fsega israni. che rane tolicheo necisto uognahu da se ne mogase poli gnega stati is chih carui chipglahu.</p> <p><i>Hester c° IIII°</i>. Za uogliu oholasti <u>aman bi na uisalih obisen</u>.</p> <p><i>Judith c° XIII°</i>. Za uogliu oholasti castiga bog <u>glutoga oloferna</u> zac mu sueta udouica iudit glauu odsice.</p> <p><i>Exodi c° XXXIIII°</i>. Za uogliu oholasti bog potopi u carglenom moru <u>craglia farau-na</u>.</p>
---	--

<p><i>Lačnih tere ubosih • u dobra postauui a bogatih mnosih • isprasnif ostauuj.</i></p> <p>Pria nere isucharst na sa suit prijde gliudi bihu lačni duhofnoga blaga ýere ne zna-hu istine. Ni prauoga stuoriteglia ni mu se chlaglahu negoli idolom. <u>Samo xido-ue bihu bogati zač zachon bosýi imahu i nauci suetih prorochof. Chada prigde isucharst na sa suuit xidouue ne htisse uirouatj u gnega. Meu suoih pride e ne priasse gnega. [...] A pogane, chi bihu marli duhounim gladom, chi bihu lačni dusseunoga blaga ýer istine ne snahu, ue-rovasse u isucharsta, ter se nasitisse i napunisse sfachoga dobra i blaga na ouom suuitu ýstine i milostj, a po smartj hote se napunitj slauue nebesche kada isucharsta u suoýóý slauui uuide.</u></p>	<p>[<i>Secund</i>]o <i>Regum cº XXIIIº</i>. [ne XXXI-IIIº kako stoji] Za uogliu oholasti <u>daui-doue</u> pobi mu bog u craglestuu sedam-deset tisuch gludi.</p> <p><i>Machabeorum cº IIº</i>. Za uogliu oholasti craglia <u>iruda carui rastocise azara</u> i rece thobia suomu sinu <i>Thobie cº IIIIº: super-biam numquam in tuo sensu aut in tuo verbo dominari permittas in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio</i>. Nigdar ne dopusti da ohalast gospoduge ali u tuom ochiuchieniu ali u tuoioi rici zac ge ona pocatach od fsache pogibeli.²⁵</p> <p>*****</p> <p><i>Deposuit potentes de sede, id est iudeos qui erant potentes in lege et prophetis dimittens eos ex suo demerito in profundo erroris secundum quod dicitur Ro. II [sc. XI]. Caecitas ex parte contingit in Israel. Et exaltavit humiles, id est gentiles humiliter et devote predicationem apostolorum suscipientes, et ideo subditur: Esurientes implevit bonis quia gentiles cum magno desiderio quod per esurientem designatur, verbum dei recipiunt.</i></p>
--	--

²⁵ Sve te primjere i kazne »za volju oholosti«, ponegdje i istim slijedom, nalazimo i u latinskim djelima Marulićevim, uz ona koja je naveo Parlov (2002: 446–450), navlastio u njegovim *Starozavjetnim ličnostima* (Marulić 1991 = SDMM 7). Desetine primjera oholosti, među njima i skoro sve ovdje navedene, donosi konačno u svom *Repertoriumu* (Marulić 2000) pod natuknicom *superbus*, ali i na brojnim drugim mjestima toga djela. Među inima spominje i »Canticum Anne contra superbos« (1 Sam 2, 1–10), što je inače glavni predložak za tekst *Magnificata*. To dakle nije slučajna podudarnost u tako brojnim biblijskim primjerima i tumačenjima, što je samo po sebi nemoguće pretpostaviti, nego, i prije svega, jedan te isti teološki pristup, »čisto učenje« (usp. bilj. 3) u djelima istog autora, Marka Marulića. Višestruka konkordancija biblijskih primjera oholosti pretpostavlja očito onaj *Compendium Bibliae* koji u svojoj oporuci navodi Marko. Dakle, isključivo njegovo je stoga svekoliko kolacioniranje, i u hrvatskim i latinskim mu djelima, biblijskih primjera *za volju oholosti – ob superbiam*. Oba dijela rukopisa R 3662, a ne samo drugi, njegova su dakle autorstva.

<p><i>Israela pria • slugu suoga i gnemu obitouanya izda • istinan u suuemu. Chacho reçe roditeglem suoim on sam abraamu i ostalim • da he datj sam sebe nam.</i></p> <p>[...] To milostiuuo obchanýe ispuni gos- podin bog onda chada posla sina suoga na ofi suuit chada se uputj u pričistu diuu mariu [...].</p> <p>A zato reçe maria xabetj:</p> <p>[slijedi cijeli gore otisnuti i preslikani in- tegralni prepjev hvalospjeva iz <i>Firentin- skog zbornika</i>]</p>	
---	--

Brojni doslovni prijevodi i parafraze iz Lyrina komentara ne ostavljaju prostora sumnji da je Marulić napisao, bez obzira na prepisivača, ovu meditativnu egzegezu *Magnificata*. Međutim, barem isto toliko za atribuciju teksta Marku Maruliću govori i *način* na koji je on interkalirao prepjev hvalospjeva u svoju egzegezu.²⁶ Biblijski hvalospjev u vlastitom prepjevu ne donosi tek na jednom mjestu kao druge stihove, nego ga još jednom zapisuje i s lakoćom usklađuje i sadržajno integrira, ali ovaj put egzegetski, stih po stih, s latinskim tekstom

²⁶ To je važno naglasiti jer i danas postoje mišljenja (usp. Malić 2010) da je Marulićeva poezija u to toba mogla »kružiti« u rukopisu pa su je anonimni začinjavci po potrebi mogli preuzimati u svoje radove bez umjetničkih ambicija. Ti bi anonimci onda, bez obzira na pjesnički ili teološki kontekst samih stihova, bez obzira na pitanje tko je uopće u to doba u Splitu bio u stanju sadržajno i teološki smisleno interkalirati, izmijenjivati, nadopunjavati nanovo kombinirati i integrirati Marulićeve stihove u razne prozne tekstove, na koncu mogli sastavljati tekstove poput *Firentinskoga zbornika*. Takve hipoteze pripadaju znanstvenoj fantastici. Jedini u Splitu toga doba koji je napisao po jednu latinsku i hrvatsku pjesmu, ali nije komentirao biblijske zgode niti pisao prozne hrvatske sastavke, Marulićev je prijatelj i biograf Frane Božičević. Međutim, upravo on veli da je Marko *svojom rukom*, dakle nitko drugi, pisao pobožna djela za svoju sestru Biru. A što se »kruženja« tiče dovoljno je reći da su Marulove pjesme kružile isključivo u njegovim hrvatskim rukopisima nastalima u Splitu za njegova života. Ni prijepisi nastali nakon njegove smrti nisu »kružili« posvuda, nego samo ondje gdje je izvornike ostavio sam Marko, tj. kod sestara benediktinki u Splitu i Trogiru (spomenuti zbornik, *Oficij bl. Dive Marije, Vartal, Život sv. Jerolima* itd.) i franjevaca, gdje su ih oni mogli prepisati i dopisati (*Osorsko-hvarska pjesmarica*). I *Splitska pjesmarica trogirskoga kaptola* sigurno stoji u svezi s ljudima i prijepisma iz Marulićeva okružja. Nije poznato da bi itko u cijelom 16. st. Marulićeve stihove svjesno preuzeo u svoje pjesme, a pogotovo ne u opsežna prozna djela, jer takvih – osim Marulićevih – nije ni bilo.

i obratno. Broj je stihova u njegovu dvanaesteračkom prepjevu prema Vulgati udvostručen pa ih je on nanovo morao razdijeliti i uskladiti s biblijskim tekstom i obogatiti paralelnim Lyrinim komentarima. Potom dodaje druge biblijske reference i vlastita tumačenja što je već dobro poznat zahvat iz latinskih mu djela (Parlov 2002: 446–450). Cijela ta složena biblijska i pripovjedačka struktura nije međutim kraj njegovih egzegetskih nastojanja oko *Magnificata*, odnosno *Života sv. Ivana Krstitelja*, nego tako posloženoj teksturi traži i nalazi uz doslovni i *duhovni smisao* – u ovom slučaju posebno, ali ne manje i u *Juditi* itd. – sve na tragu osobnog *umnog i sjetilnog* prihvaćanja poniznosti (*humiljenosti, uljudstva*) i otklona od oholosti, prema jednom citatu iz Tobije na oba načina (*ali u tuom ochiuchieniu ali u tuoioi rici*); dakle upravo onako kako to i Marija svojim primjerom i hvalospjevom *Veliča duša ma* sve ljude poziva na nasljedovanje: »Diua maria naypria ima humiglenstuo na sarcu pach na ustih«, što je Marulićeva parafraza Lyrina komentara uz prvi stih *Magnificata*: »*anima mea non tamen labia mea*«.

Već je Parlov (2002: 447) opazio specifično marulićevsku jukstapoziciju oholosti i poniznosti:

»Tako, primjerice, u tumačenju Marijina hvalospjeva *Veliča*, kao primjere za grijeh oholosti navodi primjere Lucifera, Adama, Senheriba, Šaula i Nabukodonzora. Iste primjere, premda ne po istome redu i na istome mjestu, nalazimo u drugim Marulićevim djelima, osobito u *Evandelistaru*. No način na koji opisuje primjere previše je sličan a da bi bio slučajan, a i sam postupak je marulićevski. Naime, nakon što se opiše pojedina krepost, odmah se opisuje i njen suprotan porok i obratno.«

Naviše smo, usporedno s tekstom iz egzegeze *Magnificata* (lijevi stupac), na odgovarajućem mjestu naveli iste te biblijske primjere oholosti (desni stupac i sl. 5), gdje je autor popisao rečene i dodao još nekoliko drugih primjera oholosti poznatih iz inih Marulićevih djela, zapisanih istim stilom i skoro istim redosljedom u kontekstu meditacije o sedam smrtnih grijeha kao pripreme za ispovijed redovnicama, i to iz spisa *Pocatach od fsache criposti, milosti i dusefnoga utisenia* (R 3662, ff. 19^v–28^r, NSK). To je inače № 14 (sl. 4) stare splitske zbirke pučkojezičnih hrvatskih rukopisa koju je sastavio Marko Marulić za svoju sestru Biru, a koju je trgovac knjigama i mletački opat Luigi Celotti (1759. – 1843.) 1825. rasprodao kod Christiesa i

Pocatacb od flache cripofh . milofti . idufejnoga utifenja .

ieft cisto fizee i eifta gfcienca . etu ciftomu
redofnien dobude . chadafe prano odgrchof
ifponi . Azato drage fefter u ifuchareftu acho
zelite dobiti cripofhi . i odgrchofte ociftiti . miflite
casto chachobiftefe prano ifponidale . Azato chada
plifate rici chechiemo gouoriti od fnete
fponifti . postanitegih upamet y ufarca uafca .
tere fidechi . ftoiechi . tezechi . spat hodechi .
i uftaiuchife fponinaitefe odgnih idilomgih
ifpunite . y nafce mlade naucite oue rici
od fnete fponifti . Odche blazeri aguftin
gouori *Confefio eft falus animarū . difsipateix
uirtuarū . reftauratrix uirtutū . oppugnatrix
demonū . quid plura . obftruit os inferni .
aperit portas paradifi .* fponift ief
fpafenge nafih duufe . razfciženge zlob
ponof glenge cripofhi . dobitge diaflob .

N. 14

Sl. 4. R 3662 (N° 14), f. 1^r.

Sothebysa na dražbama u Londonu zajedno s brojnim inim i tek malobrojnim hrvatskim rukopisima.²⁷ Iz ostavštine engleskih kolekcionara na dražbama u Londonu 60-ih i 70-ih godina 20. st. opet su ponuđeni neki od tih rukopisa pa je i rukopis N° 14 (takoder N° 12, N° 13, N° 21 i N° 22) kupljen za NSK, opisao ga je Kulundžić (1977: 262–267), a rukopisi N°3 i N°9, sada HS 5, HS 6 i HS 4, za Slavistički institut u Beču.

N° 14 prije desetak godina nije bio dostupan korisnicima, pa sam tek 16. 11. 2018. obavio autopsiju i toga rukopisa. Ima 31 list, prvi dio s navedenim naslovom završava na f. 28^r, a sadrži teološki komentar i praktične upute redovnicama za ispovijed uključujući i teologiju sedam smrtnih grijeha, jednu pjesmu u dvostruko rimovanom dvanaestercu, a na kraju dolazi datacija i spominjanje autora koji međutim nije i pisar (f. 28^r):

»[...] a onoga chi te chgnige ucini i upisa israni gospodine tuoioim gliubafgu necha te sa fsm sarcem glubi. dopustimu umigleno te molimo ono dobro *quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quae praeparasti diligentibus te*. Milost bosia uasda da ti s gnm pribiua, a dusa gnegoua da slauu uziua, amen. MDXXXII. M.g.L.c. 3° idus augusti.«

Rukopis je dakle datiran 1532., no pravi je autor već umro, pa prepisivač želi »dusa gnegoua da slauu uziua«. Kraćenica *M.g.L.c.* nije jasna, o značenju

²⁷ Celotti je trgovao ponajviše iluminiranim kodeksima, sitnoslikarsko umijeće učinio je popularnim i skupim u Engleskoj preprodajom vrijednih slika i rukopisa koje su opljčkali Napoleonovi vojnici, između ostaloga tako i minijature papina misala iz sakristije Sikstinske kapele. Iz njegove privatne, ne aukcijske, trgovine potječe i minijatura pripisana Juliju Kloviću (1498. – 1578.) iz Restauratorskog zavoda u Zagrebu *Giudizio universale*, koju je naručio papa Klement VII. (Eze 2016). Vrlo je vjerojatno da se on domogao rukopisne zbirke Marulićeve sestre Bire kada su Francuzi ukinuli samostan sv. Arnira u Splitu, gdje je Bira nekoć živjela, a rukopisi bili preneseni u Zadar u samostan sv. Marije. Nije jasno je li tu »posredovao« netko iz obitelji Danieli i(li) Capogrosso da rukopisi dospiju u ruke Celottija. Jedno je ipak sigurno: njegov interes za te rukopise pobudili su prije svega inicijali Marka Marulića u više tih kodeksa, a najljepši su u N° 6 (Add. 10394), njegovoj *Instituciji na hrvatskom*, koja se čuva u British Libraryju u Londonu (Pandžić 2009: sl. 22 i 23), tj. inicijali *J* i *M* ispod križa u dataciji i autorskoj signaciji Marulića u kolofonu. Marko u oporuci svojoj sestri ostavlja jednu knjižicu blagovijesnog sadržaja koju je *sam ispisao i oslikao*: »Eidem lego libellum meum cum picturis historiae euangelicae manu mea compositum atque depictum«. Stoga smatram da je Marko Marulić jedan od prvih hrvatskih minijaturista. Drvorez u drugom izdanju *Judite* (1522) s monogramom *.M.* potječe iz jednog djela Joachima del' Fiore tiskanog u Mletcima 1516., a radi se o monogramu mletačkog grafičara Mathea de Trevisa (Pelc 2006). To ipak ne znači da *.M.* nije Markov monogram. Marulić je s monogramom *.M.* uz dvije točke sa strane signirao i N° 6 (*Hrvatska Institucija*, 1514), ukrašeno križem iznad gotičkog *.M.* kao podstolja, i N° 9 (*Dijalozi Grgura Velikoga*, 1513), dakle prije tiska *Expositiones* Joachima del' Fiore.

se može samo spekulirati, *Maruli gratia* etc. jedna je od mogućnosti. Drugi dio (f. 28^v–31^v) donosi tzv. *Legendu svetoga Jerolima* u dvanaesteru (objavila Nazor 1975: 398–399) koja se ovdje zove *Počinja život svetoga Jerolima*. Pjesma je poznata iz više prijepisa i tiskanih djela, prvi put je objavljena glagoljicom u *Tranzitu sv. Jerolima* (Senj 1508). Obično se prvi stih uzima kao naslov: *An'jelske kriposti nebeskoga hora* (cijeli rukopis N° 14, danas R 3662, je kao njegovo djelo na dražbi ponudila i aukcijska kuća Sotheby's). Pjesma se nalazi i u *Firentinskom zborniku* (N° 1), u R 6634 (N° 21), te u dubrovačkom rukopisu 589, i tu kao i drugdje uz ine pjesme Marka Marulića, ali i uz već spomenute njegove *vitae* splitskih prvomučenika sv. Dujma i sv. Staša uz povijest prijenosa njihovih tjelesa iz Solina u Split. U njegovo autorstvo pjesme u dvanasteru *An'jelske kriposti* kao i cijeloga rukopisa R 3662 ne treba dakle sumnjati. I prvi i drugi dio rukopisa su Marulova autorstva. Na posljednjem listu (f. 31^v) nalazimo kasniji zapis jedne redovnice, najvjerojatnije iz zadarske obitelji Begna: S SOR OREA BEGNA. Prvo je S očito proba pera, a sve potvrđuje da je rukopis N° 14, zajedno s drugim rukopisima iz izvorne Marulove splitske zbirke, prije rasprodaje u Engleskoj bio čuvan u samostanu benediktinki sv. Marije u Zadru.

Dakle, jedna snažna indicija u kombinaciji s navedenim biblijskim ličnostima i citatima, odnosno teološkim učenjem, postaje snažan dokaz za Marulovo autorstvo i ovoga rukopisa. Primjeri oholosti zapravo se međusobno nadopunjuju u *Firentinskom zborniku*, ovom rukopisu, *Evandelistaru*, *Starozavjetnim ličnostima* i drugim latinskim djelima Marka Marulića, a sve te i mnogobrojne ine donosi i njegov *Repertorium*, vjerojatno je radio prema spomenutom *Compendium Bibliae*, što isključuje bilo kakvu slučajnost. Nova su dva primjera u R 3662 (N° 14), no samo u odnosu na *Firentinski zbornik*, ne i u odnosu na druga njegova djela, pa oba potvrđuju Marulića kao autora rukopisa. Tu se naime spominju dvije starozavjetne žene koje su (ne)izravno kaznile ohole vladare, obje poznate iz književnih djela Marulovih.

isait^e
 zebⁱⁱ
 Zauoglu obolasti bog castiga cenglia senacheribr
 zac angel nebeschi pobimtu u iednu noch
 sto i osamdeset iper rishch noische. napochon
 fini umegoni ubifegz / / / / / / / / / /

Dame^t
 e^{iiij}
 Zauoglu obolasti castiga bog cenglia nabucho-
 donofora. zacemu pamet urze. iprog naga
 isneingludi. istasce upustigni ziuinom. guduchi
 seno chacho uol

mach^t
 e^{ix}
 Zauoglu obolasti castiga bog cenglia antiocha
 zacga ffeyr iszani. che enne tolichu necisto
 uognahu. dasce nemoga se poligneya stari.
 ischib caxui chippglahu

hest^{er}
 e^{iiij}
 Zauoglu obolasti aman bi nauisalib obifem
 Zauoglu obolasti castiga bog glutoga dofeem
 zacemu sueta udouica iudis glamu odsice

Iudih
 e^{xiiij}
 Zauoglu obolasti bog potopi ueraglesno moem
 cenglia facrum

exodⁱ
 e^{xiiij}
 Zauoglu obolasti dauidone. pobimtu bog
 ueraglestuu sedamdeset rishch gludi

5. R.
 e^{xxxiij}
 Zauoglu obolasti cenglia icuda caxui rastocise

mach^t
 eⁱⁱ
 Azata izece rhobir suomu sinu. Supbia
 nuqna i tuo sensu. aut ituo uerbo dominari
 pmittas. i ipa. n. iituu supsit ois pditio
 nigdar nedopusti da obolast gospoduge
 ali utuom ochincheniu. ali utuoioi
 xici. zacge ona peorach oddfachi pojibeli
 Azata izece naf spsittyl. ucitese odmene
 zac sam chcorach i umiglena sacra. discite
 ame ga misis su. et humiliscorda

Prva je Estera: »*Hester c° IIII°*. Za uogliu oholasti aman bi na uisalih obisen«. U rukopisu R 6634 (N° 21), ff. 48^r–50^r, Marulićeva je pjesma *Od istorije Estera*, gdje se pri kraju navodi: »[...] da pogine oholost // i na onu gredu amana obisisce [...] i tui obisisce // sine i amana« (f. 50^r). Druga je žena svima dobro poznata hrabra Judita koja je pogubila Nabukodonozorova vojskovođu Holoferna, pa je njezinu hrabrost Marulić 1501. opjevao u istoimenom epu. U njemu su i inače vrlo brojni primjeri borbe *uljudstva* (humiljenstva) protivu *oholosti* (oholstva), što je zapravo i moralna pouka epa: »*Judith c° XIII°*. Za uogliu oholasti castiga bog glutoga oloferna zac mu sueta udouica iudit glauu odsice« (›sveta udovica Judit‹ je i izraz iz istoimenog epa). Isti taj uzrok, istih tih čina pogubljenja, hrabrošću istih starozavjetnih žena, opisuje Marulić (1991: 298–304), jedan pored drugoga, u *Starozavjetnim ličnostima* i – koliko znam – nitko drugi osim njega u hrvatskoj književnosti uopće.

U *Životu sv. Ivana Krstitelja* u *Firentinskom zborniku* ima više od 130 stihova, a 30 je stihova u istom *Životu* u *Vartalu*. *Život* iz Firence ima i ine Marulićeve stihove, tako i prijevod Pertrakina soneta CCCLXV *Io vo piagendo i mei perduti tempi/ Plaču fsud hodehi minuto xiuglenye*. Sve te stihove i tekstove zbornika objavio je posebno i integralno u samom tekstu Verdiani (1957, 1973), davši i interdisciplinarnu analizu mogućih predložaka, bilo latinskih i talijanskih, bilo hrvatskih, latiničnih i glagoljskih. Konsekvence iz njegove analize nisu uopće bile ozbiljno propitivane u hrvatskoj marulologiji nakon Badalića (1957), da pače, bile su uglavnom ignorirane. Uz Tomasovića (1999: 260) i Parlova (2002) važan je izuzetak Nikica Kolumbić. On je u svome komentaru uz *Vartal* (Lucić 1990) na više mjesta potvrdio dokazbenu snagu Verdianijevih argumenata, navlastito glede *Života sv. Ivana Krstitelja*, u kojemu su kompozicijski vrlo inteligentno interpolirani razni stihovi preneseni iz drugih Marulovih pjesama, posloženi tu bez ikakva anakronizma i cezure.

Firentinski *Život sv. Ivana Krstitelja* sadrži 35, inačica u *Vartalu* (f. 259^v) pet stihova iz *Prikazan'ja historije svetoga Panuncija*, Marulićeva prepjeva drame Fea Belcarija, koji je nedavno objavio Lučin (2017). On je (str. 6), uza svu hvaljevrijednu akribičnost edicije, pošao barem od dvije pogrješne pretpostavke: a) »da nije sačuvan nijedan hrvatski autograf« Marka Marulića; b) da je *Judita* ne samo glavni nego i jedini orijentir za njegovu ortografiju (*usus scribendi*), jer su navodno »sva ostala hrvatska djela dostupna u prijepisima koji su svi nastali nakon Marulićeve smrti«, što, dokazano, nije točno. U najmanju ruku trebao je navesti i pobiti barem jedno suprotno mišljenje koje mu je poznato (Bada-

lić 1957), i to ne samo zato što je Badalić najstariji umetak iz *Vartala* smatrao Marulićevim hrvatskim autografom, nego i zato što se u tom umetku nalazi i ovdje tematizirani *Život sv. Ivana Krstitelja*, a u njemu je integrirano i pet stihova (17–21) iz *Prikazan'ja historije svetoga Panuncijsa*, djela dakle koje Lučin izdaje kritički. Tih pet stihova su svakako najstariji hrvatski zapis te drame, a i oni u *Firentinskom zborniku* nastali su još za života Marulova. Lučin je stoga uz svoje izdanje morao procijeniti konsekvence i glede autografa i glede starosti rukopisa, ali i postaviti pitanje: tko je autor *Života sv. Ivana Krstitelja* iz *Vartala* i *Firentinskog zbornika*? Badalić (1957: 52) je to već davno učinio i logički zaključio: »Mislim, da ne će biti pretjerano, ako i tu povezanost ›Prikazanja o sv. Panunciju‹ i ›Života sv. Ivana Krstitelja‹ protumačimo u korist istote autorove ličnosti tih dvaju književnih radova Marulićevih«. O starosti pak rukopisa (umetka) iz *Vartala* ne može biti sumnje, identičan je pisoruk i slovopis u N°13 iz 1508. (R 6633), pa su otprilike u to vrijeme u Splitu zapisani i stihovi 17–21 prikazanja o sv. Panunciju,²⁸ vjerojatno i malo ranije, no ne i prije 1495. kada je tiskana *editio princeps* prikazanja koje prevodi Marulić (Lučin 2017: 38, bilj. 1). Da je i *Firentinski zbornik* mogao nastati još za života Marulova, Lučin ne spominje kada uzima u obzir (str. 38) četiri stiha (181–184) prikazanja za svoje izdanje prema jednoj fotokopiji kod Verdianija. Promaklo mu je međutim da je Verdiani (1973: 47–59) brojne druge stihove istoga prikazanja ne samo kritički obradio nego i u okviru *Života sv. Ivana Krstitelja* i objavio (str. 117–148). Time je postalo razvidno da je autor *Života sv. Ivana Krstitelja* poznao *Prikazan'je historije svetoga Panuncijsa* u cijelosti (ne dakle samo pokoji stih), jer u *Život* interkalirao stihove s početka, sredine i konca drame (17–20, 51–56, 151–154, 173–176, 181–184), što bilježi i Kolumbić (Lucić 1990: 781) oslanjajući se na Verdianija. Da se u istom *Životu* osim tih stihova iz prikazanja sv. Panuncijsa nalaze i brojni drugi, dakle ne samo *Magnificat*, Marulićev prepjev Petracina soneta *Io vo piagendo i mei perduti tempi*, prelijepi dvodijelni hvalospjev Stvoritelju, nego i neki stihovi iz pjesme *Od kratka života* koji se nalaze i u pjesmi *Duša iz groba ove riči nam govori*, a koju je Jagić (Marulić 1869) objavio kao Marulićevu, govori jedino o njemu kao autoru (Verdiani 1973: 53). No kako je Verdiani u Hrvatskoj od 1974. pa sve do danas bio uglavnom ignoriran i(li) vehementno osporavan,

²⁸ Lučin za svoje izdanje koristi i puni prijepis drame iz *Vartala*, ff. 150^r–154^v, nastao *koncem* 16. st., ali, vidjesmo, ne kolacionira stihove iz najstarijega dijela (f. 259^v) te zbirke, koji su pisani *početkom* toga stoljeća. U tom se dijelu zbirke uz *Život sv. Ivana Krstitelja* (ff. 255^r–265^v) nalaze i Marulićevi prepjevi dviju drama (ff. 220^r–254^r), *Govorenje svetoga Bernarda od duše osujene* i *Ovo jest skazanje od nevolnoga dne od suda ognjenoga*, koje je objavio Jagić (Marulić 1869).

slično i Badalić, dočim su neki autori koji *Firentinskoga zbornika* ni vidjeli nisu u svom uskom i zatvorenom krugu samocitiranja bili samopohvaljivani, moglo se naposljetku i *Firentinski zbornik*, kao i cijelu, ne knjigu, nego *prvu biblioteku hrvatske pučkojezične proze uopće* (Pandžić 2009), nastalu još za Marulova života u Splitu, ignorirati i na koncu proglasiti ni manje ni više nego »dubioznim tekstovima« (Kapetanović 2011: 7). Bez obzira na moguće ideološke konotacije te tvrdnje glavni je problem ovdje nepoznavanje stoljećima izgrađivane metode rada kritičke filologije o kojoj je nekoliko riječi već rečeno, a naniže će se još raspravljati. Cilj je metodološke i ideološke akrobacije nekih kroatista početno vjerojatno bio, a izgleda ponegdje i do danas ostao, ako zanemarimo poznati jal ›za volju oholosti‹, zatajiti brojna Marulova i ujedno primordijalna hrvatska djela pučkojezične proze, kako bi se možda moglo ›spasiti ugled‹ renesansnog pisca Marka Marulića. Taj ugled bi, izgleda, ›narušavala‹ njegova općerazumljivim jezikom pisana vlastita ili prevedena proza bogobojazne tematike, prva hrvatskim jezikom pisana egzegeza, umjetnička poezija poput prepjeva *Magnificata*, te prve četiri drame (prikazanja) hrvatske književnosti uopće, a sve to opet napisano, po Danteovu uzoru, *novohrvatskim* jezikom visoke stilizacije, tj. na hrvatskome *volgare illustre*.

5. Bilješke o metatekstu nekih dijelova *Firentinskoga zbornika*

Još tri *vitae* nalazimo u *Firentinskom zborniku*: *Život sv. Jerolima* (ff. 22^r–31^r), *Život sv. Šimuna* (ff. 31^v–40^r) i *Život sv. Vicenca* (ff. 41^r–52^r). Sve tri Verdiani je temeljito analizirao, posebice pak *Život sv. Jerolima*, koji u zborniku dolazi odmah iza *Života sv. Ivana Krstitelja*, dakle čak ispred *Života sv. Šimuna* i Isusova prikazanja u hramu (Lk 2, 21–40). To je odraz poznate Marulićeve želje da se život Jeronimov uspoređuje s Ivanovim, »noscitur comparandus« (Pandžić 2009: 103), jer je Ivan bio Preteča Gospodinov, dočim je Jeronim imao važnu ulogu kao prevoditelj Vulgate i tumač Riječi Gospodnje svim narodima, pa ga Marulić naziva »Ecclesiae nostrae Plato/ Platon crkve naše«. ²⁹ Međutim, ovdje se ne želim zaustavljati na tim životima s brojnim Marulićevim stihovima koji su u njih ugrađeni, pogotovo u *Život sv. Jerolima*, ni na prikazanju o sv. Margariti (ff. 1^r–6^v), nego ću (usp. Pandžić 2009: 110sl.) samo ukazati na zanimljivo podrije-

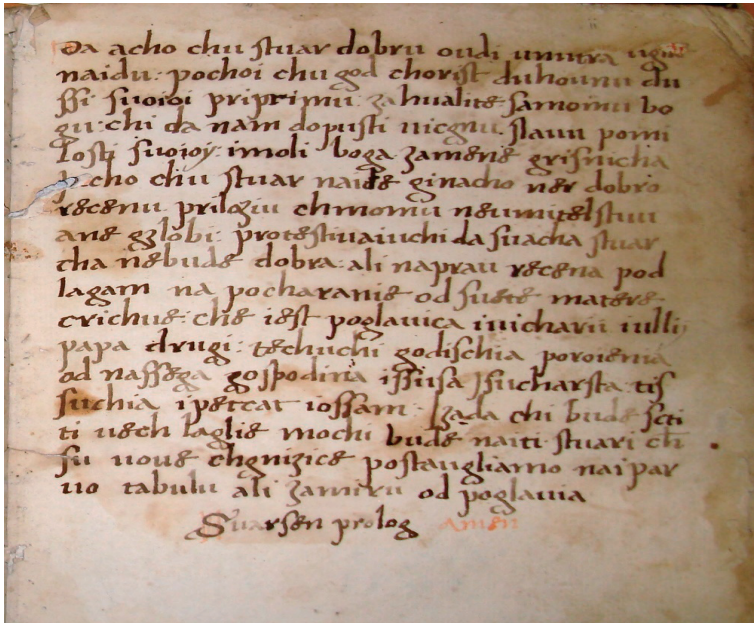
²⁹ Valja još spomenuti da Jeronima u *Firentinskom zborniku* (f. 24^v), također i u Jagićevu izdanju (usp. Bratulić 2014) trogirskoga prijepisa iste *vitae*, iznimno hvali: »Trudi se pedeset lit i sest miseci tumačehi stari testament is chaldeyschoga i is xidofschoga yasicha u latinschi, a nouui testament is garčchoga li u latinschi. To ye fsa biblia. Hyeronimus dalmata est. Hyerolim ye nas dalmatin. On je dichia i postenye slaua i suitlost, chruna haruachoga yasicha«.

tlo prva tri od »tekstova poučnoga karaktera« iz toga zbornika (Verdiani 1973: 77–91): 1. *Način pochi put ima se Gospodin bog moliti* (ff. 52^r–61^v), 2. *Tumačenje mnogo lipo i deuoto suarh pr. nra. Oče nassa* (ff. 61^v–74^v), 3. *Tumačenje mnogo lipo i deuoto suarh ave Marie. Zdrauu Marie* (ff. 75^r–77^{vv}), 4. *Mirachul mnogo lip choij učini blasena gospe po chriposti s. rusaria* (ff. 77^v–83^r), 5. *Mного lipo i deuoto gouorenye suuarhu muche gospodina isucharsta slatchoga* (ff. 83^r–120^v).³⁰

Prva tri teksta očite su parafraze nekoliko poglavlja (1–6) Marulićeva prijevoda (1508) *Zardina od molitue*, anonimnog djela (23 pogl.) namijenjenog ženama, *Zardino de oration fructuoso*, nastalog 1454., a tiskanog u Mletcima 1494. (usp. <https://archive.org/details/ita-bnc-in1-00000100-001>, pristup 29. 12. 2018.). U talijanskom izvorniku (sl. 7) stoji da je pisano 1454. u vrijeme kada je u Crkvi »presidente e vicario« bio papa Nikola V., dočim Marulić (sl. 6) u prologu aktualizira vrijeme, pa piše da je u Crkvi: »[...] poglauica i uicharii iullij papa drugi, techuchi godischia poroienia od nassega gospodina issusa Issucharsta tissuchia i petcat i ossam«. Osim toga bilježi: »Ja sam mislio za sloziti ouo dillouanie i ouo gouorenie od molitue haruacchi za da oue dusse nerazumne i simple mochi budu gimiti razuminie od oue molitue [...]«. U talijanskom izvorniku stoji da ništa nije vlastito nego je pisac sve našao u Svetom pismu i kod svetih doktora, pa to tako onda stoji i u hrvatskom prijevodu (»u chgnige od suetoga pisma i od suetih docturou«). To je važno naglasiti da se ne bi pomislilo kako se radi o djelu Marulova autorstva. Riječ je samo o njegovu prijevodu i pisoruku, a taj je prijevod poslužio kao glavno vrelo pri pisanju (parafraziranju, kraćenju, ponegdje s dodatnim biblijskim i teološkim dodatcima) tri poglavlja *Firentinskoga zbornika*.³¹ To bi značilo da isti zbornik nije mogao biti sastavljen prije 1508. god., iako je naravno Marul mogao već ranije imati svoje »radne rukopise« oba djela.

³⁰ Ovo govorenje temelji se na jednoj propovijedi (*sermo*) dominikanca Gabriela de Barletta, na što je ukazao Vučković (2013).

³¹ Ovdje na to samo upućujem, a tko želi provjeravati tvrdnju neka usporedi navedena poglavlja (Verdiani 1973) i talijanski izvornik preko obilježene poveznice. U *Firentinskom zborniku* (f. 61^v) tumačenje *Očenaša* počinje: »Pater noster. Necha znas sestrice pridraga da ouua molituaa nadhodi suue ostale molituae u tri riči«. U *Zardinu* pak stoji (f. 17^r): »Науприя gouorimo da oua molitua shodý ý nadhodý sue ostale molitue poglauito u trý ricý«, u talijanskom izvorniku opet: »Pria dicemo che questa oratione excede e avancia tutte le altre principalmente in tre cose«. Izvornik otvara velike mogućnosti za nužno kritičko izdanje i *Firentinskoga zbornika* (N°1) i hrvatskoga prijevoda *Zardina* (N°13). Vrlo se brzo može utvrditi talijanski ekvivalent praktički svake hrvatske riječi i bolje razumjeti nastajanje novotvorenic.

Sl. 6. R 6633 (N° 13), f. 3^r.

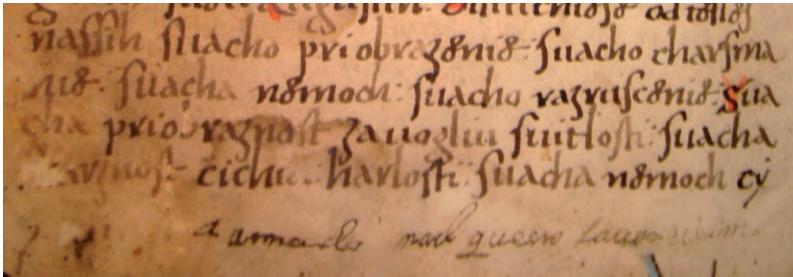
**atr ibuisca quello ala ignorantia mia: non a malicia: protestando
che ogni cosa che non sia bene: o drittamente dicta sottometto ala
correctione di ciascaduno vero spirituale e seruo di dio: e special-
mente a correctione dela sancta chiesa catholica. Ala quale e pre-
sidente e vicario Nicolo Papa quinto. Lorenzo li anni de la
natiuitade del nostro signore Jesu christo. Mille quatrocento
cinquanta quatro. E acio chel lectore piu facilmente possa tro-
uare le cose che sono in questo libro poniamo in prima la tauola
deli capituli. Finito il Prologo.**

Sl. 7. Zardino de oration fructuoso (1494)

Međutim, kako možemo znati da je prevoditelj Marulić? Za to imamo neko-liko dobrih kodikoloških i filoloških indicija, uzete zajedno isključuju mogućnost da bi autor bio netko drugi. Rubne su bilješke vrlo zanimljive. Jedna (f. 13^r, sl. 9) nesigurnom rukom upućuje na pisca i(li) vlasnika: »questo libro si e de m«, što bi se moglo prevesti s »ova knjiga je M[arulova]«. Druga (f. 104^r, sl. 8) dolazi umjesto kolofona, koji je zajedno s posljednjim listom rukopisa izgubljen, pa je zapis na koncu teksta, kao i kod prve bilješke, dodan kasnije: »a a mar[u]lo parl questo lauor exim[i]o«, u prijevodu »na Marula upućuje (o Marulu govori) ovaj izvrsni rad«, što se po kodikološkoj logici i bilježi u kolofonu. Doduše, moglo bi

se čitati i »a armarlo [...]«, dakle »na ljubiti ga (za oboružati se njime) upućuje ovaj izvrsni rad«. Ipak, kako to prvo *r* nije pisano kao druga dva, prije će biti da je to crta koja odvaja prijedlog od imena. Tada bi naravno prvo *a* bila proba pera kakvih je mnogo u ovom rukopisu, pa bi prvo čitanje moglo biti ispravno.

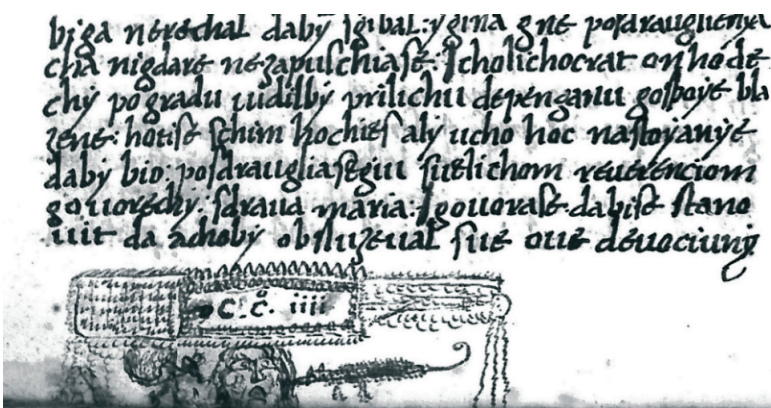
Bilo tako ili ne, treća rubna bilješka, zapravo crtež (f. 33^v, sl. 10) u svakom slučaju govori o Marulu kao prevoditelju zbog njegove poznate predilekcije za karikaturene »bruttissime figure« kao sredstvu opomene. Ondašnji predstavnik mletačke

Sl. 8. R 6633 (N° 13), f. 104^v.

frabule sega suichone: yne slachostit: ni socima raselied
 aiuchi simo carno: Na suelichim stanouicstvom y sva
 uitadiu chachono ony dui jest prid bogom: y chachono
 ny chi bogom gouory: Jere dniby bio prid jednim bispup
 om aly jednim utlichim gostodinom: stalby sa suim ty
 lom pocstenim y suelichom gravitadiu gouoriboy sgn
 jm: cholicho uches buduchy prid bogom y prid suety
 gaesrolibr sradem

Sl. 9. R 6633 (N° 13), f. 13^r.

Sl. 10. R 6633 (N° 13), f. 33^v.

vlasti, splitski knez Frano Celsi, 26. studenog 1518. piše naime vladi u Mletke, da raskalašena splitska mladež nakon berbe prione uz igre, trošeći sve čime bi trebala uzdržavati obitelji i roditelje, a prezirući (Fisković 1986: 404):

»[...] očinske opomene veoma učenoga gospara Marka Marula, starca koji jako cijeni gospodina Boga, kojima ih on opominje na trgovima pisanom i izgovorenom riječju, a i zastrašujućim prijetnjama i najružnijim likovima (*brutissime figure*).«³²

Jedna od tih ›najružnijih figura‹ kojima je Marko na velikim plakatima strašio mladež po ulicama Splita (performance *sui generis*) je u minijaturnom obliku ucrтана na f. 33^v rukopisa (sl. 10), gdje dva nezasićna glodavca grizu lice prestrašenog smrtnika, zacijelo s nakanom emocionalizacije, ›očućenja‹ prijetećih muka paklenih.

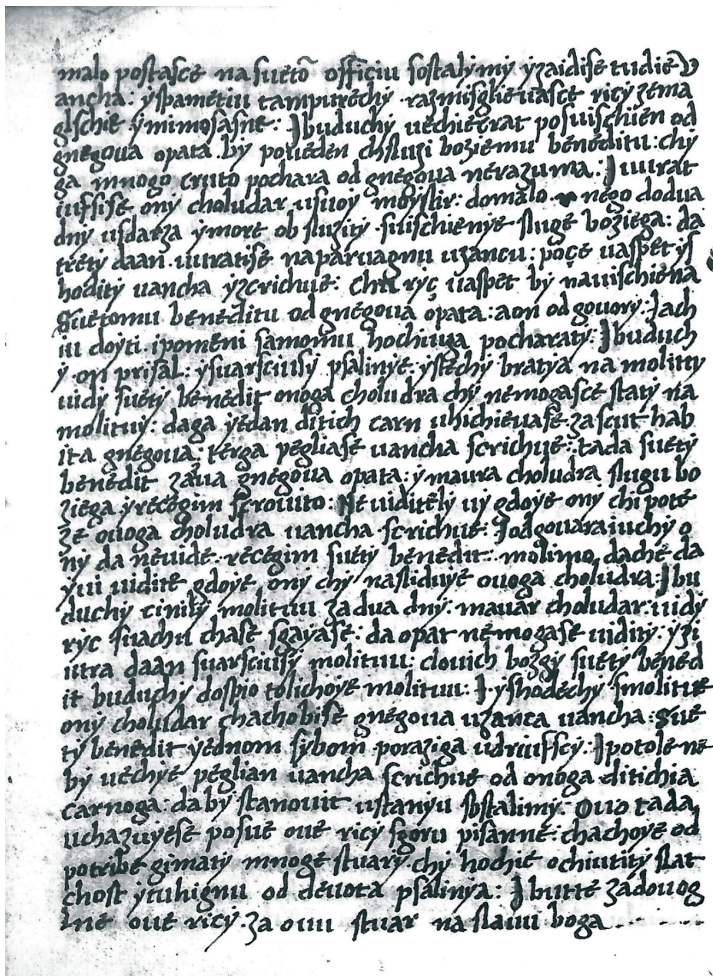
Što se grafije rukopisa tiče³³ ona je najbliža, praktički skoro istovjetna, onoj iz najstarijeg dijela *Vartala*, što je i razumljivo jer oba rukopisa imaju isti pisoruk, ne samo po mom sudu i dubokom uvjerenju, Marulićev (usp. Badalić 1957). U pogl. 7 je uspoređena grafijska uzanca najvažnijih rukopisa s tipografskim oblicima *Judite* (1521), čime se istorodne, marulićevske osobine ovih rukopisa dodatno potvrđuju.

Rukopis R 6633 (N° 13), f. 16^v (sl. 11) sadrži i jedno poglavlje iz *Dijaloga Grgura Velikoga*, a ima ga i rukopis naše zbirke HS 4 (N° 9), f. 47^r (sl. 12) jer taj sadrži cijeli tekst *Dijaloga*. Po leksiku je jasno, slovoispolje se malo razlikuje, da je

³² Fiskovićev rad (1986) donosi i vrlo korisna opažanja o Marulovu sitnoslikarskom umijeću, iluminacijama i ilustracijama knjiga, što se bez ikakve zadržke može prenijeti i na rukopise koje ovdje spominjemo, navlastito one oslikane. Fisković (str. 396), slično već Badalić (1957), govori o brojnim karakterističnim potezima pera, osmišljenim crtežima i slovima (pisoruku): » [...] bez traga labavosti i usiljenosti [...]. To su doduše malenkosti, ali se po njima prepoznaje *ex ungue leonem*, do sitnica i tančina precizni Marul«. Cijeli pisoruk rukopisa R 6633 (N° 13) i umetka iz *Vartala* svjedoči o tomu. S druge strane, *brutissime figure* ruše ne samo slikarski nego i pisarski sklad.

³³ Prolog je pisan većim slovima u kojemu ne koristi y, iako je isti pisoruk u čitavom rukopisu. Prema Fiskoviću (1986) Marko je naslijedio (sitno)slikarsku nadarenost od svoga oca Nikole, koji je umio uspješno imitirati različite pisoruke. I zbog toga uvijek valja biti oprezan pri prosudbi što je Marulićev pisoruk, a što ne. Kao kontrolne instance mogu poslužiti slovoispolje i morfologija, a navlastito specifičan leksik, prevedenice i brojne novotvorenice. Primjerice, u *Dijalozima* (1513) Hamm nalazi stotinjak *hapax legomena*, a od tih se skoro polovica nalazi već u Marulićevu *Nasli-dovan'ju* (1500), djelu koje Hamm nije mogao kolacionirati, objavljeno je 1989. (Pandžić 2009: 123). Već na prvi pogled neke od tih riječi ima i *Zardin* (1508), ali i drugi ovdje uspoređeni rukopisi. Za tradicionalnu kritiku teksta ta je međuovisnost preko *hapax legomena* neoboriv dokaz Marulova autorstva svih na taj način međuovisnih rukopisa, dakle kroz riječi koje je on prvi uveo u hrvatski jezik.

obje inačice prevodio jedan čovjek. Povezanost rukopisa je neupitna, bez obzira na različite pisare. Kako su te rečenice parafrazirane već na talijanskom u *Zardino de oration fructuoso* (1494), mogu se uočiti sitnije razlike u prijevodima. Marulić je, po svoj prilici, cijeli tekst *Dijaloga* kasnije prevodio i diktirao bez obzira na poglavlje iz N° 13. Međutim, *Dijalozi Grgura Velikoga* u svakom su mu slučaju već 1508. bili poznat tekst, dočim je prijevod cijeloga teksta u HS 4 (N° 9) zgotovljen 1513. Zanimljivo je da je rukopis *Dijaloga* ukrašen i brojnim oslikanim inicijalima, oblikom upravo onakvima kakve ima tiskani *Zardino de oration fructuoso* (1494). Očito je dakle da su hrvatski prijevodi *Zardina od molitve* (N° 13) i *Dijaloga Grgura Velikoga* (N° 9) nastali u jednoj te istoj pisarnici, opet onoj Marka Marulića u Splitu.

Sl. 11. R 6633 (N° 13), f. 16^v.

Capitul. Libra drugo. peti.

chi tasche isemagische stuari. Chi cuda crat buduchi od
 suoga opata charan. Ine pomgnehise bi ppeghian sueto
 mu beneditu daga gima cich onoga chostigati. Ad che stua
 ri uele cruto sueti benedit pochara. **Da** uratise an
 choludar umostir. **I** gredus dua dni usderase namolit
 ui ierga bisce sueti benedit pochara. **I** treti dan opet
 na suoiu usancu uratise pridgnu. **I** gredise simo ta
 me fono urime cho gimase namolitui stati. **I** ta stuar
 ta dan bi suetomu beneditu na uischiena. od oppata
Tada od gonori sueti benedit. **I** a pridu. i ochiugo poch
 rati. **I** psad benedit. u. ta moltir. **I** sterlit. officig. i utime
 na ostala uchoru ishi gini choluda cladosese namolituu
Tada uidi suetti benedit iednoga ditichis cerna geli
 potese sa chrai od suchgne onoga choludra chi ismo
 litue bisase. **T**ada sasua oppata od onoga moltira cho
 mu bisce gime pompeian. i mafra. i mnogo pochriueo
 recegim. **N**u neuidite ui onoga chacho potese uancha
 ischora onoga choludra. **I** oni rechose canuide. **Da** be
 nedit rece. **M**olimo boga dauam dopusti uidiri gelosu
 oni chim ta choludar grede upraf. **I** ucimissi sato dua
 dni molituu. **M**aur uidi onu stuar. **Da** ppepian oppat
 nemore uiditi. **I** suitra dan uidechi sueti benedit. **ta**

6. ›Dubiozni tekstovi« ili prva zbirka hrvatske pučkojezične proze?

Vidjeli smo da su Marulićev prijevod i ekspozičija *Magnificata* uklopljeni u *Život sv. Ivana Krstitelja* koji je opet dio *Firentinskog zbornika*. Verdiani (1957, 1973) ga je pripisao Marku Maruliću s vrlo uvjerljivim argumentima i metodom kritike teksta kojom se stoljećima koriste sve filologije (klasična, romanistička, germanistička itd.). Njegovi argumenti u Hrvatskoj nisu uopće bili propitivani, analizirani pa onda možda i odbačeni, nego su odbačeni *a limine* (Malić 1976, Moguš 1976), prije nego što je itko od kritičara uopće vidio taj zbornik ili mikrofilm. Uopće nisu prosuđivali Verdianijeve (1973) argumente,³⁴ nego su tematizirali *vlastite pretpostavke* o Maruliću i rečenom zborniku. Malić (1976: 424) je iznijela u ono doba nerijetko korišten argument o pobožnoj literaturi i pretpostavila nekog ›dušobrižnika koludrica« kao autora zbornika, a taj nipošto ne bi mogao biti Marulić:

»Čovjek je srednjovjekovlja okrenut licem prema Bogu, prema ovozemaljskom svijetu odnosi se s prezirom, ne opaža ga. Zato on svoju bit doseže i prakticira (sastavljajući, npr, vjerske kompendije kao što je *Firentinski zbornik*) obraćajući se Bogu i nezemaljskim bićima, odvajajući se od zbiljskoga prostora vlastite sredine, težeći nebeskim, evanđeoskim prostranstvima. [...] U toj i takvoj književnoj situaciji pojavljuje se Marko Marulić, prvi veliki hrvatski pjesnik. Pod njegovim perom nastaju tekstovi u kojima pjesničke predodžbe sadrže i slike ovozemaljskoga svijeta.«

Moguš (1976) je opet ostao kod strogo statističke metode, iako ni on ne analizira Verdianijeve argumente. Konkordirao je međutim hrvatski leksik Marka Marulića iz ›ukupno dvanaest pjesama« i ›dva pisma«, dakle tek manji dio, i zaključio da kod njega nema nekih riječi koje se često nalaze u *Firentinskome zborniku*, primjerice ›poljubljena sestrice«. Stoga, po Mogušu, Marulić nije autor zbornika. On ostaje kod te svoje tvrdnje i onda kada je kasnije uz vlastito izdanje Marulićeva prijevoda *Naslidovan'ja* (Marulić 1989b: 24) sastavio i čestotni rječnik djela, te pronašao i kao Marulićeve popisao ama baš sve one riječi koje on navodno nije poznao (usp. Pandžić 2009: 67). Ipak, svoj pogrješni zaključak iz 1976. nije ispravio. Štoviše, tu je

³⁴ Kako bilježi Nazor (1975: 395) objavljene recenzije bile su priopćene već ranije: ›Analize su obavili D. Malić i M. Moguš i rezultate iznijeli na znanstvenom razgovoru o Marku Maruliću, koji je organiziralo Hrvatsko filološko društvo 17. prosinca 1974. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u povodu 450. obljetnice Marulićeve smrti.«

uznastojao i krnjem, londonskom prijepisu *Naslidovan'ja* (N° 12, R 4903), koji je kao Marulićev prijevod objavio Morović (1971, 1972), osporiti Marulovo autorstvo, iako se

»[...] ne isključuje mogućnost da je i Londonski rukopis nastao na osnovi Marulićeva prijevoda kao prijepis prijepisa, ali se na osnovi podataka kojima je raspologao Morović to ne bi moglo tvrditi.«

Očividnu vrlo veliku sličnost dva rukopisa, uglavnom isti poredak riječi, sadržajne i rečenične podudarnosti, najveća je razlika tek u grafijskim uzancama dva prepisivača, Moguš objašnjava na sljedeći način:

»[...] sličnost može biti i plod prijevoda različitih autora na isti jezik u približno isto vrijeme i, zatim, prijepisa s tih različitih predložaka.«

Istom rabulističkom logikom (›mogao je i tko drugi‹) do danas se koriste svi, iako malobrojni, negacionistički marulolozi, kojima je glavni cilj osporiti Marulićevo autorstvo njegovih brojnih hrvatskih proznih, dramskih i pjesničkih djela.

Općevažeca formalna i zdravorazumska logika, te empirijski provjerljiva istraživačka metoda u filologiji, u slučaju dva vrlo slična prijepisa *Naslidovan'ja*, isto tako i za dvije inačice *Života sv. Ivana Krstitelja*, postavila bi sljedeće pitanje i smjesta empirijskim putem tražila odgovor: Mogu li danas, dakle u vrijeme stabilnog hrvatskog slovopisa za razliku od Marulova doba, primjerice, dva, tri, četiri, deset ili sto različitih *nepovezanih prevoditelja*, s latinskoga ili bilo kojeg drugog jezika, na hrvatski prevesti bilo koje tri složene rečenice (dvije plus dugi naslov), sve u šest redaka teksta, tako da barem dva od tih novih prijevoda dobiju *isti poredak istih riječi* u svih šest redaka? Moguš je, za usporedbu, otkrio tek *dva različita slova, ne retka*, u incipitima dva prijepisa *Naslidovan'ja* (londonski i zadarski rukopis). Logički promatrano, empirijski provjerljivo, takvu podudarnost u svih šest redaka neće biti moguće postići ni nakon stotinu ili tisuću pokušaja različitih prevoditelja koji se ne poznaju i ne komuniciraju međusobno.³⁵ Kukuljevićev zapis incipita zadarskog primjerka *Naslidovan'ja* i incipit londonskog prijepisa podudarni su u dvije rečenice i u naslovu, na njih se odnose Morovićeva i Moguševa argumetacija. Morović je poznao samo te prve rečenice zadarskoga prijepisa koje je zapisao Kukuljević, cjeloviti zadarski

³⁵ Kako je Moguš našao tek dva različita »slova« u te prve dvije duge rečenice oba rukopisa, *zajedničko podrijetlo* londonskoga i zadarskoga prijevoda je neupitno.

rukopis tek kasnije je pronašao Kulundžić (1976), i zaključio da se mora raditi o prijevodu Marka Maraluća i u londonskom rukopisu jer su se početne rečenice podudarale. I bio je naravno u pravu, a Moguš u krivu. Međutim, i do danas neki hrvatski marulolozi (Malić 2010, Kapetanović 2011), koristeći se njegovom argumentacijskom rabulistikom glede *Firentinskoga zbornika* (»mogao je i netko drugi – nije dakle Marulić«), drže da su Moguš, naravno i Malić, bili u pravu. Sve to i nakon što su dodatno pobijeni (falsificirani) ama baš svi njihovi argumenti koji bi govorili protivu Verdianijeve atribucije *Firentinskog zbornika* Marku Maruliću (Pandžić 2009: 50–106).

Malić (2009: 162) se u međuvremenu osvrnula na Verdianijevu i moju argumentaciju, tražeći iznova dokaze protivu Marulićeva autorstva *Muke sv. Margarite*, prikazanja iz *Firentinskoga zbornika*, pa je, misleći na moje izlaganje, ne spominjući ime, tvrdila ovako:

»I na ovom skupu [Marulićevi dani 2008] predstavljeno je jedno takvo nastojanje, koje Maruliću pripisuje čitav niz prozних kodeksa, od kojih bar za neke znamo da svojim grafijskim i jezičnim odlikama ne pripadaju splitskom književnom i jezičnom krugu.«

Za koje to »neke« kodekse »pouzđano znamo« da ne pripadaju splitskomu krugu nigdje ne kazuje, ali se iz sljedeće rasprave (Malić 2010) vidi da tu misli na *Firentinski zbornik*, odnosno ponovo samo na uvodnu dramu iz toga zbornika, *Muku svete Margarite*, dočim sve druge dijelove toga kodeksa,³⁶ kao i ine novootkrivene (Pandžić 2009), uopće ne spominje, niti se osvrće na argumentaciju koju sam iznio protiv njezinih hipoteza. Izgleda da joj je zasmetalo (Malić 2010: 186) da na hrvatske latiničke rukopise »najčešće nailaze strani slavisti i istraživači«. Oni ih dakle ne traže godinama, nego na njih tek tako usput »nailaze«. Potom citira Verdianija (1973: 11), gdje on iskreno veli: »Moram prethodno napomenuti da do tada [1953.] nisam na polju mojih studija imao izravnog dodira s hrvatskom srednjovjekovnom i renesansnom književnošću«. Zbog te rečenice Malić metodom kratkoga spoja slavadobitno zaključuje: »Toliko o strancima«,³⁷ pa Verdianijeve dokaze nema potrebe analizirati.

³⁶ Tvrdi tako da u drami nema riječi koje koristi Marulić (*plami, kami, poni* itd.). Ima ih međutim u drugim dijelovima istoga kodeksa koji su pisani istom rukom, ali te Malić ne kolacionira.

³⁷ Verdiani 1973. govori o otkriću iz 1953. god. Za tih dvadeset godina mogao je on kao školovani filolog o hrvatskoj renesansnoj književnosti ipak ponešto i naučiti, ovo tim prije što mu je poljski bio praktički kao i materinski jezik (u mladosti je došao i godinama ostao u Poljskoj, a živio je jedno vrijeme i u Bugarskoj). Već je ranije pronalazio i opisivao stare slavenske rukopise (Verdia-

Malić je ovaj put ipak uložila više truda negoli 1976. da bi dokazala kako *Muka svete Margarite* nije Marulićevo djelo. Rezultat je međutim opet isti, stare pretpostavke postaju novi dokazi. Prema njezinu mišljenju (Malić 2010: 190) postoji velik broj jezičnih detalja u sve tri inačice:

»[...] koji odriču uvrštavanje *Muke svete Margarite* u Marulićev opus, a pokazuju/ dokazuju njezinu pripadnost hrvatskoj kasnosrednjovjekovnoj anonimnoj književnosti, te starije i sjevernije podrijetlo prvotnoga teksta u odnosu na sačuvane prijepise.«

Metodologijski pak, odnosno jezičnopovijesno promatrano, nemoguće je tri prijepisa *Muke svete Margarite* koji su nastali u rasponu od barem stotinu godina, anakronistički svesti na jedan zajednički grafijski i(li) glasovni sustav, e da bi onda bilo moguće zaključivati, primjerice, o (ne)provedenoj štokavskoj metatezi *vs-* > *sv-* na jugu, sjeveru ili istoku, i – slijedom toga – o dijalektnom i(li) prostornom podrijetlu ove drame, a sve to kako bi se isključilo splitsko podrijetlo i Marulićevo autorstvo. Primjerice, ako i prihvatimo činjenicu da je tzv. šibenska varijanta koju je izdao Fancev (1925)³⁸ po nekim slovopisnim karakteristikama šibenskoga (tj. sjevernijega u odnosu na Marulića) podrijetla, kako to hoće Malić, time se može dokazivati samo to da je *prepisivač* te inačice bio iz šibenskog kraja, ali nipošto i to da je *protograf* skazanja bio šibenskoga ili kojega drugog »sjevernijeg« podrijetla. Naprotiv, kada se pogleda sadržaj rukopisa **XV-44/8** iz Arhiva HAZU, onda se vidi da je taj »šibenski« *Život svete Mare (Muka svete Margarite)* tu zapisan (f. 13^v–25^v) zajedno s brojnim drugim tekstovima *isključivo splitskoga podrijetla*, a neposredno, gle čuda, uz pjesmu *Karstjanin pita Isukarsta* (ff. 12^r–13^v), što je prijevod poznate Marulićeve pjesme *Carmen de doctrina D.N.I.C. pendentis in cruce*. Zbog pjesama o splitskim svetcima Dujmu, Stašu i Arniru opet, koji se slave u tom kodeksu, kao i zbog drugih pjesama koje nalazimo i u *Splitskoj pjesmarici trogirskoga kaptola*,³⁹ Kapetanović i sam zaklju-

ni 1953), a izdao je i nekoliko slavističkih knjiga uključujući i udžbenik staroslavenskoga jezika koji je i danas u uporabi na talijanskim sveučilištima. Zbog svega toga Verdianija je cijenio i Josip Hamm (1978: 3). Taj »stranac« Verdiani je i 1953. i 1973. znao da istražuje rukopis koji je napisan isključivo »hrvatskim« jezikom, da je isti dio »hrvatske renesansne književnosti«, te da se taj jezik i književnost tako zovu najkasnije od Marka Marulića. Njega bi Verdiani najradije nazvao onako kako je sam Marulić nazvao sv. Jeronima u *Firentinskom zborniku* (f. 24^v): »Hyerolim ye nas dalmatin. On ye dica i postenye slaua i suitlost, chruna haruachoga yazicha«.

³⁸ Bila je dugo zagubljena, odnosno, nije ju desetljećima nitko ni tražio. To je učinio tek Krešimir Šimić pa je stoga i pronašao rukopis. Kapetanović (2010a) ga je opisao, ne izvodeći doduše zaključke koji su se time nametnuli i glede izdanja *Hrvatskoga srednjovjekovnog pjesništva* (2010).

³⁹ Tu pjesmaricu, ali ne samo nju, Vončina uopće nije uzeo u obzir kada je za tisak pripremao *Pisni razlike* (Marulić 1993, usp. Lučin 2010: 63, bilj. 35).

čuje (2010a: 190) da je »protograf tog prijepisa morao biti u nekoj užoj vezi sa splitskim krajem (neka splitska pjesmarica)«. I što ćemo sada sa »sjevernijim«, srednjovjekovno-anonimnim podrijetlom *Muke sv. Margarite*? Jednostavno ga nema. Ništa dakle od »prvotnoga teksta« *Muke sv. Margarite* nije sjevernije, sve je južnije, sve je splitsko i Marulovo, sve je iz 1500., sve onako kako je za firentinsku inačicu iste drame već odavno utvrdio Verdiani.

Po već spomenutoj rabulističkoj metodi ovdje valja očekivati prigovor: Malić nije mogla znati da je šibenska inačica drame kao i cijela pjesmarica splitskoga podrijetla, jer ju nije vidjela. Ali upravo stoga *nije mogla ni zaključiti* da ta drama nije Marulićeva nego samo to da je taj *prijepis* po nekim fonološkim osobinama šibenskoga podrijetla, kao što su to već tvrdili Fancev (1925) i Verdiani (1957, 1973). Posljedice su za hrvatsku humanistiku nesagledive. Naime, da je Malić bila izvela jedini znanstveno mogući zaključak, ne bi, zajedno sa svojim suradnicma, istu dramu u sve tri inačice uvrstila u zbirku *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo* (Kapetanović i dr. ur. 2010b: 791–865), čime se autoru Marku Maruliću pokušalo ukrasti autorstvo nad jednom od *prvih umjetničkih drama hrvatskoga jezika uopće*.⁴⁰

Kapetanović (2010b: 792) pak, revnosno slijedeći hipotezu koju je formulirala Malić (2010: 199), nastoji i stihovanoj dataciji (1500) *Muke sv. Margarite* pri završetku tzv. zadarskog prijepisa, a iz posjeda Bartula Kašića (Pandžić 2009: 107–109), izvrnuti smisao, kako bi se drama i vremenski »odmakla« od Marulića, te prebacila u bezdan srednjovjekovne anonimnosti:

»[...] ako *jimiste* uzmemo u futurskom značenju [...] onda bi navedeni stihovi imali značiti da će oni koji slušaju »ovu muku [...]« imati tisuću i pet stotina godina oprosta grijeha, a oni koji je budu čitali, osigurati će svojoj duši raj«.

Riječ je o stihovima iz rukopisa **I a 44**, ff. 27^v–28^r (usp. Fancev 1932a: 38):

Margarite • • diue čiste
chi proshienija • • gne gimiste,
lit tisuchia • • pet sat visse
ouu muchu • • sui chi slisse,
chiiju stiti • • suach dan bude
suijojij dussi • • rajj dobude.

⁴⁰ Slijedeći Verdianija (1973) i Jagića (Marulić 1869), M. Klenovar i S. P. Novak, srećom, te su četiri drame izdali pod imenom autora (Marulić 1986b), a ne kao djela srednjovjekovnih anonimaca.

Ta je interpretacija púko domišljanje kako bi se Marulića smjestilo u srednji vijek, odnosno, opravdalo uvrštavanje njegovih umjetničkih drama (prikazanja) u srednjovjekovnu anonimnu poeziju:

»A kako se poslije Tridentinskoga koncila uvodi zabrana takvih obećanja, ono bi upućivalo samo na to da je predložak *Muke iz Zadarskoga rukopisa* nastao u predtridentsko doba, u okviru srednjovjekovnih poimanja.«

Te i slične špekulacije valja odbaciti. Tridentiski koncil (1545. – 1563.) nije uopće ukinuo (zabranio) svetu i oproсну godinu ni same oprostite. Ona se do danas slavi svakih četvrt stoljeća i uvijek je povezana s oprostima. Jedino je sadašnji papa Franjo proglasio *izvanrednu* svetu i oproсну *Godinu milosrđa* (8. prosinca 2015. do 20. studenoga 2016.). Svaka je sveta godina naime uz određene uvjete⁴¹ povezana s potpunim oprostom grijeha za one koji obave proštenje. Stoga ćemo i nadalje znati doslovno razumjeti navedene stihove iz Marulićeve drame *Muka sv. Margarite*: tko obavi proštenje (obično je crkvu određivao biskup) godine svete 1500. (ljeta tisuću i k tomu još petsto), pretpostavlja se da je obavio i ispovijed, tko bude, k tome, htio slušati ili čitati dramu u čast sv. Margarite svaki dan (malo ih je znalo čitati), dobit će potpuni oprost, odnosno duši svojoj osigurati raj.

Da je Kapetanović brižljivije, a ne tek selektivno, čitao literaturu o Maruliću, mogao je ovdje poentirati (marulološki *big point*), znao bi da je Marulić upravo te godine svete 1500. pošao na proštenje u Rim. Napisao je čak i oporuku za slučaj da umre na putu. To bi onda on, Kapetanović, sve smjesta bio povezao s gornjim stihovima, te našao »dokaza« ili barem »čvrstih argumenata«, da *nitko drugi od stihotvoraca* hrvatskoga jezika te svete 1500. godine nije potegao u Rim nego Marulić, kojemu je ta *stihovana datacija* kao životna tema i u dramatizaciji očito bila vrlo važna, pa da je on, i zbog tog detalja, najvjerojatnije autor drame *Muka sv. Margarite*, bez obzira u kojemu prijepisu ona bila. Možda je Marulić čak sam i ishodio taj oprost za čitanje i slušanje svoga prikazanja. A da je Kapetanović pregledao na istom listu malenoga kodeksa (I a 44, f. 28^r), tik iza citiranih, i uvodne stihove u sljedećem proznom *Životu sv. Marte* (ff. 28^r–31^r),

⁴¹ Oduvijek je bila zabranjena i simonija, ali to nisu uzimali u obzir mnogi, posebno oni koji su oprost grijeha pretvorili u trgovinu oprostima (*Ablashandel*), što je bio i jedan od uzroka reformacije u Njemačkoj. Protiv takve prakse Crkva je više puta tijekom povijesti intervenirala, dakle ne samo za Tridentinskoga koncila (1562), ali prošćenja i oprosti općenito ostali su kao praksa u Crkvi sve do danas.

prepisane istom rukom, Marulić svoja prozna djela uvijek ukrašava epigramima na početku i(li) svršetku,

*Humiglieno prossim • • slaunu chripost tuoiu
da pamet diuiçe • • prosuitli sad moju.
Neka bude sada • • tuoÿ xiuot umiti
haruaçchi diuiçe • • prauo stumaçiti.*«,

zacijelo bi se upitao čiji su to stihovi, čija je to proza. Sigurno bi dao i »relevantnu jezičnostilsku analizu« epigrama i tumačenje zašto u jednom *zadarskom* rukopisu toga doba stoji *haruaçchi*, a ne *heruaçchi*, itd.

Umjesto toga Kapetanović (2011: 7) je uznastojao u nekoliko bilježaka (*Fußnoten*) pobiti argumente koje sam iznio u prilog Marulićeva autorstva R 6634 (N° 21), ali se ne osvrće na atribucije brojnih inih, donedavno anonimnih rukopisa (Pandžić 2009). Od više dokaza glede toga rukopisa on osporava samo jedan:

»Nedavno se pokušalo navesti marulologiju na stari put paušalnih atribucija poradi »epohalnih« otkrića Marulićevih tekstova, pa se i latinični zbornik koji je ovdje u žarištu našega zanimanja [N° 21, R 6634] našao na popisu zbornika koji se pripisuju Maruliću, premda nije ponuđena relevantna jezičnostilska analiza dubioznih tekstova. Pripisivač citira Bajamontijeve riječi o tom rukopisu, među kojima su najvažnije: »rukopis, koji sadržava neke pjesme Marka Marulića [...] alcune poesie illiriche del' Marulo [...]«⁴²

Doista, pokušalo se, ali ne »navesti marulologiju« na bilo što, nego tragati za onim o čemu je Jagić još 1869. zborio, tj. »da će se danas sutra i u prozi naći više hrvatskih djela Marulićevih, nego li za koja danas znamo«. Tražilo se stoga po cijeloj Europi *realne hrvatske rukopise* – nipošto ideološki ili inčije *dubiozne* – nastale za života Marka Marulića u Splitu. I našlo se dosta toga, to je čitava zbirka, zapravo prva biblioteka hrvatske *pučkojezične proze* uopće, ako ovdje po strani ostavimo molitvenike i lekcionare. Samo zbog te činjenice, tj. i kada

⁴² U bilješci (9) dodaje: »Napominjem da u izvorniku stoji *di*, a ne *del'* (usp. sliku broj 6 u Pandžićevoj knjizi)«. Netočno. Slika 6 je preslika jednoga *od dva* Bajamontijeva zapisa o spomenutom rukopisu, koji na str. 29 citiram u *prijevodu* Ivana Milčetića (1912), ali *ne i u talijanskom prijepisu*, jednostavno ga nisam htio dva puta donijeti na talijanskom. Tek u daljnjem tekstu, tj. u *drugom* Bajamontijevu svjedočanstvu o Marulićevu rukopisu N° 21, taj nije preslikan, citirao sam ga prema Beriću (1950), nalazi se *del'* dva puta. Kapetanoviću se dakle samo pričinio pogriješan citat.

bismo posve zanemarili ime Marka Marulića, svaki bi se student kroatistike, a da ne govorimo o jezikoslovcima i akademikcima, smjesta priupitao: Tko je to zapravo rodonačelnik hrvatske pučkojezične umjetničke proze? Usudio sam se kao ›stranac‹ ustvrditi, nasuprot samoreferencijalno zatvorenoj »hrvatskoj marulologiji« koja Marulićeva hrvatska književna djela svrstava u srednjovjekovnu poeziju i *starohrvatski jezik* (Kapetanović i dr. 2010b, Štrkalj Despot 2011), da je to isti onaj muž koji je, uz neke pjesme i dramski pokušaj Džore Držića, rodonačelnik i hrvatske umjetničke poezije, i epike, i dramatike, i egzegeze itd., sve to opet narodnoga, tj. *novohrvatskoga jezika* (hrvatskoga *volgare illustre*).

Što se pak Julija Bajamontija (1744. – 1800.) tiče, Kapetanović uopće ne razumije što je poenta argumentacije. Ne poričem da je Šime Jurić opisujući rukopis R 6634 prije mene naveo i staru signaturu N° 21 tog rukopisa, niti da je Verdiani (1957: 66) preslikao staru signaturu N° 1 *Firentinskog zbornika*, dapače, Verdianijeva me je preslika i navela na pravi trag. Međutim, pronašao sam u literaturi i podatak (Milčetić 1912), to je ovdje bitno, da je Bajamonti još u 18. st. ista ta dva rukopisa (N° 1 i N° 21) *vidio* i bez ikakve zadržke tvrdio da oba sadrže Marulove poezije.⁴³ Dakle, nakon obavljene autopsije *povezao* sam rukopise koje je Splitsanin Bajamonti poznao kao Marulićeve, zapisavši čak i signature kodeksâ crvenom tintom (N° 1 i N° 21), te ih *identificirao* kao današnje rukopise iz Zagreba i Firence, što nitko prije nije učinio, dakle ni Jurić ni Verdiani, ni bilo tko drugi. Maruliću je ta dva rukopisa pripisao još *prije 250 godina* splitski polihistor Bajamonti, što je *jedinstven argument i za Marulićevo autorstvo i za Verdianijevu atribuciju*. U tomu je poenta moga nalaza.

Radi provjere Bajamontijevih citata (Milčetić 1912, Berić 1950) naručio sam i snimke iz Arheološkog muzeja u Splitu (Branko Jozić mi ih spremio). Doista, Splitsanin Bajamonti je kao učen čovjek, liječnik, pisac i glazbenik, vrlo dobro znao tko je bio Marulić i što je pisao, stoga je i pouzdan svjedok; prepoznao je Marulićevu poeziju u rukopisima (N° 1 i N° 21) i to zabilježio. Oba sadrže, prema njemu, neke poezije Marka Marula, zapisao je da je i sam posjedovao neke Marulove rukopise u svojoj kući prije požara. Neko drugo ime Bajamonti ne spominje u svezi s tim rukopisima. Oba rečena je *jedna te ista ruka* na praznim

⁴³ Vidio ih je kod Capogrossa i(li) Danielija. Obje su obitelji bile povezane s Marulićem, a pustinjač s Marjana Rugiero Capogrosso trebao je po Marulovoj želji voditi i obred njegova pokopa u crkvi sv. Frane na obali. Iz tih obitelji bilo je više koludrica u samostanima benediktinki sv. Arnira u Splitu, gdje je živjela i Marulova sestra Bira, i u Zadru, u samostanu sv. Marije, gdje su rukopisi najkasnije po ukinuću samostana u Splitu, za Napoleona, bili prebačeni.

listovima i nadopisivala (usp. Pandžić 2009: sl. 9ab), nekoć su dakle bili zajedno u jednoj zbirci. Imaju i jedan zajednički vodeni znak papira (filigran), što sam tek nedavno utvrdio.

Naravno, Bajamonti je znao da to *nisu sve* Marulove poezije nego tek neke (*alcune*), osobno je, bilježi dalje, posjedovao i neke druge njegove rukopise. Kapetanović se sada domišlja i tvrdi da je Bajamonti možda htio reći da ti rukopisi sadrže »samo neke« Marulove poezije, pa bi onda teoretski njegove mogle biti i samo dvije pjesme. To je ista ona »marulološka rabulistika« o kojoj je ovdje već bilo riječi, jer Bajamonti nigdje nema »samo« (*soltanto, solamente* ili sl.), a kada govori o ta dva onda spominje i ine Marulove rukopise koje je nekoć posjedovao, opet ničije druge. Još jednom, kako bi se izbjeglo novo izvrtnje smisla: oba rukopisa je Maruliću – i nikomu drugomu – pripisao splitski polihistor Julije Bajamonti još u 18. st. On je do danas najstariji poznati svjedok o autorstvu ta dva Marulićeva kodeksa. Kapetanovićev »pripisivač« iz 21. st. je pročitao i ozbiljno shvatio splitsku atribuciju iz 18. st., te tražio rukopise o kojima govori Bajamonti, pronašao ih je u Firenzi i Zagrebu (N° 1 i N° 21). Nakon toga je pretpostavio da između 1 i 21 (isti je pisaruk i oblik starih signaturâ) ima još 19 njih, odnosno da je bilo još toliko rukopisâ na istoj polici ili u istoj škrinji, i počeo je za njima tragati. N° 12, tj. »londonski« prijepis *Naslidovan'ja* već mu je bio poznat kao treći, dokazano Marulićev, rukopis iz te zbirke. Neke je na tom tragu već našao, za inima i danas traga.

Međutim, važno je za argumentaciju ovdje, zbog budućeg istraživanja i izdavanja Marulićevih hrvatskih djela, pokazati da je pitanje ispravne jezičnopovijesne, kodikološke i (paleo)grafijske analize odlučujuće za bilo koju atribuciju povijesnih rukopisa. Kapetanović uopće ne argumentira u smislu te metode, a kamoli u smislu već izložene povijesne kritike teksta (*duplex theoria*), pa se (i) njegovim anakronističkim i selektivnim pristupom (*Kurzschlussmethode*) niti što može dokazati niti što osporiti glede Marulićevih tekstova. Naime, samo *sinoptika sinkronih rukopisa* može pokazati jesu li ispitivani tekstovi (kodeksi) po uzancama pisarâ i pisarske škole (pisanje pojedinih slova i njihove glasovne vrijednosti) afini ili ne, odnosno je li se u Splitu tako pisalo i izgovaralo za života *Marka Marulića* ili ne. Nasuprot tomu, Kapetanović je (2011: 13) neke tipizacije čakavskih mikrodijalekata, nastale na osnovu terenskih istraživanja u 20. stoljeću, jednostavno projicirao 500 godina unazad pa je na taj način *ad hoc* identificirao i popisao »6 karakterističnih fonološko-morfoloških kriterija za utvrđivanje južnočakavske podloge tekstova književnika splitskoga kruga«. Pri tomu su

mu najvažniji ikavski refleksi jata, izostanak priloga/ veznika *kadi* i provedena metateza *vs->sv-*, a manje važni neka miješanja uporabe akuzativa, instrumentala i lokativa i sl. Začudo, za potkrijepiti tu tezu on ne traži prozu i poeziju *datiranu za Marulićeva života, nego samo kasniju poeziju* (str. 12): »Sačuvanih tekstova pjesnika iz Marulićeva pjesničkoga kruga nema mnogo, ali poznajemo *po jednu pjesmu* četvorice Marulićevih suvremenika i sugrađana [...]«. One su, međutim, sačuvane u *Vartalu* s konca 16. st. Riječ je dakle o slovopisu i fonopisu Petra Lucića, a ne Marka Marulića i njegovih suvremenika.

Uopće ne spominje *datirane splitske prozne rukopise*, u njima ima i poezije, pa čak ni već objavljenu *Hrvatsku prozu Marulićeva vremena* (Hamm 1978, 1987). Ti bi rukopisi već u startu demantirali u to doba navodno već provedenu metatezu *vs->sv-* na splitskome području. Ta je proza (1513. i 1514.), bez ikakve sumnje, daleko bolji indikator grafijske i jezične slike općenito u Splitu Marulićeva doba od nekih prijepisa koji su nastali 80 godina kasnije u Trogiru. Ili je Kapetanović možda mislio da »karakteristična jezična obilježja« vrijede jedna za prozu, a druga za poeziju? Sve u svemu, žanrovska redukcija (samo poezija, tek pedesetak stihova) i anakronistička tekstualna podloga (četiri pjesme zapisane tek koncem 16. st.), nemaju nikakve ili imaju tek vrlo malo, ali posve netipične veze sa slovopisom i fonopisom hrvatskih djela Marka Marulića. Koje su to jezične osobine vrijedile na »južnočakavskom području«, u inoj terminologiji je to *istočnočakavsko* područje, za života Marka Marulića, čitatelj ni od Kapetanovića ni od Malić uopće ne može saznati.

Nasuprot tomu, ovdje navodim i slovopisno uspoređujem (u sinopsi naniže) samo rukopise koji su točno ili približno datirani još za života Marulova, a svakako su podrijetlom iz Splita (usp. Pandžić 2009: 107–137): **N°1** (Ashb. 1582, tj. *Firentinski zbornik*). **N°3** (HS 5, *Cvitje*), nedatiran, ali po filigranima (1507, 1519) negdje oko 1520. (usp. Hamm 1987: 37), **N°3** (HS 6, *Od rasutja jerosolimskoga*) iz 1513., **N°6** (Add. 10394, *Upute za dobar život redovnicama*) iz 1514., **N° 9** (HS 4, *Dijalozi Grgura Velikoga*) iz 1513., **N° 11**, Add. 10625, *Governenja suerhu vecere*, također 1513., **N° 13** (R 6633 iz 1508., *Zardin od molitve*), te najstariji od svih (oko 1500.) umetak iz *Vartala* (**IV a 31**, ff. 220^r–265^r). U njemu ima dosta i poezije, blizu 2000 stihova *s početka* 16. st., nasuprot pedesetak stihova u četiri pjesme *s konca* 16. st. koje Kapetanović uzima kao smjerodavne pri određivanju jezičnih karakteristika na »južnočakavskom području« u Marulićevo vrijeme. Kodeksi **N° 12** (R 4903), **N° 14** (R 3662), **N° 16** (Add. 10395) i

N° 21 (R 6634) su prijepisi nastali nakon Marulove smrti (1524), pa ih ovdje za pojasniti slovopisne uzance za njegova života ne kolacioniram.

Manje je važno da ti splitski rukopisi često u određenim osnovama (*děl-, těl-, vër-* itd.) imaju ekavski ili pomiješani refleks jata, te da nema ni govora o tome da je u Splitu u Marulićevo vrijeme bila *dosljedno* provedena štokavska metateza *vs-> sv-*,⁴⁴ kako bi to htio Kapetanović, daleko je važnije, barem za našu argumentaciju ovdje, da svi ti rukopisi, izuzev sitnih odstupanja u N° 11 (*Govorenja suerhu vecere* i *Acta Pilati*) koriste praktički *isti slovopis i fonopis*, odnosno da je njihovo splitsko podrijetlo i Marulićevo vrijeme neupitno. Kolacioniranje s *Juditom* pokazuje sličnost slovopisa, ali i redukciju slovopisnih inačica u *tipografiji* epa.

Jedan od tih rukopisa je i *Cvitje* (N°3), koji je objavio Hamm (1987), a neke lingvističke osobine analizirao je i Muljačić (1995: 97–111). On je dobro poznao i opisivao sličnu problematiku povijesne dijalektologije talijanskoga i inih romanskih jezika, pa je jasno formulirao što bi to bila ispravna metoda pisanja priloga za povijesnu dijalektnu tipizaciju čakavskoga, koji bi onda u sumi služili za izradbu čakavskoga povijesnog rječnika (str. 100sl.):

»Tko se bude odvažio da napiše *Čakavski dijalekatni [...] rječnik* (o čemu postoje različite koncepcije), trebao bi, po mom mišljenju, da raspolaže s radovima izrađenima po načelu od manjega prema većemu. Logički bi slijed bio:

1. sinkronijski opis leksika jedne čakavske koine u jednom određenom razdoblju;
2. sinkronijski opis leksika svih čakavskih koine u istom razdoblju;
3. i 4. analogno za sve pojedine čakavske koine u ostalim sinkronijskim razinama;
5. povijesni čakavski rječnik. Tek kad budemo raspolagali bitnim dijelovima ovog ambicioznog plana, moći ćemo, uz pomoć lingvističkog

⁴⁴ U stvari *sv-* i *vs-* u splitskim rukopisima nalazimo *promiscue*, većinom *vs-* kod Markovih pisara, dočim on sam ima pretežito štokavsku metatezu *sv-*. Malić (2010: 196) doduše tvrdi da se u firentinskoj verziji skazanja *Muka svete Margarite* nalaze još samo »pojedinačni ostaci« starijega oblika ove suglasničke skupine (*vsakomu, vsih, vsu, vse*), ali ipak »redovito pridjevi *vsemogi* i *vsemogući* [...], *vsemogoga Gospodina* [...], *Isukarsta vsemogoga* [...], *vsemogući o Isuse*«, što je autor koristio navodno »kao fonostilem«. Po mome brojanju otprilike jedna polovica svih primjera te suglasničke skupine je u *Firentinskome zborniku* zapisana kao *sv-* a druga polovica *vs-* (*fs-*).

atlasa našeg jezika (barem u današnjem stanju), praviti horizontalne, vertikalne, transverzalne i poredbene analize, na pr. proučavati uzajamne odnose između čakavskoga i susjednih jezičnih sustava.«

Nije mi poznato jesu li dijalektolozi čakavskoga u međuvremenu slijedili ovu općepriznatu metodu povijesne dijalektologije, ali sve upućuje na to da se uređivački odbor *Sabranih djela Marka Marulića* njome nije ni bavio, pa je, izgleda, slijedeći Malić, stao uz suprotnu metodu, tj. »od većega prema manjemu«, od današnjega stanja prema dobu Marka Marulića. Dakle, ako neki tekst nije napisan na *istočnočakavskoj* dijalektnoj koine, koja je opet definirana prema stanju na terenu u 20. st., onda taj tekst i ne može biti Marulićev. Slijedom toga, jer se takvom anakronističkom, nasuprot jezičnopovijesnoj sinkronoj metodi, u filologiji ne može ništa *ni dokazati ni osporiti* u svezi s hrvatskim djelima Marka Marulića, izgleda da se neće ništa ni mijenjati u sadržaju SDMM-a, odnosno njegovih hrvatskih prozних djelâ. Kapetanovićeви »dubiozni tekstovi«, tj. prva zbirka splitske i hrvatske pučkojezične proze uopće, ostaje tako isključena iz Marulova opusa, tj. barem u formatu SDMM-a.

Moguće je ipak da se tu nešto i promijeni. U međuvremenu se naime Malić (2011: 78) predomisli, sada tvrdi da dva osmeračka prikazanja iz najstarijega dijela *Vartala, Govorenje svetoga Bernarda od duše osujene* (ff. 220^r–232^v)⁴⁵ i *Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga* (ff. 232^v–254^r), »najvjerojatnije jesu Marulićeva«. Ne kaže ništa o Marulićevu autorstvu *Života sv. Ivana Krstitelja* (ff. 255^r–268^r) iz istoga dijela *Vartala*, pisana istom rukom kao i ta dva skazanja. Isti se *Život* u široj inačici, proširenje je u biti dodana Marulićeva ekspozicija *Magnificata*, nalazi i u *Firentinskom zborniku*. Obje inačice sadrže Marulićev pre-pjev *Magnificata* kao i dijelove *Prikazan'ja historije sv. Panuncijsa*, također njegova djela. U *Firentinskom* je zborniku i prikazanje *Muke svete Margerite*, kojoj je Marulićevo autorstvo Malić inače 40 godina osporavala. U njemu na koncu krvnik Cocan odrubljuje glavu sv. Margariti, isti onaj Cocan koji odsiječe glavu i sv. Ivanu Krstitelju u *Životu*. Očito je isti i autor sva četiri prikazanja kao i *Života sv. Ivana Krstitelja*. Malić se dakle, doduše ne izriječno, ali ipak *de facto*, možda i nehotice, na koncu svrstala u krug onih koji su već odavno tvrdili (Verdiani,

⁴⁵ Krnji oblik toga prikazanja nalazimo i među Marulićevim hrvatskim pjesmama i žićima u dubrovačkom rukopisu 589 (Pandžić 2009: 138–141), a cjeloviti u I b 55, ff. 105^r–122^v, koji je Jagić koristio za izdanje Marulićeve (1869) poezije. Tu je zapisan kao dodatak uz Marulićev prijevod pseudo-Bernardova *Liber de modo bene vivendi, ad sororem*.

Badalić, Štefanić, Kolumbić, Kulundžić, Novak, Hamm itd.)⁴⁶ da su najstariji dio *Vartala* i *Firentinski zbornik* djelo Marka Marulića. Prema Badaliću (1957) radi se u sva ta tri teksta iz *Vartala* i o Marulićevu pisoruku, što sam mogao potvrditi (Pandžić 2009) nakon atribucije rukopisa **N° 13** (R 6633 iz 1508.), koji je istoga pisoruka i slovopisa kao i najstariji dio *Vartala*. Kodikološki, slovopisni, leksički i sadržajni intra- i intertekstualni tepih istkan ovdje, prije svega na temelju istraživanja rukopisa **N° 1** iz Firence (nekoć Splita i Zadra) i *Vartala* (**IV a 31**) iz Zagreba (nekoć Splita i Trogira), s analizom Marulove ekspoziције *Magnificata* u čvorištu, dovodi do zaključka da je Marko Marulić autor tih rukopisnih djela. A kada se bude spremalo novo, kritičko izdanje *Firentinskoga zbornika* i četiri dramska Marulićeva djela (usp. Marulić 1986b, Lučin 2017), lako će se onda, između ostaloga, moći pojasniti zašto i najstariji zapisani stihovi Marulova *Prikazan 'ja historije sv. Panunciya* potječu upravo iz ta dva rukopisa.

7. Slovopis *Judite* i najstarijih splitskih pučkojezičnih kodeksa

Slijedi najavljen sinopsa i kratki komentar grafijskih osobina splitskih rukopisa Marulićeva doba i autorstva, te tiskane *Judite* (1521). Kodeksi **N° 12**, **N° 14**, **N° 16** i **N° 21** su prijepisi nastali nakon Marulove smrti 1524., pa se ovdje ne kolacioniraju, iako je i tu Marulovo autorstvo, izuzev, zasada, kodeksa **N° 16**, neupitno.

⁴⁶ Upadljivo je da su svi oni imali iskustva s kodikološkim istraživanjima, pa su vjerojatno stoga i naginjali Verdianijevoj atribuciji *Firentinskog zbornika* Marku Maruliću, dočim Malić, Moguš i Kapetanović taj zbornik uopće nisu ni pokušali pregledati, a kamoli sustavno analizirati. Ipak, njihovo je mišljenje prihvaćeno u uređivačkom odboru SDMM-a.

Fo- ne- mi	Vartal IV a 31 o. 1500.	Firent. zbornik N° 1 o. 1510.	Zardin N° 13 1508.	Od rasutja N° 3 1513.	Acta Pilati N° 11 1513.	Dija- lozi N° 9 1513.	Institu- cija N° 6 1514.	Cvitje N° 3 1520.	Judita 1521.
c	c	c	c,ç	c, ç	c,ç	c,ç	c, ç	c,ç	c
č	c,ç	ç	c,ç	ç, c	ç,c	ç,c	ç, c	ç,c	c
ć	ch ⁴⁷ tý,ti	h, ch	ch,tý,ti	ch	ch	ch	ch	ch	ch
i	i,ý,j	i, j, ý	i, ý,j	i,ý,j	i,j	i, ý, j	i,ý,j	i,ý ⁴⁸	i (y)
j	ý,g, j,i,ø	ý,g,j ⁴⁹ ø	ý,g,j,i ø	ý,g,j,i, ø	g,j,i,ý	ý,g,i,j ø	ý,g,j,iø	ý,g,i, ø	i,g, ø
k	ch,c	ch,c	ch,c	ch,c	ch,c	ch,c	ch,c	ch,c	ch(c)
l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l	gl,l
l'j	lý, li	lý, li	lý, li	lý, li	li	lý, li	lý, li	lý,li	li
ń	gn	gn	gn	gn	gn	gn	gn	gn	gn
n'j	ný, ni	ný, ni	ný, ni	ný, ni	ni	ný, ni	ný, ni	ni, nÿ	ni (ny)
s	s, f	s, f, z	s, f	s, f	s, f	s, f	s, f	s, f	f, s
š	s,f	ss,s	sc,fc, s,f	sc,fc,s	sc,fc, s, f	sc,fc,s	sc, fc, s, f	sc, fc, s	fc,f,s
u	u, V	u, V	u, V	u, V	u, V	u, V	u, V	u, V	u, V
v	u,uu, V, f	uu,u, V, f	u,uu, V, f	u,u, V, f	u,uu, V, f	u,uu, V, f	u,uu, V, f	u,uu V, f	u,uu V, f
z	z, s, f	s, f, z	z, s, f	z,s, f	z, s, f	z, s, f	z, s, f	z,s,f	z, f
ž	z,s, x ⁵⁰	s,x,ss,z	z,s,x	z,s,f,x	x,z,s,f	z, s, f	z, s, f	z,s,f	z, s

Ortografiju *Judite* opisao je Maretić (1889: 11–14), a usporedbu s umetkom iz *Vartala* priopćio Mladenović (1959). *Judita* je u slovopisnom smislu pojednostavljena, to je tražila i tipografija, neki dubleti su izbačeni, tako ona više nema ý (ipsilon s točkom) za /j/ i(li) /i/. Ipsilon je vrlo rijedak u *Acta Pilati* (N° 11, iz 1513), iako ga češće ima od njega ovisni rukopis *Od rasutja jerosolimskoga* (N° 3, također iz 1513). Inače, svi uspoređeni rukopisi kao i *Judita* poznaju i pisanje g za /j/. Razlike su uglavnom u čestoti pisanja pojedinih znakova. Najveći posto-

⁴⁷ Uz *ch* u svim rukopisima nalazi se često i *chi* (analogno *gl, gli*) kada slijedi suglasnik ili samoglasnik gdje bi se *ch* moglo pogriješno čitati kao /k/. Pisanje *tý, ti /č/* češće se nalazi u *Vartalu* i *Zardinu* (Marulovi autografi), u drugim kodeksima vrlo rijetko.

⁴⁸ U *Cvitje* se znak ý piše s dvije točkice, vrlo rijetko s jednom, tako je onda u kasnijim kodeksima (R 6634). I po tom znaku vidimo da je *Cvitje* najmlađi rukopis ovdje.

⁴⁹ U *Firentinskom zborniku* se *j* i u minuskuli javlja često, u drugim rukopisima općenito rijetko, češće ipak u majuskuli.

⁵⁰ U *Govorenje svetoga Bernarda od duše osujene*, tj. u prvom po redu, pa stoga i najstarijem od tri djela iz *Vartala* (f. 220r–232v) pisana jednom rukom, za /ž/ je 25 puta zapisano x (Mladenović 1959: 121), u *Juditi* samo jednom, češće u *Firentinskom zborniku*, vrlo rijetko u *Zardinu*. Opći je dojam da se x gubi s vremenskim odmakom od *Lekcionara Bernardina Splićanina* (1495), iako su taj znak svi pisari barem poznavali.

tak pisanja *y* za /j/ i(li) /i/, te *g* za /j/ imaju dva najstarija rukopisa, tj. umetak iz *Vartala* (o. 1500) i *Zardin* iz 1508., dočim ih *Firentinski zbornik* nešto rjeđe koristi, ali ipak u oko trećine primjera. U svakom slučaju svi rukopisi su usporedivi, afine, čak monogene grafije, uz posve normalna odstupanja po čestoti uporabe znakova, a po pisanju jedinstvenoga *y* s točkom za /j/ i(li) /i/ (hrvatska latinična grafija taj znak ne poznaje nakon Marulove smrti), *g* za /j/ i sl., zaključujemo da se tu radi o jedinstvenoj (orto)grafiji koju je koristio Marulić u *Vartalu* i *Zardinu*, uz tipografijsko pojednostavljenje u tiskanoj *Juditi*. Pisari su uglavnom slijedili njegove uzance zadržavajući i neke vlastite oblike. Isto vrijedi za grafiju /ć/, uz *ch* samo u ta dva kodeksa češće nalazimo i *ty*, *ti*.

Posebno je zanimljivo pisanje glasa /v/. Redovno se po latinskom običaju i za /u/ i za /v/ u minuskuli piše *u*, a *V* u majuskuli, i u *Juditi* i u svim uspoređenim rukopisima. U svim se uzorcima za /v/ ponekad piše redundantno ili zamjensko *f*, najčešće u kosim padežima s dočekom *-ouf*, *-of*, ali i drugdje kada valja naglasiti da se čita /v/, a ne /u/. Marulićev je *slovopisni hapax* pisanje dvostrukoga *uu* za /v/. Maretić (1889: 365) izrijekom tvrdi da se u čitavoj hrvatskoj latiničnoj slovopisnoj povijesti do reforme u 19. st. udvostručeno *uu* za /v/ nalazi samo »u jednoga pisca (Marulić), koji ima i druge znakove [u, f]«. Maretić je u pravu, tako je pisao i tiskao Marulić u *Juditi*, ali i *svi* njegovi pisari iz gornje tablice, čime je na jedinstven način potvrđena slovopisna međuovisnost uspoređenih rukopisâ iz Splita nastalih za njegova života, bez obzira na to tko ih je pisao, Marko ili njegovi pisari.

Već spominjana štokavska metateza *vs->sv-* provedena je u *Juditi* skoro dosljedno, isto tako, uz pokoju iznimku, u najstarijem dijelu *Vartala* i u *Zardinu* (1508), tj. u oba rukopisa za koje držimo da su i Marulovi pisoruci. U *Firentinskom zborniku* i u drugim ovdje uspoređenim rukopisima dolazi i jedan i drugi oblik ili prevladava *vs-/fs-*. U rukopisu N° 6 iz 1514. skoro isključivo stoji *fs-*. To samo potvrđuje da je Marulić u ortografiji kao i u morfologiji, zbog relativno česte štokavske fleksije, bio ispred svojih pisara i splitskih uzanci, gdje metateza *vs-/fs->sv-* u to doba još nije bila dosljedno provedena. A bilo bi i pravo čudo da je ta štokavska metateza već početkom 16. st. postala dominantna u čakavskom Splitu. Marulić je, s druge strane, komunicirao s brojnim ljudima i izvan Splita, pa je tako prijateljvao s dominikancem i propovjednikom Dominikom Bućom,⁵¹ štokavcem iz Kotora, odatle i njegovo poznavanje i svjestan izbor što-

⁵¹ Dominik Buća, (Dominicus, Domenico Buchia, Bucchia), Kotor o. 1480. – Kotor o. 1560. Prema Stjepanu Krasiću 1497. stupio je u Dominikanski red u Dubrovniku, a 1499. nastavio u Napulju započeti studij filozofije. Opća skupština Dominikanskog reda odobrila je 1515. njegov i Pribo-

kavskih oblika (*volgare illustre*). Provedena metateza u dva kodeksa kao i u tiskanoj *Juditi* samo dodatno potvrđuje da je rukopise *Vartal* (umetak) i *Zardin* i pisao i prepisao sam Marulić, pa ih nisu, kao inače često, prepisali njegovi pisari.

Pregleda radi želim još tabelarno pokazati koji posao čeka one marljive radnike koji budu prionuli izdavanju Marulovih hrvatskih djela u okviru projekta *Hrvatska proza Marka Marulića*. U njemu se pripremaju kritička izdanja hrvatskih mu djela diplomatskom transliteracijom i fonematičkom transkripcijom usporedno,⁵² tj. drama, vitâ, propovijedi, prijevoda, parafraza, prepjeva i sl., dodaju se latinski i talijanski predlošci kao i transverzalne konkordancije rječnikâ. To omogućuje uvid u način njegova rada, prevođenja, u terminologiju, *hapax legomena* i sl., što metodološki treba omogućiti ne samo verifikaciju nego i eventualnu falsifikaciju predmnijevane atribucije. Zbirka najstarijih hrvatskih pučkojezičnih proznih rukopisa, iako tu ima dosta i poezije, autora Marka Marulića, obuhvaća jednu cijelu priručnu biblioteku, uglavnom neobjavljenih, donedavno i neatribuiranih rukopisa (Pandžić 2009). U središtu su kritike teksta i izdavačkog projekta sljedeći rukopisi, njegovi su u cijelosti ili dijelom:

a) *Stara splitska zbirka Marulićeve sestre Bire prenesena u Zadar, rasprodana u Londonu 1825.:*

N°1 (Ashb. 1582, tj. *Firentinski zbornik*). – Firenca

N°3 (HS 5, *Cvitje*), nedatiran, ali po filigranima (1507, 1519) negdje oko 1520. (usp. Hamm 1987: 37). – Beč

N°3 (HS 6, *Od rasutja jerosolimskoga*) iz 1513. – Beč

N°6 (Add. 10394, *Upute za dobar život redovnicama*) iz 1514. – London

N°9 (HS 4, *Dijalozi Grgura Velikoga*) iz 1513. – Beč

N°11 (Add. 10625), *Govorenja suerhu vecere*, također 1513. – London

N°12 (R 4903). – Zagreb (NSK).⁵³

jevićev naslov doktora teologije. Marko Marulić upravo je na njegov nagovor napisao poznatu protutursku poslanicu papi Hadrijanu VI., posvetivši ju samom Bući (*Epistola [...] ad Adrianum VI, Romae 1522*). Marulić tu piše da je rado nazočio njegovim propovijedima.

⁵² Međunarodni je projekt osmišljen s nakanom da se u jubilarnoj godini 2024., uz 500. obljetnicu smrti Marulove, i njegovo hrvatsko djelo prikaže u donekle cjelovitijem izdanju. Sve će naravno zavisiti od broja, umijeća i opterećenosti angažiranih suradnika.

⁵³ ›Londonski‹ kao i ›zadarski‹ rukopis prijevoda *Naslidovanja* (R-134 iz Gradske knjižnice u Zagrebu, odatle otuđen), već su objavljeni, pa nisu izravni predmet izdavanja, nego stalno pomagalo za identifikaciju i usporedbu Marulićeva leksika i sintakse. Slično je i s R 3171, tj. poslanicama Marulovim Katarini Obirtić.

N° 13 (R 6633 iz 1508.), *Zardin od molitve*. – Zagreb (NSK)

N° 14 (R 3662). – Zagreb (NSK)

N° 16 (Add. 10395).⁵⁴ – London

N° 21 (R 6634). – Zagreb (NSK)

b) *rukopisi splitskoga podrijetla, većinom iz legata Ivana Kukuljevića, danas čuvani u Zagrebu i Dubrovniku*

1. **IV a 31** (f. 220^r–265^r), tj. najstariji od svih rukopisa ovdje (oko 1500.), umetnut u *Vartal* Petra Lucića, koji je opet najvećim dijelom također Marulićev. – Zagreb, Arhiv HAZU
2. **I a 5**, *Oficij Blažene Dive Marije*. – Zagreb, Arhiv HAZU
3. **I b 55**, *Nauci [...] sv. Bernarda sestri svojoj, Govorenje sv. Bernarda od duše osujene* i dr. – Zagreb, Arhiv HAZU
4. **IV a 34**, *Nauci [...] sv. Bernarda sestri svojoj*. – Zagreb, Arhiv HAZU
5. **I b 83** (ff. 325^v–330^v), ulomak iz *Lulićeva zbornika*, ali i drugi dijelovi istoga. – Zagreb, Arhiv HAZU
6. **I b 127**, *Život sv. Jerolima* (usp. Jagić 1869),⁵⁵ slična inačica je u *Fireninskom zborniku*. Obje bi trebale biti kritički priređene i objavljene uspooredno s Marulićevim latinskim tekstom *Vita divi Hieronymi*. – Zagreb, Arhiv HAZU
7. **I a 44** (ff. 1^r–31^r). *Muka sv. Margarite, Život sv. Marte*. – Zagreb, Arhiv HAZU
8. **XV–44/8**. – Zagreb, Arhiv HAZU
9. **R 589** (str. 323–368). Uz neke pjesme Marka Marulića, dijela njegove drame *Govorenje sfetoga Bernarda od duše osujene*, tu su i tri hrvatske *vitae* splitskih prvomučenika Dujma, Staša i prijenosa njihovih tjelesa u Split grad. Latinske inačice, najvjerojatnije također Marulićeve, istih *vitâ* donosi Farlati (1751). Sve tri se izdaju, hrvatski i latinski. – Knjižnica Male Braće u Dubrovniku.

⁵⁴ Taj se *Život sv. Marte* ne podudara s kraćim *Životom sv. Marte* iz I a 44, ff. 28^r–31^r. Nisam još tražio latinske predloške, tek nakon što ih se nađe, moći će se, po načinu prevodenja i izabranom leksiku, više reći o prevoditelju i(li) piscu. Već spomenuti epigram s početka *Života* u I a 44, f. 28^r, ipak je Marulićev.

⁵⁵ Jagić (1869) je u istom radu objavio i *Život sv. Katarine*, podrijetlom iz samostana sv. Marije u Zadru. Valjat će ga usporediti s drugim rukopisima ovdje.

8. Ekskurs o književnosti, teologiji i ideologiji

Smjena stoljećâ *quattrocento – cinquecento* bila je, izgleda, i vrijeme višestrukog osobnog i stvaralačkog izazova u životu Marka Marulića (1450. – 1524.). Hodočastio je u Rim povodom svete godine 1500. Tom je zgodom vjerojatno pohodio i druge talijanske gradove, nabavljao i studirao knjige, zapisivao antičke natpise, pratio književne, teološke i ikonologijske raspre tada već izdiferenciranim humanističkim refleksijama o subjektivnosti čovjeka, odnosno o njegovu stvaralačkom, poetskom, teološkom i inom geniju.

Filozofska i teološka, poetska i poetološka, antička i suvremna djela naglo su se proširila u Italiji od sredine 15. st. zahvaljujući novoj, tipografskoj tehnologiji, učenim grčkim izbjeglicama i antičkim kodeksima koje su donijeli, a sve se tiskalo uglavnom u izvornim jezicima, i na latinskom i grčkom, te na *volgare*. Očito je Marulić tada u Italiji i zbog plurilingvalne potke renesansne kulture dobio dodatnu motivaciju da svoj književni talent isproba i u najzahtjevnijem, epskom pjesničkom stilu i to na materinskom pučkom jeziku, po uzoru na onaj u kojemu je bila pisana i već višeput tiskana *Božanstvena komedija*, odnosno, po poznatoj Danteovoj maksimi iz *De vulgari eloquentia*, na stilistički dotjeranom *volgare illustre*.

Judita u svakom slučaju predstavlja, svjestan je toga i sam Marulić, ›kvantni skok‹ u hrvatskoj književnosti i jeziku. Ta je književnost sada oplemenjena epskim umjetničkim autorskim pjesništvom, dočim je Marulov dvostruko rimovani dvanaesterac usporediv i s Vergilijevim daktilskim heksametrom i Danteovim jedanaestercem u tercinama, pa *Judita* i po tome staje uz bok, ili barem u prvi red iza djela Dantea, Vergilija i Homera, a hrvatska književnost i jezik postaju u punom smislu renesansni. S latinskim epom *Davidias* pak, samo nekoliko godina kasnije, i u žanrovskom i jezičnoformalnom smislu, hrvatska je renesansna književnost postigla i onu očekivanu širinu, koja se tražila u to doba da bismo ju danas uopće mogli nazvati renesansnom. I zbog toga je hrvatska književnost, zahvaljujući prije svih Maruliću, jedina renesansna u slavenskome svijetu u doslovnom smislu te riječi, jer obnavlja i oponaša i antičku poeziju na području staroga Rimskog Carstva, a i vrlo rano sudjeluje u ranonovjekovnoj pluralizaciji pjesničkih tema i motiva, što je inicirao Petrarca.

Jezik prvog hrvatskog epa nije *staročakavski* ili *starohrvatski*, kako to neki današnji jezikoslovci iz svoga metodološki preuskog (*Engführung*) akcentuacij-

skog i(li) fonologijskog monokularnog izviđišta s anakronističkim pojmovljem simplificiraju, nego izrijekom hrvatski narodni jezik, koji tvorac umjetničkog djela oplemenjuje (*volgare illustre*). Taj se jezik, od inicijalnog i ujedno višestrukog Marulićeva zahvata, pa sve do danas, postojano razvija kao književni, bez obzira na razne govorne inačice i dijalektne izoglose, opet slično *načinu i smjeru* dugog puta normiranja koje su talijanskom jeziku svojim djelima trasirale ›tri krune toskanske‹, Dante, Petrarca i Boccaccio.

Epski uzor i model pročišćenog i stiliziranog narodnog hrvatskog jezika došao je od Danteova ideala, isto tako naravno i alegorijska, ›okomita perspektiva‹ epa. Da mu je Dante bio smjerodavan javlja i svom prijatelju Jeronimu Ćipiku već u srpnju 1501. i smiono zaključuje kako sada »jezik slovinski ima svoga Dantea/ *la lingua schiava ha el suo Dante*«. Međutim, u tzv. produktivno-estetskoj osnovi, dakle u smislu inspiracije i motivacije, na pisanje poezije potakao ga je i Francesco Petrarca. Možda upravo s jednim Petrarčinim literarnim topom Marulić i započinje posvetu *Judite* prijatelju don Dujmu Balistriliću, prvopojcu splitskomu i kumu svomu.

Petrarcu Marulić i inače često pokušava oponašati u *Juditi*, *Suzani* i *Davidijadi*, navlastito pri ›horizontalnim‹, piktoralnim opisima svoga rodnog grada, splitskih i šoltanskih krajobraza, vojničkih i ženskih odijela, što je zapravo nasljedovanje Petrarčine početne ranonovovjekovne pluralizacije poetskih motiva i estetskih kriterija. Posveta *Judite* reflektira, međutim, i znameniti uspon na Mont Ventoux⁵⁶ (*Ad familiares* IV, 1) od 26. travnja 1336., dakle na Veliki petak,⁵⁷ kada se Petrarci užegla misao (*Ad posteros*, 26) da u herojskom metru napiše svoj latinski ep *Africa* o Drugom punskom ratu (*sexta quadam feria maioris hebdomade, cogitatio incidit, [...] ut [...] poeticum aliquid heroico carmine scriberem*). Nešto slično zgodilo se i Maruliću. Vrativši se u Split s već spomenutog napornog hodočašća u Rim 1500., uskoro se, tj. »sih dan svetih korizmenih« čitajući starozavjetnu »historiju one počtene i svete udovice Judite«, užeže

⁵⁶ Taj se događaj i navedeno pismo smatraju početkom poetske pluralizacije u talijanskom i uopće europskom pjesništvu, jer je Petrarca u poeziju uveo i motive krajobraza, prirode općenito i poetsku emocionalizaciju doživljaja prirode. Bio je i inače, kako to veli Stierle (2003: 9), »Genie der Anfänge«. O njegovoj višestruko inovativnoj ulozi pri izgradnji prvih temelja ranonovovjekovne filozofije, poezije i kulture općenito usp. epohalno djelo Thomasa Leinkauffa (2017: 251–313 et passim); o hermeneutici u renesansi dobre opažaje ima Blum (2010). U romantizmu apsolutizirana ›laurizacija‹ Petrarčina pjesništva s vremenom je odvušla pogled s brojnih inih aspekata njegova djela.

⁵⁷ I njegov susret s Laurom 6. travnja 1327. dogodio se, kako bilježi, na Veliki petak.

u njemu odlučujuća pomisao: »ulize mi u pamet da ju stumačim našim jzikom, neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinske i djačke«. Svoj je epos zgotovio ubrzo, nekoliko dana po Uskrsu, »u godišće parvo nakon tisuća i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila«.

Međutim, valja pretpostaviti da Marulić svoj *carmen heroicum* nije sastavio namah tijekom jedne korizme, kako to tvrdi slijedeći Petrarčin topus; nije ni Petrarca sastavio svoje pismo, iako tako piše, neposredno nakon silaska s Mont Ventoux istog Velikog petka navečer VI. *Kalendas Maias* 1336, nego je i Petrarca i Marulića kontemplativni i stvaralački naboj vjerojatno prožimao dulje vrijeme. *Juditu* zaključuje stihovima: *trudna toga plova ovdi jidra kala/ plavca moja nova* [...], što svjedoči da mu pero nije odveć lako lepršalo, dočim brojni citati u Petrarčinu pismu upućuju na pomisao da mu je pri ruci morala biti prava mala priručna biblioteka rukopisâ kada ga je sastavljao, što se u skromnom seljačkom svratištu ispod Mont Ventoux tog Velikog petka ipak nije moglo zateći.

Prvi hrvatski umjetnički epos narodnoga jezika je – metaforički rečeno – Marulova *plavca nova* (brodica, barka nova), zgotovljena (spustila je jedra) tek nakon »trudna plova«. Moguće da je tu mislio i na poteškoće kako iznaći hrvatski herojski metar za svoje djelo, što je u njegovu slučaju bio dvostruko rimo-vani dvanaesterac uz opkoračenje (dva dvostiha po četiri polustiha), ali je bez sumnje time htio naglasiti i to da *Judita* nije bila i njegova »plavca prva«. Stvarao je i ranije, a mnogo više kasnije, ne samo latinska, po cijeloj Europi tiskana, prevođena i čitana djela, nego i brojne hrvatske pjesme u osmercu i dvanaesteru, hrvatske drame (prikazanja), prijevode i prozne sastavke, što, međutim, većim dijelom stoljećima ostade u rukopisu, do danas skrito od očiju javnosti.

Pored svojih velikih pjesničkih uzora Dantea i Petrarce, obojicu prevodi, Dantea na latinski, a Petrarca na hrvatski i latinski, rado slijedi Vergilija, koji mu je nepresušna inspiracija za heksametare *Davidijade*. Ipak, na prvom mjestu svih Marulićevih pjesničkih i teoloških nastojanja, poglavito kod traženja motivacijskih uzora, slika, figura i primjera za primarni cilj, kršćanski ponizno življenje (humiljenost, uljudnost) nasuprot oholosti, stajala je Biblija. I za mane i za kreposti ona daje primjere, naravno i za posljedice takva življenja. Starozavjetne su mu ličnosti služile kao alegorijske prefiguracije novozavjetnih, ali i kao *exempla* kreposnog življenja za adresate. *Magnificat* iz Lukina evanđelja dao mu je priliku da se ujedno okuša i u poeziji i u egzegezi izlaganjem biblijskog teksta hrvatskim jezikom redak po redak, i to prema vlastitom prelijepom

prijevodu, tražeći pritom ne samo literalni nego, i zbog svoje »poljubljene sestrice«, i duhovni smisao hvalospjeva. I prepjev i egzegezu *Magnificata* Marulić brižljivo izrađuje, naravno i zato jer je za njega Marija prauzor poniznosti i vrelo neposredne, nepatvorene vjere i ufanja u Gospodina. *Magnificat* je preko Marije središnji duhovni – ali i poetski – izričaj doživljene vjere i »oćućenja« Uzvišenoga u poniznosti. Jedinstvenim prepjevom i nadahnutim izlaganjem htio je taj Marijin ushit približiti i svojoj sestri na onom jeziku koji je ona najbolje ćutjela i razumjela. Slična mu je nakana bila i s drugim djelima koja je pisao za svoju sestru.

Marulićeva poznata latinska i dobrim dijelom nepoznata hrvatska djela i prijevodi napisani su i u duhu u ono doba »autsajderske«, nove pobožnosti (*devotio moderna*). Upravo zbog toga neka od njih postaju europski »bestselleri«, gdje se i poezija i teologija i duhovna drama uzimaju kao sredstvo postignuća osjećajne involviranosti, duhovne i intelektualne poticajnosti, ponajprije kod onih manje učenih. Stoga mu je i poezija i proza, drama i epika, na transverzalan i univerzalan način nastojala integrirati razne motive i primjere (*exempla*) koje je nalazila u izvrsnom pjesništvu klasične starine, Dantea i Petrarce, te, uvijek iznova, Biblije, nepresušnom vrelo njegovih poetskih slika i uzoritih primjera ponizna življenja.⁵⁸ Svetačke *vitae*, počev s Ivanom Krstiteljem i Jeronimom, njih dvojicu je uvijek opisivao usporedno, bili su daljnji primjeri, sveta prikazanja opet uprizorenja najljepših od tih primjera, a spisi otaca dobrodošle interpretacijske pomoći kod tumačenja i Biblije i kršćanske nauke općenito. I lijepa poezija i prozna Biblija vodile su osjećajnog suvremenika do duhovne uzvišenosti, pa u hvalospjevu kao što je *Magnificat*, slično je i s ambrozijanskim *Te Deum laudamus*, i Biblija i poezija postaju inicijalni duhovni kvasac za jedinstven individualni doživljaj onoga što nazivamo Uzvišenim. Zbog toga Marulić i nastoji sva svoja prozna djela providjeti i stihovima koji potiču na lekturu i »oćućenje«, i to za svakog adresata po mjeri njegove izobrazbe, odnosno sposobnosti »oćućenja«. Svojoj »sestrici« i njezinim sestrama čini to na hrvatskome, biblijski hvalospjev prevodi u zahtjevni dvanaesterac, što je ujedno i profinjeno tumačenje istih latinskih stihova, najprije hrvatskim stihovima a potom i objasnidbeno. U istom firentinskom tekstu *Života sv. Ivana Krstitelja* u kojemu se nalazi i *Magnificat*, u

⁵⁸ Marulić u svojoj alegorizaciji ne može koristiti *exempla* poput Herkula, ne zbog toga što Herkul i njegova djela ne bi mogle biti vrsne prefiguracije, nego ponajprije stoga što su Herkulovi čini mogli biti prefiguracije samo za apoteozu moćnih vladara, dočim Marulić, prema biblijskim uzorima (*Marija, David, Suzana, Judita, Estera* itd.), želi uzvisti malene i ponizne. Utjecaje patrističke egzegeze na Marulićevu *Davidijadu*, ali ne samo na taj epos, temeljito je istražio Palameta (2017).

dvanaesterce pretače i Petrarčin sonet *Io vo piangendo* (f. 15^{rv}). Predajući u tisak latinski *Evangelistarium* pridodaje na koncu i svoj vrlo zahtjevni latinski prepjev završne pjesme iz *Canzoniera* Francesca Petrarce *Vergine bella*, odnosno *Ad virginem beatam*. Kada je pak za tisak zgotovio svoj latinski ep *Davidias* pridodao mu je, što je bez sumnje moglo dodatno ushititi i najzahtjevnije ljubitelje i klasične i Danteove poezije, prvo pjevanje Danteova *Pakla* iz *Božanstvene komedije* u svom latinskom heksametru.

Veliki nesporazum nastade, traje do danas, kada se Marulićevu poeziju i njegov hrvatski jezik uznastojalo ideološki odijeliti od njegove – krivo razumljene – idejne, ›moralističke‹ poruke. U tom je smislu veliki hrvatski književnik Miroslav Krleža povodom 500. obljetnice Marulova rođenja (1450. – 1950.), cenzurirao i dijelomice uništio⁵⁹ već tiskani *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950*, optuživši Marulića za reakciju i protureformaciju, jer da on dolazi iz društva kardinala Bellarmina (Balić 2016, Pšihistal 2018: 361– 363). Krleža nije znao da je tiskar Adam Petri u Bazelu s frontispicom Marulićeve *Institucije* (1513) tiskao (Posset 2018: 167) i Lutherovu *Propovijed o najsvetijem sakramentu* (1519) te da su se Markova djela podjednako dobro čitala i u katoličkim i u protestantskim dijelovima Njemačke tijekom skoro dva stoljeća. Ovo stoga što je njegova teologija, slijedeći i sv. Bernarda kao i Luther, uvijek polazila od svagdanjih primjera, biblijskih i svetačkih zgoda, kao i od ›horizontalnih‹ opažaja običnog čovjeka, a nikad od apstraktnih definicija koje su bile razvijene u skolastičnoj teologiji prema peripatetičkoj filozofiji. Upravo je to tražila i reformacija. Usput, kardinal Roberto Bellarmin (1542. – 1621.) rodio se 18 godina nakon Marulove smrti, pa je Krleža, moguće, o učenom kardinalu nešto saznao iz drame Bertolda Brechta *Leben des Galilei*. Potom je Marulića jednostavno ubacio u svoju ideološku šablonu ispravne povijesti i krive književnosti. Možda mu je iskustvo s pjesnikom Marulićem, koji nije ni tražio ni dirao tuđe sfere slave ›za volju oholosti‹, baš u to vrijeme pomoglo da pripremi svoj, nekoć vrlo hvaljeni, ›Ljubljanski referat‹ o slobodi književnosti.

Taj novostvoreni, do dana današnjega vegetirajući, negativni naboj prema Maruliću, doveo je i do pokušaja ›spašavanja‹ lika mu i djela, pa su brojna njegova kao pobožna detektirana djela, pripisivana srednjovjekovnoj anonimnoj, nipošto autorskoj renesansnoj književnosti. Takva argumentacija svjedoči o nepoznavanju prije svega renesanse kao kulturne epohe uopće, opusa Marka

Marulića i posebno. Uspjela je ipak spriječiti, iskustvo iz 1950. bilo je još svježije, službeno obilježavanje 450. obljetnice pjesnikove smrti (1974), samim time i novi zamah u istraživanju pjesnikovih prozних djela. Knjiga Carla Verdianija *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika* (1973), u to doba iz primarno ideoloških razloga osporavana, zbog svoje dosljedne znanstvene metode na koncu je ipak pomogla da danas otkrivamo i(li) iznova prepoznajemo i brojna hrvatska djela Marulova, koja su već više puta bila otpisana kao srednjovjekovna, moralistička i nazadna, a onomad i kao »dubiozna«.

Jedan je drugi veliki hrvatski književnik povodom 500. obljetnice *Judite* (2001) i Frankfurtskog sajma knjiga, okrugle obljetnice i prisjećanje na djelo začetnika moderne hrvatske književnosti očito su bile veliki izazov za neke suvremenike, Marka Marulića u *Frankfurter Allgemeine Zeitungu* usporedio s mongolskim osvajačem Džingis-kanom. Razlog je i ovaj put, kao i 1950., bio vjerojatno isti, Marulića se smatralo – ništa netočnije od toga – netolerantnim kršćanskim zelotom, jer se, nakon pogibije hrvatskog bana i prijatelja mu Petra Berislavića (20. svibnja 1520.), obratio za pomoć papi. Skitio je Marko i *Molitvu suprotiva Turkom* i razne poslanice u vrijeme kada su Turci bili na puškomet od Splita, a bitke se vodile za obranu Klisa. To mu je, uz ideološki »dubioznu« poeziju, možda bio glavni grijeh i uzrok višekratnog pokušaja izopćenja, slijedom svojevrsne nepisane *fetve* (ar. فتوى), i iz korpusa te – i navlastito – iz kanona hrvatske književnosti.⁶⁰

Nakon Marulove smrti (1524), skore epidemije kuge u Splitu i pada Klisa (1537), na dulje vrijeme umukoše muze u Splitu. U zaborav utonuše i brojna književna djela *napisana i oslikana* rukom najpoznatijeg splitskog i hrvatskog začinjavca, oca hrvatske književnosti, jezika i novovjekovne pisane kulture u punoj širini te riječi.

9. Sažetak

Na koncu ove istraživačke studije s *Magnificatom* u prijevodu i s egzegezom Marka Marulića u središtu zanimanja, izdavam samo neke rezultate:

⁶⁰ Da se lektira Marulićevih djela trenutačno izbacuje iz nastavnih planova za hrvatske škole svakako je barem dijelom i odraz odioznosti prema njegovoj osobi i djelu koja je ideološki uvijek iznova forsirana u posljednjih 70 godina. Ipak, daleko opasnije za hrvatsku književnu republiku jest činjenica da se Marulićeva književna djela svjesno nastoji zanijekati na fakultetima i znanstvenim institutima. Sustavno se sputava istraživanje njegovih izgubljenih djela i onemogućuju rasprave o njegovu *realnom* udjelu u izgradnji početaka hrvatske novovjekovne književnosti.

1. Marulić je po vlastiom svjedočanstvu i prema dva epigrama Bartolomeja Merule barem od 80-ih godina *quattrocenta* pisao pobožna književna djela (*Castalidum cultor*). Imao je i pisare koji su mu pomagali prepisivati njegove rukopise ili zapisivati diktate. To je vrlo važan podatak, kako se razlika u pisoruku i slovopisu ne bi uzimala kao dokaz da autor nekog rukopisa ne može biti Marulić. Merulin epigram *Ad scribas domini Marci* je dragocijeno svjedočanstvo o tome, Marulićeva potvrda iz 1507. također.
2. Uspoređujući sedam prijepisa njegova prijevoda *Magnificata* utvrđeno je da su dva najstarija interkalirani u *Život sv. Ivana Krstitelja* u *Vartalu* i u *Firentinskom zborniku*. Njihova je međuovisnost neupitna, ali je firentinskoj inačici pridodana i egzegeza (izlaganje) hvalospjeva koje nema u *Vartalu*. Ona slijedi ne samo tekst Lk 1, 46–55 nego ponegdje doslovce na hrvatski prevodi i rečenice iz komentara Nikole de Lyra. Tu latinsku Bibliju s komentarima Nikole de Lyra u četiri sveska (1489) posjedovao je Marulić do svoje smrti i na njoj bilježio rubne glose i crteže. Nijedan pojedinac u Splitu, iz Splita dolazi tekst *Firentinskoga zbornika*, nije imao to izdanje Biblije, niti je tako intenzivno studirao Bibliju u ono doba kao Marulić, nitko drugi kod Hrvata nije zapisivao rubne bilješke i crteže na Bibliji s Lyrinim komentarima. Stoga je uz brojne druge dokaze koje je iznio Verdiani jedini mogući zaključak: Marulić je autor ne samo prijevoda i egzegeze *Magnificata* nego i cijeloga zbornika do f. 120, gdje se nalaze brojni drugi citati i stihovi iz iste Biblije i iz njegovih inih djela.
3. Egzegeza *Magnificata* iz *Firentinskog zbornika* donosi nekoliko negativnih biblijskih primjera i grijeha počinjenih »za volju oholosti«. Iste te nalazimo u skoro svim latinskim djelima Marulovim, ali i u rukopisu *Pocatach od fsache criposti, milosti i dusefnoga utiscenia* (R 3662; N° 14), koji ovdje prvi put pripisujem Marku Maruliću.
4. Marulićev prijevod *Magnificata* nalazimo uz ine himne u njegovu *proznom* prijevodu i u *Oficiju blažene dive Marije* (I a 55). Bilo je pokušaja da mu se ospori autorstvo. Po jednoj iznimno rijetkoj jezikoslovnoj osobini u hrvatskome jeziku prepoznajemo Marulićevo autorstvo i u inim dijelovima, a ne samo u himnima toga oficija. Riječ je o kategoriji prođušvljenosti i u množini, kojom se Marulić često koristi u svojoj stilistici, pa se ne može tvrditi da bi netko drugi mogao taj oficij prepisivati iz

dubrovačkih ili glagoljskih oficija, koji tu kategoriju ne poznaju. Dakle, i *Oficij blažene dive Marije* (I a 55) je djelo Marulovo i kao takvo treba biti izdano.

5. Tri druga dijela *Firentinskoga zbornika* imaju svoj predložak u splitskom kodeksu *Zardin od molitve* (R 6633, N° 13); Marulićevi su i prijevod i pisoruk. Isti *Zardin* ima neke prevedene dijelove kao i *Dijalozi Grgura velikoga* (N° 9), također i vrlo sličan leksik. Ti *Dijalozi* su opet u brojnim pojedinostima povezani s nekoliko drugih rukopisa iz iste izvorne zbirke (N°1 – N° 21) koju je čitala Marulićeva sestra Bira. Zajedničko im je podrijetlo neupitno, Marulovo.
6. Pokušaji da se ospori Marulićevo autorstvo i *Firentinskog zbornika* i drugih kodeksa jedinstvene i prve zbirke hrvatske pučkojezične proze uopće, počivaju na povijesnolingvistički anakronim metodološkim zasadama, na rabulistici umjesto logici, što se pokazuje u poglavlju 6. Koji je slovoapis korišten u Splitu u rukopisima koji su nastali za Marulova života pokazuje sinopsa u poglavlju 7.
7. U 8. poglavlju ukratko se govori o odnosu književnosti i teologije kod Marulića i o ideološkim nasrtajima na njegovu književnost u zadnjih sedam desetljeća. Nju je trebalo potisnuti barem iz kanona, kada se već ne može iz korpusa, hrvatske književnosti. U toj se paradigmi perpetuiranom rabulističkom, anakronističkom i samoreferencijalno zatvorenom metodom svaki novopronađeni Marulićev hrvatski rukopis do danas smjesta proglašava ›dubioznim‹.
8. Na koncu su popisani Marulićevi rukopisi iz Kukuljevićeva legata, iz Dubrovnika i iz zbirke Marulićeve sestre Bire, koji su predmet međunarodnog znanstvenog izdavačkog projekta *Hrvatska proza Marka Marulića*. Na taj se način mala, ali izabrana grupa istraživača Marulićeva djela želi pripremiti za obilježavanje 500. obljetnice smrti utemeljitelja ranonovovjekovne hrvatske književnosti na *novohrvatskome jeziku (volgare illustre)*.

Bibliografija

Rukopisi

Arheološki muzej, Split, Arhiv Julija Bajamontija,
pozicija III, 5c - 1-5.

Arhiv HAZU, Zagreb

I a 5, I a 44, I b 55, I b 83, I b 127, IV a 31, IV a 34, XV-44/8

Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze

Magliab. VII, 1183, ff. 122^v-136^v

Biblioteca nazionale Mediceo-Laurenziana, Firenze

Aschb. 1582

British Library, London

Add. 10394, Add. 10395, Add. 10625

Knjižnica i Arhiv Male braće, Dubrovnik

R 589

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

R 3171, R 3662, R 4083, R 6633, R 6634

Universität Wien, Fachbereichsbibliothek Slawistik

MS 4, MS 5, MS 6

Literatura

Badalić, Josip. 1952. *Inkunabule u NR Hrvatskoj*. Zagreb: JAZU.

Badalić, Josip. 1957. »Marulićevi hrvatski autografi u Arhivu Jugoslavenske akademije«. *Filologija*, 1. 37-61.

Balić, Davor. 2016. »Krlježini iskazi o Maruliću i njegovu opusu«. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 42. 353-419.

Berić, Dušan. 1950. »Bibliografske bilješke Julija Bajamontija o djelima Marka Marulića«. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1/4. 289-293.

Bernardus, Claraevallensis. 1849. *Liber de modo bene vivendi, ad sororem*. PL 184, 1199A - 1305B.

Blum, Paul Richard. 2010. *Philosophy of religion in the Renaissance*. Farnham: Ashgate.

Božićević, Frane. 2007. *Život Marka Marulića Splitsanina*. Priredio i preveo Bratislav Lučin. Split: Književni krug.

Bratulić, Josip. 1998. »Poslanice Marka Marulića Katarini Obirtić«. *Colloquia Maruliana*, 7. 27-35.

Bratulić, Josip. 2014. »Trogirski (Jagićev) Život svetog Jeronima«. *Zadarska smotra*, 58. 27-42.

Duplančić, Arsen. 1996. »Ostavština Julija Bajamontija u Arheološkom muzeju u Splitu i prilozi za njegov životopis." U: *Splitski polihistor Julije Bajamonti. Zbornik radova*

- sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu. Split: Književni krug.
- Eze, Anne-Marie. 2016. »Abbé Luigi Celotti and the Sistine Chapel manuscripts«. *Rivista di storia della miniatura*, 20. 139–154
- Fancev, Franjo. 1925. »Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame«. *Nastavni vjesnik*, 33. 109–124.
- Fancev, Franjo. 1932. »Hrvatska crkvena prikazanja«. *Narodna starina*, 11. 143–168.
- Fancev, Franjo. 1932a. »Građa za povijest hrvatske crkvene drame«. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 11. 11–38.
- Fancev, Franjo. 1933. *Nova poezija Splitsanina Marka Marulića*. Rad JAZU 245. Zagreb: JAZU.
- Fancev, Franjo, prir. 1934. *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir*. Zagreb: JAZU.
- Fancev, Franjo. 1938. »Dvije poslanice Marka Pecinića (Marulića) benediktinki Katarini Obirtića«. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 13. 187–192.
- Farlati, Daniele, ed. 1751. *Illyricum sacrum. Tomus primus*. Venetiis: Sebastianus Coleti.
- Filipović, Vladimir. 1983. »Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića«. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9. 3–22.
- Fisković, Cvito. 1986. »O Marulićevu slikanju«. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture. 393–424.
- Glavičić, Branimir. 1993. »O nekim problemima Marulićevih latinskih tekstova«. *Colloquia Maruliana*, 2. 13–15.
- Hamm, Josip, prir. 1978. *Dijalozi Grgura Velikoga u prijevodu iz godine 1513*. Zagreb: JAZU.
- Hamm, Josip, prir. 1987. *Acta Pilati i Cvitje*. Zagreb: JAZU.
- Jagić, Vatroslav. 1869. »Ogledi stare hrvatske proze«. *Starine*, 1. 216–236.
- Jurić, Šime. 1991–1997. *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke*, sv. I–V. Zagreb: NSK.
- Kapetanović, Amir. 2010a. »Dva sveščića stihova iz XVI. stoljeća, navodno Mihovila Vrančića Šibenčanina«. *Čakavska rič*, 38. 183–207.
- Kapetanović, Amir i dr. prir. 2010b. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*. Zagreb: IHJJ.
- Kapetanović, Amir. 2011. »Versificirana biblijska pripovijest o Esteri (XVI. st.) u kontekstu hrvatske srednjovjekovne književne baštine i Marulićeva pjesničkoga kruga«. *Colloquia Maruliana*, 20. 5–30.
- Kukuljević-Sakcinski, Ivan. 1869. »Marko Marulić i njegovo doba«. *Stari pisci hrvatski*, sv. I. I–LXXVII. Zagreb: JAZU.
- Kulundžić, Zvonimir. 1976. »Pronalazak izgubljenog djela Marka Marulića na hrvatskom jeziku starijeg od Judite«. *Republika*, 6. 681–700.
- Kulundžić, Zvonimir. 1977. *Ta rič hrvačka. I*. Zagreb: vlastita naklada.
- Leinkauf, Thomas. 2017. *Grundriss. Philosophie des Humanismus und der Renaissance (1350–1600)*. Zwei Bände. Hamburg: Felix Meiner.

- Lohse, Rolf. 2015. *Renessancedrama und humanistische Poetik in Italien*. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Lucić, Petar. 1990. *Vartal*. Prir. Nikica Kolumbić. Split: Splitski književni krug.
- Lučin Bratislav. 2010. »Splitska pjesmarica trogirskoga kaptola: opis, sadržaj, auktori, predlošci«. *Colloquia Maruliana*, 19. 55–93.
- Lučin Bratislav. 2017. »Prema kritičkom izdanju Marulićevih stihova: Judita kao orijentir«. *Colloquia Maruliana*, 26. 5–73.
- Malić, Dragica. 1976. »O Verdianijevu pristupu Firentinskom zborniku«. *Forum*, 15. 401–424.
- Malić, Dragica. 1999. »Varijante marijinskih molitava u dubrovačkim molitvenicima i tzv. Marulićevu molitveniku«. *Filologija*, 32: 107–143.
- Malić, Dragica. 2003. »Neobjavljeni dijelovi takozvanog Marulićeva molitvenika«. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29. 181–209.
- Malić, Dragica. 2004. »Zašto tzv. Marulićev molitvenik nije Marulićev?« *Colloquia Maruliana*, 13. 5–19.
- Malić, Dragica. 2006. »Neke razlike među poznatim rukopisima Marulićeva *Naslidovan'ja*«. *Colloquia Maruliana*, 15. 27–61.
- Malić, Dragica. 2009. »Marulić i crkvenoslavenska tradicija«. *Colloquia Maruliana*, 18. 161–209.
- Malić, Dragica. 2010. »Zašto Margarita nije Marulićeva?« *Colloquia Maruliana*, 19. 185–221.
- Malić, Dragica. 2011. »Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima«. *Colloquia Maruliana*, 20. 75–105.
- Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb: JAZU.
- Margetić, Lujo & Bratislav Lučin, prir. 2005. »Marulićeva oporuka«. *Colloquia Maruliana*, 15. 5–71.
- Marulić, Marko. 1869. *Pjesme Marka Marulića*. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski. Prir. Vatroslav Jagić. Zagreb: JAZU.
- Marulić, Marko. 1954. *Davidias*. Prir. Josip Badalić. Zagreb: JAZU.
- Marulić, Marko. 1986a. 1987. 1987 [1507]. *Institucija I, II, III*. Priredio i preveo Branimir Glavičić. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1986b. *Drame*. Prir. S. P. Novak i M. Klenovar. Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- Marulić, Marko. 1989a. *Od naslidovan'ja Isukarstova*. Prir. Zvonimir Kulundžić i Julije Derossi. Zadar & Duvno: Nadbiskupija Zadarska & Sveta baština.
- Marulić, Marko. 1989b. *Od naslidovan'ja Isukarstova*. Prir. Milan Moguš. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1989c. *O poniznosti i slavi Kristovoj*. Prir. B. Glavičić. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1991. *Starozavjetne ličnosti*. Prir. B. Glavičić. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1992. *Latinska manja djela, I*. Prir. B. Glavičić. Split: Književni krug.

- Marulić, Marko. 1993. *Pisni razlike*. Prir. Josip Vončina. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1994. *Dijaloški i dramski tekstovi*. Prir. Nikica Kolumbić. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 1998. 1998. 2000. *Marci Maruli, Repertorium I, II, III*. Prir. Branimir Glavičić. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 2005. *Latinski stihovi*. Prir. Bratislav Lučin i Darko Novaković. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko. 2011. *Latinska manja djela II*. Prir. Vedran Gligo, Veljko Gortan, Neven Jovanović, Darko Novaković i Vlado Rezar. Split: Književni krug.
- Milčetić, Ivan. 1912. »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«. *Rad JAZU*, 192. Zagreb: JAZU.
- Milošević, Miloš. 1992. »Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića«. *Colloquia Maruliana*, 1. 5–56.
- Mladenović, Aleksandar. 1959. »Grafija i jezik dalmatinskih čakavskih rukopisa u Arhivu Jugoslavenske akademije«. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 4. 117–150.
- Moguš, Milan. 1976. »Je li Marulić autor Firentinskog zbornika?« *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 16. 45–51.
- Morović, Hrvoje. 1971. »Marulićev prijevod glasovitog srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*«. *Čakavska rič*, 1. 79–115.
- Morović, Hrvoje. 1972. »Marulićev prijevod glasovitog srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*«. *Čakavska rič*, 2. 155–193.
- Morović, Hrvoje. 1984. *Izbor iz djela*. Split: Splitski književni krug.
- Muljačić, Žarko. 1995. »Leksičke bilješke uz *Cvitje*«. *Čakavska rič*, 23. 97–111.
- Novaković, Darko, ed. 1994. »Novi Marulić: Vita divi Hieronymi (British Library Ms. Add. 18.029)«. *Colloquia Maruliana*, 3. 5–66.
- Novaković, Darko. 1997. »Dva nepoznata Marulićeva rukopisa u Velikoj Britaniji: MS. Add. A. 25 u oxfordskoj Bodleiani i Hunter 334 u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu«. *Colloquia Maruliana*, 6. 5–80.
- Palameta, Miroslav. 2017. *Patristička egzegeza i Marulićeva Davidijada*. Split: Književni krug & Filozofski fakultet.
- Pandžić, Zvonko. 1999. »Einleitung«. In: Patricius, Franciscus. 1999 [1583]. *Discussiones Peripateticae*. Hrsg. von Z. Pandžić. Köln: Böhlau. V–XXXVI.
- Pandžić, Zvonko. 2009. *Nepoznata proza Marka Marulića*. Zagreb: Tusculanae editiones.
- Pandžić, Zvonko. 2013. »Marulić – prvi hrvatski teoretičar književnosti«. *Vijenac*, 505 (11. 7. 2013.).
- Pandžić, Zvonko. 2019a. »Mlin, žito, brašno i mekinje«. *Accademia della Crusca* i povijesna arhitektura hrvatskoga jezika«. Vinicije B. Lupis i Branko Matulić, prir. *Verba volant, scripta manent. Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića O.P.* Sveučilište u Splitu. 865–920.
- Pandžić, Zvonko. 2019b. »Priča o Bibliji Marka Marulića«. *Vijenac*, 653 (14. 3. 2019.). 16–17.

- Parenti, Giovanni. 1978. »Una testimonianza parziale della ›forma crinito‹ del ›Urania‹ nel Ms. Magliabechiano VII.1183«. *Rinascimento*, 18. 271–283.
- Parlov, Mladen. 2002. »O Marulićevu autorstva djela *Život sv. Ivana Karstitelja*«. *Colloquia Maruliana*, 11. 443–456.
- Pelc, Milan. 2006. »Podrijetlo drvoreza Marulićeve *Judite* (1521–1523)«. *Mogućnosti*, 53. 1–12.
- Posset, Franz. 2013. *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489. An Approach to his Biblical Hermeneutics*. Köln: Böhlau.
- Posset, Franz. 2018. »What do Marko Marulić and Martin Luther have in common?« *Opera Dei revelare honorificum est. Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću*. Mostar–Grude: Filozofski fakultet. 159–182.
- Pšihistal, Ružica. 2018. „Marulićeva Judita, kurikulum i kanon u ruševinama“. U: *U jezik uro-njeni. Zbornik posvećen Ireni Vodopiji*. Dubravka Smajić, Irena Krumes, Nina Man-ce, ur. Osijek: Fakultet za odgojene i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 353–371.
- Rehlein, Malte et al. eds. 2009. *Kodikologie und Paläographie im digitalen Zeitalter*. Norderstedt: BoD.
- Šimić, Marinka. 2014. *Akademijin brevijar. HAZU III c 12*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- Štrkalj Despot, Kristina. 2011. »Osorsko-hrvatska pjesmarica. Popis sastavnica, postanje, jezik«. *Colloquia Maruliana*, 20. 31–73.
- Štrkalj Despot, Kristina, ed. 2016. *Osorsko-hvarska pjesmarica*. Zagreb: IHJJ.
- Švelec, Franjo. 1963. »Autor dvanaesteričke legende o svetom Jeronimu«. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 353–362.
- Tomasović, Mirko. 1999. *Marko Marulić Marul*. Zagreb & Split: Erazmus naklada & Marulianum.
- Verdiani, Carlo. 1953. »Il Salterio Laurenziano-Voliniense. Codice paleoslavo del 1384«. *Ricerche Slavistiche*, 3. 1–29.
- Verdiani, Carlo. 1957. »Il codice Dalmatico-Laurenziano. Ms. croato dei primi decenni del XVI secolo«. *Ricerche Slavistiche*, 5. 29–141.
- Verdiani, Carlo. 1973. *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV stoljeća*. Split: Književni krug.
- Vučković, Josip. 2013. »Mnogo lipo govorenje svarhu muke Gospodina Isukarsta slatkoga. Pasioniski prozni tekst iz Firentinskoga zbornika«. *Slovo*, 63. 159–196.
- Young, John & Henderson Aitken. 1908. *A Catalogue of the Manuscripts in the Library of the Hunterian Museum in the University of Glasgow*. Glasgow: James Maclehose and Sons.
- Zaninović, Antonin. 1950. »Marulićeve knjige u Dominikanskoj knjižnici u Splitu«. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950*. Zagreb: JAZU. 301–310.

MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINUM
KROATISCHE NACHDICHTUNG UND EXEGESE VON
MARKO MARULIĆ

Fazit

Zvonko Pandžić

Wirtschaftsgymnasium Tauberbischofsheim
Dr.-Ulrich-Straße 1
97941 Tauberbischofsheim
Deutschland
zvonko-pandzic@t-online.de

Mit dem vorliegenden Beitrag setzt der Verfasser seine Forschungen (2009) zu verlorenen Handschriften kroatischer Prosa fort, die Marko Marulić (1450–1524) für seine Schwester Bira (Elvira, Vera) zusammengestellt hat und deren Existenz von dessen Zeitgenossen sicher bezeugt wird. Analysiert wurde hier die Exegese des *Magnificat* aus dem Florentiner Sammelband (*Ashb. 1582*) dergestalt, dass der Verfasser den Text der kroatischen handschriftlichen Exegese aus Florenz und den entsprechenden gedruckten Text der lateinischen Bibel (1489) aus der Privatbibliothek Marko Marulićs, in dem dieser eigenhändig Randnotizen und Markierungen angebracht hat, vergleichend gelesen hat. Es ist gesichert, dass der Autor der Exegese, deren Handschrift aus Split stammt, die Kommentare des Nikolaus von Lyra gerade aus jener lateinischen Bibel teilweise übernimmt, übersetzt und paraphrasiert, die er besessen und die Marulić glossiert hat. Da kein einziger Schreiber seiner Zeit aus Split die genannte Bibel besessen, geschweige denn glossiert hat, wird daraus der Schluss gezogen, dass (auch) deshalb Marulić der Autor der genannten Exegese und des Florentiner Sammelbandes bis f. 120 ist. Damit wird endgültig die lange bestrittene These Carlo Verdianis (1957) verifiziert, nach der die Autorschaft dieses Sammelbandes Marulić zugeschrieben wurde. Von dieser Verifikation betroffen ist auch eine ganze Reihe weiterer kroatischer Prosa-Kodizes, die ebenfalls Marulić zugeschrieben werden dürfen. Mit Hinblick auf den baldigen 500. Jahrestag des Todes des Vaters der kroatischen Literatur (1524) stellen die Funde des Verfassers die kroatische Philologie vor große editorische Herausforderungen.

Schlüsselbegriffe: Marko Marulić, Exegese, *Magnificat*, *Florentiner Sammelband* (*Ashb. 1582*), Attribuierung eines anonymen Kodex

MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINUM
CROATIAN REWORKING AND EXEGESIS
BY MARKO MARULIĆ

Abstract

Zvonko PANDŽIĆ

Wirtschaftsgymnasium Tauberbischofsheim
Dr.-Ulrich-Straße 1
97941 Tauberbischofsheim
Deutschland
zvonko-pandzic@t-online.de

In this paper, the author continues his research started in 2009 on the lost Croatian prose texts compiled by Marko Marulić (1450–1524) for his sister Bira (Elvira, Vera), authored by himself and his close friend Frane Božičević. The author analyses the exegesis of *Magnificat* from *Firentinski zbornik* [*Florentine Miscellany Ms. Ashb. 1582*] by comparing this handwritten manuscript preserved in Florence to the corresponding printed text of the Latin Bible (1489) from Marko Marulić's private library, with Marulić's own notes and miniature drawings. It is deduced that the author of the exegesis – the manuscript originates from Split – partly takes over, translates, and paraphrases the commentaries of Nicholas of Lyra, published in parallel – verse by verse – with the Latin text from the Bible, owned and annotated by Marulić. Since no other writer from Split of his time possessed nor, furthermore, annotated the Bible, it was concluded that Marulić, along with other copious evidence and indications, is the author of the said exegesis and of *Firentinski zbornik*. This at last confirms Carlo Verdiani's (1957) long-contested thesis, attributing the authorship of the compilation of texts to Marulić. This verification has affected a whole range of Croatian prose manuscripts, which should also be attributed to Marko Marulić. In view of the fast-approaching 500th anniversary of the father of Croatian literature's death (1524–2024), the author's findings place greater text-critical and editorial challenges on Croatian philology.

Keywords: Marko Marulić, exegesis, *Magnificat*, *Firentinski zbornik* [*Florentine Miscellany Ms. Ashb. 1582*], attribution of anonymous Croatian codices